

PAGINI LITERARE

SUMARUL:

- GRIGORE POPA . . . . . Imprimăvărare, Steaua mamei, Sora mea
pădurea, Descântec, Morgenstimmung
- V. BENEȘ . . . . . Wilhelm Temerarul Duce de Brabant
- IONEL NEAMTZU . . . . . Aniuniu
- PAUL CONSTANT . . . . . Oameni bolnavi
- GH. PAVELESCU . . . . . Criza principiului de autoritate în concep-
ția lui G. Ferrero
- ROMULUS DEMETRESCU . . . . . Comentariu la poezia lui Teodor Murășanu
- AUREL MARIN . . . . . Mama poetului, Cartea, Prietenului poet,
Noapte
- C. ANGELESCU . . . . . Cântecul de întunec al lui Lucifer
- TEODOR MURĂȘANU . . . . . Crăciun, cufundată vioară

CRONICI

IDEI, OAMENI, FAPTE

A. P. BĂNUȚ, (Cum am cunoscut pe Octavian Goga).

CĂRȚI

ROMULUS DEMETRESCU, (Octav Șuluțiu : Pe margini de cărți ; —
Septimiu Popa : Caravanele Ardealului).

INSEMNĂRI

ZEVEDEIU BARBU, (Răspuns unei recenzii din „Viața Românească“).
SEVASTIAN VOICU, (Un omagiu lui Ilarie Chendi). — TEODOR MU-
RĂȘANU, (Pe marginea Colindului. — In casa unui „intelectual“ bogat, —
Francis Jammes. — Nemuirea Academiiilor. — „Urcan Bătrânul“).

PAGINI LITERARE

— ODATĂ PE LUNĂ —

INGRIJITE DE:

V. BENEȘ, M. BENIUC, ROMULUS DEMETRESCU, TEODOR MURĂȘANU, GRIGORE POPA, YVONNE ROSSIGNON

Redactor: TEODOR MURĂȘANU

ABONAMENTUL:

În țară pentru particulari	Lei 240—	anual
„ „ „ „ școli și biblioteci „ „ „	400—	„
„ „ „ „ aut. și instituțiuni „ „ „	600—	„
„ străinătate	800—	„
Abonament de sprijin	1.000—	„

Plata abonamentului se poate face integral, sau în două rate egale semestriale, fie direct, fie prin cec sau mandat poștal, la **Administrația revistei „Pagini Literare“, Turda, Strada Axente Sever, 15**

Pe cuponul mandatului se va specifica : „Abonament Pagini Literare“ și perioada de timp pentru care se face abonamentul (1 an sau 6 luni).

Oricine primește un număr și-l reține, se consideră abonat

Redacția și Administrația: Turda, Str. Axente Sever, 15

Manuscrisele *nu se înapoiază*. Domnii autori și editori, cari doresc să li se recenzeze volumele sunt rugați să le trimită Redacției.

I M P R I M Ă V Ă R A R E

*Peste culcușurile calde de suflarea animalelor
Bate vântul verde al mieilor priori.
Steaua primăverii se 'nfioară de fâlfăitul albastru de cocori
Și-ascultă cum crește 'n pădure patima sfântă în sângele fiarelor.*

*Pădurea-i toată murmur, presimțire,
In aer numai jind, pământul încolțire
De vieți ce-și cântă începutul morții
In ceasul cel mai cald din ceasurile sorții.*

*lezi, cu fruntea primăverii 'n buze,
Iși joacă tinerețea pe răzoare
Și miei voioși, stârniți de vinul ierbii
Privesc cuminți la luna ce răsare.*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

*Intreagă tara e moșia ta, păstorule de stele 'ncununat,
Și cât privești în lunguri și în lat
Ți-ascultă doina toate, și pietrele și cerbii.
Privește!*

*Luna s'a oprit pe cer
De dragul turmei tale de mioare
Și cântul tău se duce pe unda de izvoare
Departe 'n seara sfântă de prier.*

*Și câtă bucurie simți tu în pragul serii
Știu numai eu, păstorul copilăriei mele,
Ce ascultam ca tine poveștile cu iele,
Ghicind în steaua nopții venirea primăverii.*

S T E A U A M A M E I

*Cum răsare iară la apus de casă,
Steaua vestitoare, steaua norocoasă,
Steaua către care mama-și povestește
Dorul de feciorul ce 'n străini trăiește.*

Nu mai plânge, mamă, steaua-i de mătăasă,
Ruga ta e sfântă, lacrima ce varsă
Ochiul tău, mărgeaua cerului de sus,
A făcut fântână cu apă cântătoare ce cântă 'n apus.

Noaptea, când nestinsă tu veghezi cu foc,
Fiu-ți vede chipul în steaua cu noroc
Și-ți trimite dorul întreg și nelemut
Ca să i-l astâmperi, mamă, c'un sărut.

Fie dar ca steaua sfântă să lucească
Peste Țara noastră mândră Românească,
Să ne ție pomul dorului aproape
De vecia țării, de noapte, de pleoape!

SORA MEA PĂDUREA

Sora mea pădurea cântă iar a jale
Cântecul ce lumea l-a uitat de mult.
Cântă toți gorunii, lasă-mă s'ascult,
Steaua vieții mele s'a oprit în cale.

Sora mea pădurea, taină fără nume,
Inflorește dorul veacului ce moare.
Prea multă tristețe 'n cupele de floare!
Și feciorii țării au plecat în lume.

Freamătă gorunii neștiuta veste
Pentru întunecarea ceasului de glorie,
Nu mai vin voevozii vajnici din istorii,
Timpul nu mai cântă marea lui poveste.

D E S C Â N T E C

Amintirea 'ntoarsă peste veac să râdă
De amarul nostru bănuț în stea,
Nu mai fie pacea duhului osândă.
Nici pădurea șuer stelei ce murea.

Flori de mătrăgună drumul să-ți încingă,
Inflorind blestemul buzelor dintâi,
Iar puterea vie lacrimii, învingă
Torsul fără noimă, serile târzii.

Pasul prins în mreaja visului alunge
Tresărirea ierbii grea de primăvară,
Tremure trecutul spânzurat pe cruce
Și în tine dorul ardă iar cu pară.

M O R G E N S T I M M U N G

Astă noapte s'a coborît în flori durerea stelelor căzute,
Buzele lor ardeau spre slavă rugii de fecioară, necunoscute.

În zori pădurea scăpăra din fiecare ramur o lumină
Și-am plecat în căutarea sufletului tău prin grădină.

Boarea — ca un fior cosmic — îmi resfira părul afânat,
Sub nukul aducerii aminte chipul tău, lumină, m'a chemat.

Era o dimineață albă, plină de har,
Numai trecutul fâlfăia flamura-i neagră arar.

Dor nepătruns cuprinse trupu-mi în dulce durere:
Amintirea ta, dragă, creștea peste lume ca o mângâiere.

Iarba culcată păstrează încă urmele pașilor tăi,
Noaptea își stinge în ele cele din urmă scânteii.

Am așteptat ceasuri cu capul spre ușă 'ndreptat;
N'ai mai venit sub bolta nukului îndoliat.

GRIGORE POPA

WILHELM TEMERARUL DUCE DE BRABANT

Dintre ducatele Brabantului singur acela al lui Wilhelm Temerarul nu putea ține pas cu vremea. Toate celelalte înfloreau. Fiecare își desfășura pe crenelurile foșorului ducal, în fiecare an, câte un nou stindard, semnul unei noi cuceriri sau biruințe. Numai al lui Wilhelm Temerarul tânjea. Nici nu pierdea din ce avea, dar nici nu sporea. Erau zadarnice trudele și în deșert sbuciumările.

Gânduri de noi cuceriri nici nu mai avea. Era cel mai întins ducat, cel mai bogat și cel mai dârz. Vitejia lui Wilhelm era vestită, mai ales în urma ultimelor lupte avute în țara Maasului. În aceste aprige frământări, care ținură peste doi ani, Wilhelm cuceri toată provincia vecină din spre miazănoapte și-o supuse blândă și pașnică la rând cu celelalte. Intors victorios, avea să-și aducă pentru restul vieții o rană la genunchiul drept care-l făcea șchiop și gloria de temerar, ce avea s'o înscrie ca titlu de nobleță numelui său, în cartea de aur a biruințelor brabantice.

Cetatea ducală se înghesuia, la prima privire prea strâmtă, pe culmile dela miazănoapte de Breda, pe dealurile sterpe care coborau lin spre golfurile mereu încețoșate ale mării. Era legată însă, spre inima țării, cu ducatele vecine, prin drumuri pietruite, până departe, chiar până spre țările neastâmpăraților principi germani.

Lui Wilhelm Temerarul nu-i era greu să-și stăpânească ducatul; nu era un om slab și nici sentimental. De-un curaj și o loialitate cu care intra în istorie, nu se temea de nimeni, după cum nu se temuse de nicio oaste dușmană pe care o înfrânsese pe rând, fie în mlaștinele Sliedrechtului, fie la Mook sau chiar în celebra luptă dela Tolen. Altă durere îl rodea și alta era piedeca prosperității sale.

De vreo doi ani se încuibaseră în cetate, veniți de undeva sau născuți acolo, niște șobolani mari și roșii, sprinteni și foarte sângeroși. La început nimeni nu le dădu vreo atenție. Care cetate n'avea șobolani! Dar încetul cu încetul se înmulțeau tot mai mult, încât îi puteai întâlni ziua pe stradă, noaptea în-pat, și în biserică chiar, plimbându-se nestânjeniți pe crucifixul înalt și drept. Lumea la început cu răbdare, când se împiedecă de ei peste tot, începu să cărtească. Și nu aceasta era vina cea mare ce li se aducea, că se plimbau peste tot, dar mâncau alimentele, subminau prin canaluri întortochiate grânarele, umpleau turnurile în care se păstra slămina, rodeau burdufele cu brânză și nu rare ori îi găseai în cazanele cu supă sau în hârdaele cu lapte.

Wilhelm Temerarul primea tot mai multe plângeri. La început le luă în răs:

„Cum, tu van Looken, fiu de cavalier, erou la Münsterland, să te temi de niște șobolani?” îi spunea într'o zi Ducele în batjocură primarului cetății, care venise să i se plângă.

Și discuția urmă pe același ton până în clipa în care, pe unul din picioarele pologului: dela pațul pe care se odihnea Ducele, începu să coboare în spirale iuți un șobolan roșu-gălbui, cu ochii verzi și cu o uitătură de te treceau fiori. Primarul se făcu pământiu la față, iar Ducele râzând își trase pumnalul din teacă și cât ai clipi îl înfipse în spinarea șobolanului. Animalul înțepenit ca 'ntr'un proțap guița sinistru. Râsul Ducei creștea însă tot mai vesel și se împletea cu guițatul șobolanului într'o simfonie de stridențe spre spaima tot mai mare a primarului.

„Iată, primare van Looken, dacă fiecare cetățean er face treaba asta de câteva ori pe zi, într'o lună am stârpi această hoardă nepoftită!”

A doua zi ordinul fu dat. Fiecare cetățean era dator să omoare la zi cel puțin cinci șobolani. Se alese pe fiecare stradă câte un om incredințat cu numărarea victimelor. Cine vâna mai puțin, plătea o amendă în guldeni de aur.

Prima săptămână recolta fu impresionantă, în fiecare colț de stradă, seara, erau arși pe rug mii de șobolani. Se păru că n'acea primă lună se împușinaseră. Lumea se bucura, iar Wilhelm Temerarul își recâștigă încrederea în el.

Bucuria nu ținu însă mult. Curând, peste câteva săptămâni doar, cetatea mișuna iarăși de șobolani. Și, parcă, cu o furie mai mare stricau și infectau totul pe unde se furișau. Nu cunoșteau nici un fel de piedică, nicio sfilă și nicio ezitare. Goneau în grupuri c'o iuteală de nu vedeai decât șiruri roșii, iar nopțile, liniștea cetății era sgâriată cu nenumărate ronțăituri ce păreau nesfârșite ferăstrăie ce tăiau din temelii pământul. Lumea începu să între în panică. Groaza le-o vedeai pe față, în gesturi și 'n vorbe. Iar femeile, cărora nu rare ori li se cățarau pe picioare șobolanii, umblau de spaimă cu fustele legate în jos de genunchi, încât cetatea părea un grotesc amestec de femei orientale cu bărbați din miazănoapte.

Comerțul stânjenit sărăcea pe negustori. Brânzeturile de pe ducatul lui Wilhelm Temerarul erau ocolite. Negustorii străini, care nu știau prea adânc durerea acestora, îi batjocoreau și-i necăjeau: „Nu mâncăm noi cașcavalul amestecat cu mustăți de șobolan!”

Culmea fu însă într'o seară cu ceață și ploaie, când o femeie inebunită de spaimă și durere, alerga pe străzi spre locuința Ducei, purtând pe palmele întinse resturile încă sângerânde al copilului pe care i-l mâncaseră șobolanii de viu.

Chiar a doua zi Ducele strânse un sfat. Pericolul tot mai mare înspăimânta și pe cei mai liniștiți și chiar pe Wilhelm Temerarul. Sfatul fu însă agitat. Ținut sub panică, fiecare având în ochi resturile copilului mâncat de șobolani, fiecare privind mereu într'o parte și alta, parcă spre a se putea feri din vreme de șobolani, nu duse la un rezultat prea bun. Se făcură fel și chipuri de propuneri, care mai de care mai plină de inedit și mai îndrăzneală. Niciuna

nu era însă de îndeplinit. Destul că, spre seară, când se ncheie sfatul și fiecare pleacă spre casă, ducea cu sine o nedumerire tot mai mare și 'n suflet o teamă ce se 'ngroșa odată cu bezna nopții.

Iacercară totuși, toți cetățenii, cu otrăvuri; cu fum, cu carne, cu grâu și cu altele. Mureau șobolanii și prin acest mijloc, dar cu toate acestea numărul lor era tot mai mare.

Intr'una din aceste zile de panică și de teroare, un Consilier propuse Ducei, inspăimântat că și 'n pălărie găsisse un șobolan, să părăsească cu toții cetatea și apoi să-i dea foc.

Wilhelm Temerarul îl privi lung și trist:

„Cum crezi tu, Înalt Consilier Ducal, că eu, Wilhelm Temerarul, Duce de Brabant, voi capitula în fața acestui dușman? M'ai văzut pe mine vreodată ezitând? M'ai văzut înfrânt?” și după o pauză în timpul căreia ascultă atent la un ronțait de șobolan, „Voiu declara război acestor lighioane... și vom vedea, cine-i mai tare!”

Și 'ntr'adevăr, a doua zi vestea cea mare fu auzită. Toată lumea, dela copiii de șapte ani, până la bătrânii care nu erau țin-tuiți în pat, fură constrânși să se pregătească de război. Fiecare casă trebuia să aibă câte o ceată de stărpire care să lucreze cel puțin o jumătate de zi. Li se mai dădură sfaturi: scândurile să fie scoase, bârnele răscolite, cămărilor golite, podurile vârturate, străzile desfundate, găurile zidite, magazinele vechi arse, așa încât să nu mai rămână nici un loc în care s'ar putea ascunde vreun șobolan.

Lupta începu, ca și oricare alta, c'o sfântă slujbă religioasă. În frunte porni chiar Ducele, iar primul șobolan ucis fu tot de Duce. Infrigurarea era atât de mare, încât în cele dintâi zile se lucra până noaptea târziu. Curând o înjumătățiră însă. Nnicând nu se văzuse în cetate o activitate atât de mare, nnicând noaptea nu venea ca o binefacere pentru trupurile istovite de atât aplecat, târât și alergat. Dacă cineva, vreun străin, ar fi putut vedea atunci cu ce se ocupau toți cetățenii lui Wilhelm Temerarul și dacă ar fi văzut furia oarbă cu care căutau orice colț și orice urmă de șobolan, ar fi putut crede c'au înebunit. Se puteau vedea în acest timp figurile cele mai grotești, expresiile cele mai macabre și gesturile cele mai brutale. Totul se agita între furie, desperare, neputință și extremele lor, pace desăvârșită, calm și izbândă. Dacă vreunuia îi scăpa vreun șobolan după care alergase atât de mult încât să-l înfurie, era în stare să și înfigă în propriul gât cuțitul cu care ar fi trebuit să spintece animalul.

Cam la două săptămâni după ce începuse stărpirea, se putea vedea cum într'adevăr numărul lor scăzuse simțitor. Aproape ceasuri întregi trebuia să alergi până să mai prinzi unul. Când Wilhelm Temerarul se convinse, nu ezită; un nou ordin fu dat. Toată lumea va lucra și mai mult, trei sferturi din zi, la străprire. Unora li se păru ciudat, ca tocmai acum când erau pe terminate să muncească mai mult. Curând înfeleseră însă. Trebuia să nu mai rămână nici unul, căci din acesta unu, de va rămâne, se vor naște iarăși mii.

Trei luni încheiate dură lupta. Trei luni de muncă aprigă, fără odihnă și fără bucurii. În acest timp nu fu nicio nuntă, niciun botez și nicio petrecere. Iar femeile care trebuiau să nască, o făceau repede, căci brațele lor erau așteptate pe după cotloanele dela cupatoare, locurile unde se ascundeau cu predilecție șobolanii. Atunci Ducele opri poporul, îi mulțumi și-l sfătui să mai pândească. Iar pentru ca să nu-i obișnuiască cu lenea puse preț, doi guldeni de aur de fiecare cap de șobolan. Și cu toată răsplata, care făcea cât costul a cinci vedre cu vin, deabia la săptămână odată dacă se mai găsea cineva să mai aducă vreun șobolan mort.

O întâmplare însă, pe care unii o credeau poveste doar, putu fi auzită din gura paznicului dela poarta cea mare a cetății. El spunea, că ntr'una din nopțile cu lună ale ultimei săptămâni de luptă, a văzut o ceată de câteva sute de șobolani fugind nebănuit de repede prin mijlocul drumului cel mare, ieșind pe sub poarta cetății afară, și de acolo pierzându-se în cenușul câmpului.

II

Zile senine răsăriră din nou pentru cetățenii lui Wilhelm Temerarul. Scăpați de urgia nemiloasă a șobolanilor bucuria lor nu găsia margini. Munca era mai voioasă, petrecerea mai puternică. Comerțul începu din nou să se înfiripeze, și n curând ducatul fu iarăși în rândul celor dintâi din Țara Brabantului.

Urmară zile de pace și belșug de plinătate și de voie bună, încât invidia ce frământa la hotare îl făcu pe Wilhelm Temerarul să se gândească serios la o apărare și la o înarmare mai bună. Puse de se ridicară ziduri noi, puternice și înalte. Arme făurite din nou, zale puternice și coifuri tari se puteau vedea în atelierile cetății. Tinerii străjeri erau aleși dintre cei mai destoinici, dintre cei de frunte din elita cetății. Și ca o încoronare a izbânzilor, o biserică nouă și semeață își înalță turlele gotice spre seninul cer al Brabantului. Cetatea lui Wilhelm Temerarul stăpânea acuma mările și drumurile, ducând peste tot gloria unui ducat fără teamă și fără prihană.

Într'o după amiază de vară, cu legănat monoton de vânt și cu ciripit înfocat de păsărele, un paznic din turnul cel mare al cetății se plimba agitat dintr'o parte a meterezului în cealaltă. Punea mâna streășină la ochi și-și tot lungea gâtul, când într'o parte, când într'alta. Părea foarte atent la ceva ce i se năzărea în depărtări. La început nu-l luă nimeni în serios, dar apoi, rămase într'o așa curioasă poziție încât atrase atenția celor de jos. Sub turn, la o masă, stăteau vreo zece halebardieri cu șeful lor și-și beau liniștiți vinul. Când văzură pe paznic atât de agitat, îi strigară mai mult în râs decât în serios:

„Hei, ce-i acolo? Ce tot vezi...?”

De sus porni un glas sugrumat de-o teamă mare parcă:

„Nu știu ce-o fi, dar de jur împrejur cetatea este înconjurată de nori praf ce se ridică din iarbă, drumuri și păduri!”

Sub turn izbucniră râsete sgomotoase :

„Auzi tu, se sperie de praf! Ha, ha, ha...!”

Și-și văzură mai departe de joc și de beut.

Chiar în acea clipă sosi în cetate un călător gonind călare. Pe față avea întipărită spaimă, iar ochii mari deschiși păreau că văd încă cineștie ce lucru de groază. Descălecă din fuga calului și se opri la șeful gărzii :

„Vin... vin... șobolanii!” și se prăbuși pe-o bancă suflând fără putere.

Cel din turn auzi. Când putu înțelege estea, înmărmuri. Șeful postului lăsă totul și fugi la paznic. De acolo își îndreptă privirile spre cele patru colțuri ale lumii. De jur împrejurul cetății, la o fugă bună de cal, un zid viu de praf încercuia cetatea. Atunci luă buciul și sună. Porțile fură închise, podurile ridicate, clopotele trase și armata la posturi.

Wilhelm Temerarul sosi în grabă în turn cu toți consilierii săi. Când ajunseră ei acolo, șobolanii se apropiaseră atâta de cetate, încât se vedea, jos, sub un nor imens de praf, o dungă roșie care forfotea ca marea agitată. Nesfârșite mii de șobolani năvăleau din toate părțile. Erau atât deși, încât ce se vedea de praf părea un câmp înflorit cu mac. În turn era nedumerirea atât de mare încât niciunul nu știa ce trebuie să facă. Nu cunoscuseră încă un astfel de dușman. Să te lupți cu el prinzându-l sub pat sau în dulap e altceva, dar să te atace cu grămada, ca o cavalerie războinică li se părea ceva atâta de grozav încât își pierdură cumpătul. În acest timp, odată cu groaza creștea și liniștea în cetate. Și'n liniștea care se întindea ca un giulgiu începu să se audă un foșnet îndepărtat, ca de pădure fremătăta de vânt lin. Șobolanii erau la câteva sute de metri de zidurile cetății. Atunci se opriră. Se puteau vedea cum își strâng rândurile, cum așteaptă pe cei din urmă și cum se pregătesc de atac. Praful se ridicase puțin, așa că apărură tot câmpul ca o enormă spinare pe care miile de șobolani se întindeau ca un covor exotic.

În turn paralizaseră cu toții. Se vedea fețe plângând de desperare, altele schimonosite de groază și altele într'un hal de parcă erau în pragul nebuniei. Și când disperarea era mai adâncă, glasul lui Wilhelm Temerarul tună :

„Ce, ați înebunit de vă e teamă? La metereze și sub porți. Toată lumea cu securi, om lângă om, nici o palmă de loc să nu fie fără de apărare. Și ocolo tocați-i, măcelăriți-i, oricâți or fi de mulți!”

Oamenii se desmeteciră și rânduri dese urcară scări și lespezi, creneluri și metereze. Sub porți se așezară zeci de oameni cu săbiile și topoare. Niciodată nu văzuse cetatea atâta om strâns cot la cot pe ziduri.

Șobolanii, ca la un semn, porniră năvala. Mulți cât firele de iarbă se mișcară lipiți unii de alții. Zidurile fură urcate într'o clipă și acolo, pe nucea lor începu lupta. Soldații tocău c'o furie nebună. Dar omorau zece și alți zece le scăpau printre picioare, pe sub mâini și chiar pe sub săcure de câte ori o ridicau în sus. Rân-

dul al doilea de tocători lupta și el, dar și acestuia îi scăpau șobolani încât ajungeau și la al treilea rând de apărători. Cei scăpați și de acolo erau scăpați în cetate.

O clipă doar se păru că năvala poate fi oprită. Dar șobolanii, care erau de-o ferocitate groaznică deveneau dușmani de neînvinși. Se urcau pe luptători, pe spate, pe piept și pe mâini până la gât, unde mușcau adânc, încât soldații se prăbușeau neputincioși, urlând de durere și murind în chinuri de-o grozăvie de nedescris. Și valuri, valuri împânzeau zidurile încât în curând nici un apărător nu mai era în picioare. Și acuma lupta începu pe străzi. Dar era imposibil să te aperi de șobolani; bieții soldați se frământau zadarnic cu săbile și mâinile, atâta timp cât lighioanele turbate parcă li se cățarau pe picioare, până la gât. Cavalerii înbrăcați în zale, eroii neînvinși nici în măcelul dela Münsterland, slăteau neputincioși. Și prin cutele zalelor, mușcături adânci făceau să se prăbușească și acești viteji fără ca ei să fi putut ucide cel puțin un singur șobolan.

Goniți și neputincioși și 'n stradă, lumnea și soldații se refugiară în case. Dar nici acolo nu putură fi mult timp singuri. Prin găuri nebănuite de ei, prin crăpături ce păreau astupate, își făcură șobolanii apariția. Luptele erau și aici scurte, căci în întunecul ce cuprindea cetatea nici n'aveai timp să-i vezi cum te atacă; mulți mureau gâtuiți tocmai când se credeau mai acunși.

Wilhelm Temerarul rămăsese în turn cu garda lui personală. Cei o sută de cavaleri, neînfricați luptători pe toate câmpiile Brabantului, priveau împreună cu stăpânul lor, neputincioși la masacrul ce se înșira tot atât de sângeros ca pe ziduri și 'n stradă, și 'n case. Curând întreaga cetate era roșie de șobolani. Mișunau peste tot, încât casele și zidurile, străzile și cadavrele oamenilor păreau că mișcă. Și valuri, valuri, nesfârșite șiruri treceau mereu peste ziduri. Iar orizontul de jur împrejur era tot mai roșu, ca un cerc viu de foc ce cotopea cetatea.

Deodată Wilhelm Temerarul ridică glasul:

„Viteji cavaleri ai gărzi, vom muri cu toții oare masacrați de aceste nimicuri în patru picioare? Poate oare Wilhelm Temerarul pieri în acest fel?”

Zeci de voci strigară: „nu” și zeci de jurămante de credință se auziră dela oamenii din gardă.

Coborâră apoi cu toții în încăperile de piatră ale turnului și acolo, înconjurând într'un eroic avânt pe Ducele lor, așteptau nerăbdători dușmanul.

Nu trecu prea mult timp și din colțuri, de sub pietrii, pe sub uși și pe la ferestre începură să se audă șgomote ciudate. Și aici se apropiau nemiloșii călăi. Și fără să mai aibă careva timpul să organizeze o apărare, șobolanii săreau ca săgețile prin câteva găuri făcute atunci și cu ochii injectați de plăcerea masacrului porniră lupta. Și aici fu scurtă: curând se puteau vedea doar leșuri cuprinse de moarte și înșepenite în svârcolirile din urmă, în poziții grotești și macabre.

Nimeni nu văzu însă, cum în clipa când primul șobolan pătrunse 'n chilie, Wilhelm Temerarul se strecură singur în gangul subteran și se închise acolo cu zăvoare puternice după uși grele de fier.

III

A doua zi dimineața, soarele nu lumină decât o cetate moartă și prădată de hoardele roșii. Nu era niciun loc gol, niciun petec pe care să nu se frământa vreun șobolan. Din beciurile cele mai adânci și până în vârfurile crucilor dela biserici șobolanii se plimbau liberi și stăpâni. Nici leșurile cetățenilor n'aură pace. Cele mai multe din ele erau mâncate până la oase, încât apăreau în amestecul lor cu resturi de haine, ca un cimitir răscolit de cineștie ce putere drăcească. Totul mișca ca un furnicar. Câmpul în jurul cetății cât și întreaga întăritură cu ziduri și bastioane fremăta de aceeași puzderie de lighioane iuți și scârboase. Nu era nici urmă de om viu. Se părea că 'n cetatea lui Wilhelm Temerarul nu viețuiseră niciodată oameni, ci, că tot ceea ce străjuia încă drept zid, casa și biserică, nu fusese din începutul începuturilor decât locaș liber poffelor unor șobolani lacomi și sângeroși. Iar în năvala ce nu mai contenea și în desordinea care agită pe cotropitori se părea că a coborât de cineștie unde un blestem de neastâmpăr.

În acest timp, în sala tronului șobolanii așezați rânduri așteptau pe cineva. Simțeau și ei ceva din măreția acestei încăperi în care se încoronaseră câțiva duci și principii de Brabant. Fiecare era mai reținut și fiecare se arăta ca și când ar ști ce rol trebuie să joace. Și aceia care se cățeraseră pe perdelele din strofe orientale și aceia de sus de pe candelabre sau de pe ramele tablourilor își lăsau cozile în voie să atârne într'o așteptare plină de respect.

Se părea că 'n această încăpere se strânseseră căpeteniile, acei șobolani pentru care nu era jaful cea mai mare desfătare. Și 'ntr'adevăr, așteptarea lor era dintre cele mai nobile, căci își așteptau stăpânul spre a li se acorda întreaga lui grație pentru marea biruință ce-o înfăptuiseră.

Din spre intrarea principală se auzi o rumoare. Capete întoarse spre ușe, cozi înghesuite și mustăți ridicate demn, arătau încordare și nerăbdare. Și iată, că 'n fruntea unui grup de câteva perechi de șobolani apărură căpetenia tuturor, un șobolan mai frumos și mai sprinten, cu chip mai arătos și cu uitătură mai semeață. Întreg grupul se îndreptă în pas domol spre estrada ducală. Toți se cățărară, fiecare pe unde putu, pe scaunul ducal. Căpetenia se urcă până sus de tot, pe spătarul scaunului, făcându-se comod într'un ornament de aur al coroanei ducale. Ceilalți rămăseră pe scaun, acolo unde șezuseră atâtea generații de duci victorioși. O liniște ca de mormânt împânzi sala. Era ca 'n preajma unei mari întâmplări. Și glasul căpeteniei răsună:

„Victoria a fost a noastră. Răzburarea e împlinită. Nicio ființă nu mai este vie în această blestemată cetate în care n'am avut liniște. Vreau să știu încă un singur lucru, vrednice căpeteniei, unde este bestia de Duce de Brabant, acel Wilhelm Temerarul?”

Se auziră glasuri răslefe și timide, șoapte și iscodiri; când un șobolan din apropierea tronului izbucni:

„Stăpâne, știu că Wilhelm Temerarul a fugit prin gangul secret și s'a ascuns în casa subterană a vrăjitoarei. Nu știu ce face acolo, dar de aseară se tot aud cum fierb cazanele și cum se agită baba-vrăjitoare!”

„Dece nu intrați? Lași ce sunteți?!“ tună într'un acces de furie stăpânul. „Vă e frică de-o babă scofâlcită și de un Duce fricos?” completă într'un spasm de indignare agitându-se grotesc printre ornamentele coroanei ducilor de Brabant.

„Nu se poate stăpâne, casa vrăjitoarei e adânc săpată sub pământ și are uși groase de fier. Trebuie timp... vom încerca...!”

În această clipă vorba șobolanului fu oprită de-un tumult ce se auzea de afară. Toate capetele se întoarseră spre uze și toate urechile se ciuliră atente într'acolo. Deodată năvăliră înăuntru câțiva șobolani înspăimântați și uitând de protocol și ordine, oprindu-se în fața tronului, vorbiră toți deodată:

„Stăpâne...! Stăpâne...! vine Wilhelm Temerarul!”

„Cum... vine?! Nu vreau să-l văd, omoriți-l! Mâncați-l de viu, toți pe el!... Nu m'auziți?” striga sbârilit de furie șobolanul stăpân.

„Nu putem...!” răspunseră într'un glas. „Nu putem să-l omorim, căci s'a schimbat, nu mai e om...!”

„Cum... ce?” strigă într'o furie nebună căpetenia.

„Da stăpâne, nu știm ce-a făcut la vrăjitoare, dar când s'au deschis ușile adineaori, am văzut ieșind de acolo, în locul Ducelui, un șobolan...!”

Și chiar atunci, într'o liniște și-o înmărmurire ce cuprinse toată încăperea, se putu vedea întrând în sala tronului, singur și schiopătând, un șobolan mare și roșu, care semăna la chip leit cu Wilhelm Temerarul Duce de Brabant.

V. BENEȘ

uneori să completeze numele, pentru a fi mai aproape de lumea creatorilor ruși. Alături de această imagine, văzu întunericul ce se lăsase în sufletul său; o beznă adâncă din care nu mai putea eși. Moartea pe care o simțea alături de el, îl făcea să nu mai zărească nici bucuriile și nici plăcerile din viață, ci numai spectrul fioros al ei. Dacă aceasta a fost capabilă să răpească o „nădejde“, de câte alte rele nu este ea în stare! Câtă speranță nu și-au pus părinții în această fetiță, câte grijuri și necazuri n'a avut de suportat! Iat-o acum acoperită de pământ.

Când se reintoarse dela cimitir, îl întâmpină fostul său coleg de liceu, care devenise preot și care botezase pe Aniuniu. Ca și când ghicise gândurile lui Mantu, exclamă :

— S'a dus nădejdea ta, Mantule. Trebuie să-ți cauți acum altă nădejde.

Se gândi desigur la o formă mai înaltă a nădejzii, pe care orice preot o propovăduiește credincioșilor. Dar Mantu căuta zadar-nic în sufletul său; nu găsi niciuna.

IONEL NEAMTZU

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Ideia că sunt bolnav, mi-o vârîse în cap unul de zicea că-mi este prieten și că a mai văzut el multe cazuri la fel.. Se întâmplase să-l întâlnesc într-o zi de Iulie, cu zăduf, când eu veneam de la hamalâcul slujbei, iar el de la o bodegă, unde se sprîtuise de unu singur. De cum m'a văzut, nici una, nici două;

— Mă Alecule, tu ești bolnav!..

Când l-am auzit vorbind astfel, mi-am închipuit că sau l-a prididit băutura, sau a umblat prin soare fără pălărie și s'a încintat la creer.

— De mă, știu și eu..

— Ori știi, ori nu știi, ce-ți spun eu este sigur.. Ești bolnav.. Și încă rău de tot!..

Apoi, cu ton de violentă dojană;

— De ce nu te cauți, domnule?!.. Trăești așa, cum a dat Dumnezeu, mai rău ca vitele și ca oamenii din scorburi!.. Măine, poimâne, te înțepenesc mădulele și te miri de unde ți s'a tras!.. Sau te ferecești cu o paralizie de blestemi ceasul în care te-ai născut!.. Uite, spune cinslit, nu simți un fel de oboseală prin trup?

— De mă, ce să zic, simt.. Că și cu slujba asta, acum pe căldură...

— Mofturi.. Nervii, dragă!.. Să-ți între în cap că suferi de nervi, și că munca n'are nici un fel de rol în oboselile omului!.. Transpiri?

— Transpir, dar numai așa, puțin..

— Ce puțin, băiatule, nu vezi că ești leoarcă?

— Păi, dacă este vară!..

— Ce vară!.. Nervii, dragă!.. Ai insomnii?

— Nu, insomnii n'am.

— Atrofia nervilor!.. Nu-ți spun eu!.. Mă, Alecule, eu doctor să mă fi făcut.. Am un ochiu și un simț „clinic”, de-ți pun diagnosticul în mijlocul străzii!.. Gânduri negre te iau câte o dată?

— Mă cam iau ele, dar numai când n'am parale sau mă înglotează necazurile.

— Nu-ți spun eu!..

— La drept vorbind, chiar așa negre nu sunt ele; numai că nu sunt chiar așa trandafirii..

— Nervii, dragă!.. Treaba ta, Alecule, eu însă sunt dator să te povățuiesc.. Să nu pățești și tu ca Dolofei, dela „Măsuri și Greutăți”, care zace la Mărcuța și-i duce nevastă-sa tutun de două ori pe săptămână..

— Ce vorbești mă, Dolofei a înebunit?

— Ba bine că nu.. O ținea și el, ca și tine, că n'are nimic și că este cremene.. Până i-a venit apa la gură și hâc, s'a pomenit la Mărcuța...

— Măi să fie al dracului; mai știi, se poate să ai și tu dreptate..

— Du-te mă la „specialist“ și dacă nu te-o găsi bolnav, să nu-mi mai spui mie pe nume!.. Păi, tu nu te uiți în oglindă? Transpirat, obosit și bleojdit.. Eu sunt sigur că ai și tremurături și idei fixe!..

— Nu de-ălea n'am; mai ales idei fixe...

— N'ai? Dar când susții că ești sănătos și că n'ai idei fixe, asta nu este o idee fixă?.. Le ai pe toate, Alecule. Te povățuiesc să te cauți, altfel... tragi consecințele!..

— Bine mă, să mă caut, dar ce specialist cunoști mai de ispravă?

Vesel de isbândă, prietenul meu, Nicu Staicu, scoase carnetul, rupând o filă pe care o avea o adresă scrisă gata, dându-mi-o satisfăcut;

— Doctorul Iancu Dăogaru, boli nervoase, consult 7—22, strada Ursului Nr. 328, tranvaiul de Obor..

— Aoleu, tocmai la dracul în brazdă..

— Ce vrei dragă, dacă ai nevoie, te duci până la capătul pământului!.. Să vezi „metode“ la asta!..

— Bine Nicule, am să mă duc..

— Treaba ta; dar eu la Mărcuța să știi că nu vin să te văd!..

Aoleu, dar rău mai coboști..

— Salutare, dragă Alecule.. Ehe, eu am văzut multe „cazuri“ și de-aia țin să te previn..

Despărțindu-mă de el, simții pârâiașe de sudoare care goneau în lungul trupului. Buimăcit, mai întârziai pe loc, în bătaia soarelui, spre a-mi da cu socoteala cam ce putea fi; căldură, nervi, sau era o combinație de tremurături și transpirație, pornite din ideea fixă că sunt obosit!.. Pe încetul simții că se abat și ceva gânduri negre, complectând toate presupunerile prietenului meu Nicu Staicu.. Incremenisem acolo în drum, în bătaia soarelui, când numai ce aud pe unul din colegi că-mi strigă de peste drum:

— Bă Alecule, faci infra-roșii la chelie? Vino să-i ardem un șpriț la gheață, c'o să crăpăm de căldură..

Trezit, zâmbii prosteste și intrai în prăvălia cu șprițul.. La al doilea rând, mi se urcase pielea de-abinelea și uitasem chestia cu boala mea de nervi.. Imi spălai și eu obrazul cu un rând, după care plecai acasă, mai sănătos ca totdeauna, odihnit și răcorit..

Asta se întâmplase într'o Vineri; Sâmbătă după masă, pentru că tot nu aveam de lucru și începuse să mă încerce ideea fixă că poate să aibă ceva dreptate și amicul Staicu, plec de-acasă, și glonț spre Obor în strada Ursului, la doctorul Dăogaru, specialist în boale de nervi.. Ciocănesc în ușe, mă apăr cu bastonul de o javră de cățel pe care o enerva pantalonii mei, explic unei servitoare cam scrinlită la cap că sunt bolnav și că-l caut pe doctorul Dăogaru, după care reușes să ajung într'un antreu ce părea că ține loc de cabinet..

Aci, un birou, o hârcă rânjită de mort, o colivie cu sticleți și douâ bufnițe împăiate.. Și un amărât de om, care-și lămurea neli-niștea și desnădejdea, răsucindu-se pe scaun, așteptând și el să dea ochi cu doctorul.

Mă așezai și eu pe un scaun, căutând împrejurul încăperii, îngrijorat cu gândul la tot ce putea descoperi specialistul, înăun-trul tivgei mele pe care, până la întâlnirea cu Staicu, o crezusem bună, sdравănă...

— Și dumneata aștepți tot pe domnul doctor Dăogaru ?

— De, tot pe dumnealui...

— Doctor mare, domnule!..

— Mare, ce mai vorbă!..

— Are niște metode!..

— Are..

— A vindecat multă lume!..

— Multă..

— Dar dumneata ești, să mă scuzi, tot bolnav de nervi ?

Cetățeanul își întoarse fața către mine ; o față bucălată și pli-nă de sănătate.. Zâmbi acru și se răsuci, nemulțumit, pe scaun.

— Nu, eu nu sunt bolnav ; nevastă-mea este, cum s'ar zice puțin cam atinsă de nervozitate.. Eu vin numai pentru rețetă..

— Aha, vreasăzică a fost consultată de doctor!..

— Da, a fost consultată, nici vorbă!.. Inșă consultată după informațiunile mele.. Că dacă era bolnavă și nu se putea deplasa..

— Mă rog, tot consultație se chiamă... Și a găsit-o bolnavă ?

— A găsit-o..

— Păi nici nu se putea altfel.. Dacă vii la doctor, trebuie să fii bolnav.. Și mă rog, dacă nu te superi, ce fel de boală avea so-ția dumitale ?

— Nu-ți spusei că era atinsă de nervozitate ?

— Așa este că-tui spuseși.. Dar în ce fel se manifesta boala ? Avea idei fixe, transpira, simțea ceva oboseală prin trup ?

— Nu, domnule.. N'avea biata femeie nici idei fixe, nici trans-pirații, nici ohoseli.. Ei, așa, după ce spăla câte-o albie cu rufe, mai simțea ea câte puțină oboseală și transpirație.. Câte odată, ce să-ți spun, îi venea și ei ideia fixă că spălatul rufelor este muncă grea a dracului și că la șapte copii d-o-i avem n'ar strica un mic ajutor de-o servitoare.. Dar îi trecea repede..

— Vreasăzică avea..

— Avea, domnule, dar nu așa grav..

— Păi atunci, de ce-ai adus-o la doctor, nenisorule?..

Omul se răsuci din nou pe scaun, învărti pălăria în mâini și oftă din adânc.

— Dracul să mai știe. Se vede că așa mi-a fost mie scris să pățesc necazul!.. Că tocmai venise o nepoată la mine, de este vă-duvă prin divorț și spunea că vrea să-și refacă fericirea căminului și c'a dat anunț la gazetă pe adresa mea.. După ce-a stat vreo trei luni de zile în giuguiveaua ferestrii, așteptând să-i vină „*sufletul ideal și bine situat*”, nevastă-mea numai că n'are de lucru și se

pune cu ea în pricină: ascultă, fetiță, păi cum vine trebușoara asta? Eu cu șapte copii, cu strâmtoare în casă și cu bărbat de abia câștigă cât ne-ar ajunge pentru pâine, și să te mai țin și pe tine, mireasă în casă!.. Păi, înțeleg să mai pui și tu mâna, să-mi dai puțin ajutor, ca să-ți scuturi măcar așternutul! Că de-aia te-a lăsat bărbatu-tău ăl dintâi!.. Toată ziua cu suliman și cu mofturi, de parcă ai fi marchiza de Pompadur!.. Să faci bine să mă slăbești cu dragostea și să-ți schimbi adresa la voi în Bolintin...

— Foarte bine i-a făcut...

— Bine, dar să vezi dumneata cum i s'a tras boala de nervi din asta. Când să-și ia servieta cu „toaletetele” și să iese pe ușe, mă chiamă ea, nepoată-mea, și-mi spune, confidențial; nene, eu plec, nu de altceva, dar nu pot să mai stau cu nevastă-ta... De fetișo treaba voastră... Ba este și treaba dumatăle, mi-a întors-o, la iușeală.. Fiindcă, trebuie să știi, nu mai puteam sta alături cu o femeie care este aproape nebună!.. Ei comedie a dracului!.. Asta de unde ți s'a mai năzărit?!.. Femeie care și vede de casă și copii și i se luminează cu mâna pe mătură!.. O fi, nene, dar are manii... Manii?.. Manii, nene!.. Cum termină ceva de făcut, fuga la cismea și se spală pe mâni. Asta nu este lucru curat, ori ce-ai zice dumneata!.. Se mai spală omul, dar cu socoteală!.. Bine, fetișo, dar nici cu prea multă socoteală, ca tine!.. Că tu nu te-ai spălat în trei luni de zile, cât s'ar fi convenit să te speli într'o singură zi...

Prins de interesul povestirii cetățeanului, mă îndreptai mai bine pe scaun, îndemnându-l să-mi spună toată întâmplarea. Omul oftă din adânc, după care continuă:

— După ce a eșit pe poartă și a cotit spre strașia de tranvai, a început să mă cam încerce și pe mine îngrijorarea.. Mă gândeam: șapte copii, nenisorule!.. Inebunește nevasta, cine rămâne să-mi vadă de ei?.. De ce să nu pun eu răul înainte, și să-mi iau măsură din timp!.. Doamne ferește, dar parcă este făcut să se rupă ața tot unde este mai slabă!.. Mă îmbrac și dau să ies puțin prin oraș, așa ca să-mi mai uit de caiafâcul nepoată-mi și să-mi fac puțin curaj... Când să trec prin curte, ce să vezi?.. Nevastă-mea la cismea, se spală de zor pe mâini!..

— Mare comedie!..

— Ba mare a dracului!.. Cu alte cuvinte nepoată-mea avea dreptate...

— Manie...

— Manie, domnule!.. Ce s'o mai ocolesc!.. Na, îmi zic eu atunci, asta îmi mai lipsea acum!.. O întreb: ce faci, dragă, acolo? Mă spăl, tu nu vezi? Bine, bine; văd eu te speli, dar chestiunea este, de ce te speli?.. Nu te-ai mai spălat și azi dimineață?.. Cum să nu mă spăl, om al lui Dumnezeu, dacă am frecat până acum tigirile și m'am murdărit până în coate!.. Mă, îmi zic din nou, să știi că femeia are dreptate.. Dacă a umblat cu funinginea tigrilor, nu trebuie să se spele?

— Așa cred și eu...

— Bine, domnule, cine spune că nu este așa? Dar chestiunea

care mi-a dat de gândit a fost că s'ar fi putut să se murdărească pe mâini într'adins. ca să aibă pe urmă un motiv de spălat!..

— Tot ce este posibil..

— Ei, Doamne, nu te crucești!.. Odată ce ți-a intrat patima în fire, cauți pe orice cale să ți-o satisfaci!.. Și, cum îți spuneam; plec de acasă și dau să intru într'o sfântă de biserică, să mă rog pentru izbăvirea nevasti-mi.. Când numai că dau ochii cu unul, Staicu...

— Staicu dela „direcție“?

— Cu ăla, domnule!.. Il cunoști și dumneata?

De data asta oftai eu.

— Il cunosc, nu l-ași mai fi cunoscut!..

Cetățeanul ridică trei degete în sus. ca și cum ar fi vrut să facă pace vrăjmășiei mele, după care continuă:

— Și dacă mă întâlnesc cu Staicu, îi spun tărășenia, mă vaet și eu ca omul călcat de nevoie și dau să plec.. Dar el, de colo: mă Ghiță... Aoleu, îmi dai voe: Ghiță Ciucă, dela „adiționale“...

— Alecu Georgescu...

— Mă scuzi că neglijasem să mă prezint..

— Nu face nimic; dumneata să mă scuzi pe mine, că venisem mai în urmă și eram dator.

— Eu nu mă potrivesc la mofturi de astea!..

— Nici eu...

— Ei, și cum îți spuneam; Ghiță, cazul nevasti-mi. este cât se poate de grav!.. Nu lăsa, băiatule, femeia să pătimească, și caut-o cu doctorul.. În privința asta, sunt singurul care te poate servi!.. Doctorul Dăogaru, strada Ursului, tranvaiul de Obor.. M'am înapoiat acasă, domnule, mai fierd de cum plecasem.. Se înoptase de-abinelea și copiii așteptau să vin și eu, ca să stăm la masă... Scot haina și vreau să încep să mânânc. Nevastă-mea însă mă ia la socoteală; Ghiță, n'ar fi bine să te speli și tu pe mâiri, că poate să fii murdar... Parcă mi-a dat cu restel în moalele capului... Să știi că tot are manii!.. Mă spăl, dragă Marioară, dar chestiunea este, de ce să mă spăl?.. Păi, fiindcă ai fi murdar și pui mâna pe sfânta pâine! Și ca să învețe și copiii datorii.. Haideea, îmi zic, să știi că are să-mi înebunească și copiii!.. Ce s'o mai lungesc, domnule!.. A doua zi vin la doctorul Dăogaru, îi explic chestiunea, mă vaet ca omul năpăstuit și-i cer să-mi dea un sfat... Prietene, nevasta dumitale suferă de...

Aci, domnul Ciucă se cotrobăi prin buzunarele vestii, scoțând un petec de hârtie, pe care citi, silabisind:

... Mach-be-thism... Machbetism, domnule, îți dai dumneata seama?.. Când am auzit de vorba asta, de care nu mai auzisem în viața mea, mi-a venit să cad jos din picioare.. Vreasăzică, avea dreptate nepoată-mea!.. Și cu ce s'o caut, domnule doctor?.. Gândiți-vă, am șapte copii, vai de păcatele mele!.. O mai fi pățimit careva de boala asta?

— Lady Machbeth, domnule!... De la ea pornește boala!...

— Of, fire-ar mama ei a dracului, că altceva nu putea să

pune cu ea în pricină: ascultă, fetiță, păi cum vine trebușoara asta? Eu cu șapte copii, cu strâmtoare în casă și cu bărbat de abia câștigă cât ne-ar ajunge pentru pâine, și să te mai țin și pe tine, mireasă în casă!.. Păi, înțeleg să mai pui și tu mâna, să-mi dai puțin ajutor, ca să-ți scuturi măcar așternutul! Că de-aia te-a lăsat bărbatu-tău al dintăi!.. Toată ziua cu suliman și cu mofturi, de parcă ai fi marchiza de Pompadur!.. Să faci bine să mă slăbești cu dragostea și să-ți schimbi adresa la voi în Bolintin...

— Foarte bine i-a făcut...

— Bine, dar să vezi dumneata cum i s'a tras boala de nervi din asta. Când să-și ia servieta cu „toaletetele” și să iese pe ușe, mă chiamă ea, nepoată-mea, și-mi spune, confidențial; nene, eu plec, nu de altceva, dar nu pot să mai stau cu nevastă-ta... De fetițo treaba voastră... Ba este și treaba dumitale, mi-a întors-o, la iuțea!.. Fiindcă, trebuie să știi, nu mai puteam sta alături cu o femeie care este aproape nebună!.. Ei comedie a dracului!.. Asta de unde ți s'a mai năzărit?!.. Femeie care și vede de casă și copii și i se luminează cu mâna pe mătură!.. O fi, nene, dar are manii... Manii?.. Manii, nene!.. Cum termină ceva de făcut, fuga la cismea și se spală pe mâni. Asta nu este lucru curat, ori ce-ai zice dumneata!.. Se mai spală omul, dar cu socoteală!.. Bine, fetițo, dar nici de prea multă socoteală, ca tine!.. Că tu nu te-ai spălat în trei luni de zile, cât s'ar fi convenit să te speli într'o singură zi...

Prins de interesul povestirii cefăteanului, mă îndreptai mai bine pe scaun, îndemnându-l să-mi spună toată întâmplarea. Omul oftă din adânc, după care continuă:

— După ce a eșit pe poartă și a colit spre strația de tranvai, a început să mă cam încerce și pe mine îngrijorarea.. Mă gândeam: șapte copii, nenisorule!.. Inebunește nevasta, cine rămâne să-mi vadă de ei?.. De ce să nu pun eu răul înainte, și să-mi iau măsurii din timp!.. Doamne ferește, dar parcă este făcut să se rupă așa tot unde este mai slabă!.. Mă îmbrac și dau să ies puțin prin oraș, așa ca să-mi mai uit de caiafâcul nepoată-mi și să-mi fac puțin curaj... Când să trec prin curte, ce să vezi?, Nevastă-mea la cismea, se spăla de zor pe mâini!..

— Mare comedie!..

— Ba mare a dracului!.. Cu alte cuvinte nepoată-mea avea dreptate...

— Manie...

— Manie, domnule!.. Ce s'o mai ocolesc!.. Na, îmi zic eu atunci, asta îmi mai lipsea acum!.. O întreb: ce faci, dragă, acolo? Mă spăl, tu nu vezi? Bine, bine; văd eu te speli, dar chestiunea este, de ce te speli?.. Nu te-ai mai spălat și azi dimineață?.. Cum să nu mă spăl, om al lui Dumnezeu, dacă am frecat până acum tigirile și m'am murdărit până în coate!.. Mă, îmi zic din nou, să știi că femeia are dreptate.. Dacă a umblat cu funinginea tingirilor, nu trebuie să se spele?

— Așa cred și eu...

— Bine, domnule, cine spune că nu este așa? Dar chestiunea

care mi-a dat de gândit a fost că s'ar fi putut să se murdărească pe mâini într'adins. ca să aibă pe urmă un motiv de spălat!..

— Tot ce este posibil...

— Ei, Doamne, nu te crucești!.. Odată ce ți-a intrat patima în fire, cauți pe orice cale să ți-o satisfaci!.. Și, cum îți spuneam; plec de acasă și dau să intru într'o sfântă de biserică, să mă rog pentru izbăvirea nevasti-mi.. Când numai că dau ochii cu unul, Staicu...

— Staicu dela „direcție“?

— Cu ăla, domnule!.. Il cunoști și dumneata?

De data asta oftai eu.

— Il cunosc, nu l-ași mai fi cunoscut!..

Cetățeanul ridică trei degete în sus. ca și cum ar fi vrut să facă pace vrăjmașiei mele, după care continuă:

— Și dacă mă întâlnesc cu Staicu, îi spun tărășenia, mă vaet și eu ca omul călcat de nevoie și dau să plec.. Dar el, de colo: mă Ghiță... Aoleu, imi dai voce: Ghiță Ciucă, dela „adiționale“...

— Alecu Georgescu...

— Mă scuzi că neglijasem să mă prezint...

— Nu face nimic; dumneata să mă scuzi pe mine, că venisem mai în urmă și eram dator.

— Eu nu mă potrivesc la mofturi de astea!..

— Nici eu...

— Ei, și cum îți spuneam; în Ghiță, cazul nevasti-mi. este cât se poate de grav!.. Nu lăsa, băiatule, femeia să pătimească, și caut-o cu doctorul.. În privința asta, sunt singurul care te poate servi!.. Doctorul Dăogaru, strada Ursului, tranvaiul de Obor..., M'am înapoiat acasă, domnule, mai fiert de cum plecasem.. Se înoptase de-abinelea și copiii așteptau să vin și eu, ca să stăm la masă... Scot haina și vreau să încep să mânânc. Nevastă-mea însă mă ia la socoteală; Ghiță, n'ar fi bine să te speli și tu pe mâiri, că poate să fii murdar... Parcă mi-a dat cu restul în moalele capului... Să știi că tot are manii!.. Mă spăl, dragă Marioară, dar chestiunea este, de ce să mă spăl?.. Păi, fiindcă ai fi murdar și pui mâna pe sfânta pâine! Și ca să învețe și copiii datoria.. Haidea, imi zic, să știi că are să-mi înnebunească și copiii!.. Ce s'o mai lungesc, domnule!.. A doua zi vin la doctorul Dăogaru, îi explic chestiunea, mă vaet ca omul năpăstuit și-i cer să-mi dea un sfat... Prietene, nevasta dumitale suferă de...

Acu, domnul Ciucă se cotrobăi prin buzunarele vestii, scoțând un pecet de hârtie, pe care citi. silabisind:

.... Mach-be-thism... Machbetism, domnule, îți dai dumneata seama?.. Când am auzit de vorba asta, de care nu mai auzisem în viața mea, mi-a venit să cad jos din picioare.. Vreasăzică, avea dreptate nepoată-mea!.. Și cu ce s'o caut, domnule doctor?.. Gândiți-vă, am șapte copii, vai de păcatele mele!.. O mai fi pățmit careva de boala asta?

— Lady Machbeth, domnule!... De la ea pornește boala!...

— Of, fire-ar mama ei a dracului, că altceva nu putea să

pornească!... Poate că aia o fi avut parale cu ce să se tămăduiască, dar eu de unde să am?...

— Lady Machbeth avea impresia că este plină, permanent, pe mâini, de sângele unui omor!...

— A mea n'are impresia asta, dar nu poate suferi să fie murdară, de funingine dela tingiri...

— Trebuie pusă sub observație, să vedem cum reacționează la diferitele experiențe, reeducată... Deocamdată să încercăm sistemul numărul 1... În total am vreo douăzeci de sisteme, afară de suplimente... S'o murdărești pe mâini, ca din întâmplare, cu negru de fum, cerneală sau alte „colorante”. Cu timpul are să se deprindă cu starea asta de murdărie, și va renunța să practice răul...

— Da, ar fi un sistem...

— Păi, sigur că ar fi, domnule!... Dar, ți-ai găsit!... De ce îl puneam în practică, de-aia se spăla mai al dracului... Până într-o zi, îmi spune; ce-ți vine, omule, de umbli cu toate vopselele și mă mășgălești?... Parcă n'ai fi în mințile tele?... Auzi, tot eu eram nebunul!...

— Așa sunt toți bolnaviiăștia: încăpățânați și arțăgoși.

— Asta este nenorocirea, domnule!... Dacă am văzut așa, vin și-i spun doctorului: domnule doctor, nu facem nimic... Atunci să încercăm sistemul numărul doi!...

— Ei, ăla cred că a fost efect!

— Dar de unde, nenisorule!... M'a nenorocit complect!... Trebuia să mă urc cu chinorosul până mai sus, la coate... Când a văzut așa, numai că trage albia de sub pat, o umple cu apă fiartă, și-mi spune: ești afară din odae, că dacă este vorba să mă spăl până la coate, mai bine fac o baie în regulă...

— Cu alte cuvinte, se agravase boala!...

— Inebunise de tot, domnule!... Eh, biata nepoată-mea, știa ea ce știa!... Fată umblată și în mințile ei!... Nu se spăla cu anii, dar era ca trunchiul de sănătoasă!...

— Și acum la ce sistem ai ajuns?

— Ghiță Ciucă dădu din cap cu desnađejde;

— Dumnezeu să mai știe; este vorba de unul suplimentar la numărul trei... Zice că este mai eficace și c'o alege la un fel... Tare mi-este frică să nu mă pună s'o tăvălesc prin noroi, ca pe porcei...

— Pentru sănătate, ce nu face omul!...

— Așa mă gândesc și eu; știința are ciudățeniile ei... Aoleu, dar ce-o fi cu doctorul de nu mai vine? Se vede c'a uitat de noi!...

— S'o întrebăm pe șuia aia de servitoare.

— S'o întrebăm; uite-o c'a eșit la poartă... He, fetițo!... I-ai spus domnului doctor că-l așteaptă doi clienți?

— Ăcă...

— Păi de ce, fetița neicăi? Așteptăm de aproape un ceas!

Șuia râse cu gura până la ureche, ținându-se cu mâna de uluca porții.

— Dom' doctor a plecat cu trinu' dom'le...

— Ce vorbești, mă? Și de ce nu ne spui să ne vedem de treburi, proasta dracului?

Auzind ocară și judecându-ne după puterea ei, servitoarea se propti de stoborul porții, întorcând-o pe foaia ailaltă...

— Păi, vezi dumneata, domnule, eu nu sunt pusă cu toți nebunii, să-i deslușesc... Am eu destul cu nebunul de stăpânul meu care fuge prin casă și nechează ca mânjii, pe motiv că este sămânță din Ducipal...

Auzind, atât eu cât și Ghiță Ciucă, sărirăm, arși, în lături...

— Ce vorbești, așa face? Te pomenești că mănâncă și din iesle!... Haide, frate Ghiță, să fugim mai repede, că până la sfârșitul sistemelor te pomenești că inebunim de-abinelea. Arde-te-ar focul, Staicule, că la bune uși ne-ai îndreptat!

Când am ajuns la prima berărie, ne-am așezat la o masă și am cinstit, ca oamenii în mințile lor, câte un rând de halbe... La al doilea rând, ăla era al meu, ne pomenim că ne strigă unul de peste drum;

— Dați-i cu băutura, fraților, c'o să vă văd ca pe Staicu, la Mărcuța!...

Era unul de ne cunoștea pe amândoi.

— Care Mărcuța, care Staicu, mă? Să știi c'a inebunit și ăsta!...

— Staicu, de!... L-a urcat nevastă-sa în birje, și l-a dus să-l vindece, că i se urcase băutura la cap... Dacă-l mai ținea acasă, făcea urât de tot... Adică, ce vă mai spun eu!... Parcă voi nu l-ați văzut că era sărit după șină și că-i credea pe toți nebunii!...

Năuc, Ghiță Ciucă se uită la mine, la prietenul care trecea drumul ca să stea cu noi la masă, la gulerul halbei cu bere...

— Săraca Marioara!... Auzi, domnule, om în toată firea, să mă ducă un nebun de nas!...

— Și unde? Asta a fost bună de tot!... Mai mare rușinea!

— Ce făcea, domnule, femeia?... Se spăla pe mâini, ca omul care umblă cu țigiri și-și vede de gospodărie!... Adică, dacă era infectă, ca nepoată-mea, era sănătoasă și morală!... Aoleu, am să mă duc în Bolintin și s'o cocosez în bătae!... Apropo, nici nu te-am întrebat până acum; dar dumneata ce căutai la doctorul Dăogaru?... Nu cumva venisei tot după sfatul lui Staicu!...

Luat pe neprevăzute, simțeam că mi se lumină cu greu un răspuns cu care să scap de rușine...

— Eu? Imi pare rău!... Eu venisem... Ehe, eu nu sunt de ăla... Cu mine era altă chestie!... Ce, eu mă luam după Staicu?

O fantezie de-a mea... Exact, o fantezie!.. Fiindcă îmi spuneam... Dar, ce să mai discutăm fleacuri din astea!... Ia, mai bine să schimbăm vorba...

Ciocni paharul și închinai, convins și voios;

— Bine ne-am întâlnit sănătoși, fraților!...

PAUL CONSTANT

CRIZA PRINCIPIULUI DE AUTORITATE IN CONCEPȚIA LUI G. FERRERO

Datorită evenimentelor și mentalității postbelice, când rostim astăzi cuvântul „criză”, ne-am obișnuit să-l completăm aproape întotdeauna, fie verbal, fie asociindu-l în gândul nostru, cu atributul de „economică”, care are oarecum menirea să-l concretizeze, să-l materializeze, dar mai ales să-i imprime în înțelesul său ceva din specificul epocii noastre. Și totuși această „criză economică”, care incomodează atâta lume și pentru care s’au ținut nenumărate congrese, nu este, din nefericire, singura care apasă omenirea de astăzi. Războiul mondial, acest eveniment de comodă explicație pentru toate relele și păcatele postbelice, nu a distrus numai valori materiale-economice, ci și valori spirituale, morale, sociale, politice, etc., tot ce omenirea adunase în decursul mai multor veacuri, generație cu generație. De altfel filosofia culturii a stabilit de mult că în istorie un fenomen nu apare niciodată izolat, ci întotdeauna își are corespondențele și analogiile sale în toate domeniile de activitate omenească, din epoca respectivă. În consecință, dacă există o criză în domeniul vieții economice, trebuie să existe și în celelalte domenii: spiritual, artistic, literar, științific și politic. Deci acest fenomen de criză generală ar fi ca o adiere de vânt, ce trece prin atmosfera umană a veacului atingând cu vestejire credințele, năzuințele și idealurile omenirii. Dar atunci se naște întrebarea: care este raportul dintre aceste crize? Există în realitate o pluralitate de crize, sau sunt reductibile la una singură și la care din ele? Probabilitatea din urmă au crezut-o unii ca adevărată și au încercat ca toate celelalte crize să le subordoneze celei economice. Alții, din contră, au crezut că adevărata criză, cauza tuturor celorlalte, este cea morală. Natural că adevărul astfel căutat nu putea fi de partea nimănui. Pentrucă atât timp cât aceste fenomene apar simultan într’o epocă oarecare, noi nu ne putem lua dreptul de-a le subordona sau ierarhiza între ele pentru a le explica, din motivul foarte simplu, că simultaneitatea nu poate servi principiului explicativ al cauzalității. Tot ce putem face este să căutăm nota caracteristică din aceste crize, sau numitorul comun, la care s’ar putea reduce toate aceste fenomene. Pentru aceasta însă trebuie să înaintăm mai adânc în analiza cuvântului „criză”. Ce înțelegem prin criză?

La început am lăsat cuvântului sensul obișnuit, adică o lipsă de bunuri materiale sau spirituale. Dar acesta să fie adevărul său înțeles, sau mai precis, aceasta este semnificația pe care trebuie să i-o dăm astăzi acestui cuvânt? Suntem noi oare într’adevăr mai săraci decât înaintașii noștri? Dar a rămas bogăție în adâncurile sau dela marginile pământului, să nu fie exploatată cu cele mai

perfectionate metode? Imperiile coloniale nu trimit imensele lor bogății Europei, și produsul muncii celor două rase, neagră și galbenă nu este trimis minuscului popor al Europei? În domeniul științelor nu se emit și se verifică aproape în fiecare zi o ipoteză sau o teorie? Ne lipsesc poezii, artiștii sau profeții? Nicidecum! Totuși noi suntem foarte sinceri când spunem că suferim de criză. Pentrucă oricât de multe valori am avea, ele nu ne mulțumesc sufletul. Vre-rile și dorințele noastre sunt fără sfârșit. Dar nemulțumirea vine și din altă parte. Oricât de multe valori am avea, noi nu ne putem da seama de adevărata lor valoare, căci un lucru nu se poate valorifica prin sine. Nouă ne trebuie o măsură, cu care să ne cântărim propriile noastre valori. Și această măsură lipsește epocii noastre. Nu valorile, ca atare, ne lipsesc, ci valoarea-etalon, cu care să valorificăm avutul epocii noastre. Lipsește norma, lipsește autoritatea care să fie ca o limită și totodată ca un punct de reper pentru ajungerile și năzuințele noastre fără sfârșit. În goana noastră ne-bună după progres am confundat aproape întotdeauna cantitatea cu calitatea, neglijând-o pe cea din urmă. Am ținut să creăm nu-mai valori, care satisfăceau apetitul nostru de cantitate și am uitat, sau n'am pulut să creăm și valori calitative, la care să raportăm pe cele dintâiu. Putem să mai creăm zeci de ani înainte, în ritmul crescând al progresului, dacă nu vom crea valoarea-normă, valoarea autoritate, în fiecare domeniu de activitate, eforturile noastre cu ce le vom prețui? Punând problema pe plan concret: nu ne lipsesc poezii, ci o „Ars poetica“, nu ne lipsește un Anaximenes, Heraclit, Epicur, ci ne lipsește un Aristotel al științei. Nu ne lipsesc profeții, dar ne lipsește un Mesia. Iată ce-i lipsește epocii noastre: autoritatea supremă în fiecare domeniu. Deci adevărata criză, ce străbate activitățile noastre, este aceea a principiului de autoritate, a principiului normă.

Natural, că nici cu această constatare, problema originii crizei actuale nu se rezolvă definitiv, ci mai mult se deplasează. Căci din nou se pune întrebarea: care este atunci cauza crizei de autoritate? În privința aceasta ne pare sugestivă constatarea făcută de Guglielmo Ferrero, cu ale cărui idei ne-am propus să ne ocupăm*). Ferrero își începe cartea sa intitulată „Discours aux Sourds“, apărută în 1924, cu întrebarea: „Știm noi, omenirea de astăzi, ceea ce voim? Pentrucă, dacă noi nu știm precis ceea ce vrem, voința noastră se dedublează, voind în acelaș timp binele și răul, sau bunuri care se exclud, pentrucă unul este prețul celuilalt; alteori ea se ascunde în minciuni agreabile, convingându-se că dorește un lucru, în timp ce ea voiește un lucru cu totul de altă natură și câte odată chiar

*) NOTĂ. Guglielmo Ferrero celebra istoric și sociolog italian, născut în 1871, este elevul și ginerile antropologului Cesare Lombroso sub influența căruia a publicat prima sa carte: *Les lois psychologiques du symbolisme*. Alte ope e însemnate ale acestui autor, în afară de cele citate în cursul studiului nostru sunt: *Il militarismo, L'Europe giovane, Grandezza e decadenza di Roma*, 6 vol. *Entre les deux Monde, Die Tragödie des Friedens von Versailles zur R. h., Das alte und neue Europa, Le génie latin et le Monde moderne, Demokratie oder Terror, Die Diktatur in Italien, Die Dichter Roms, Die Frauen Caesaren*, etc. După ce mult timp a fost profesor la Torino, a părăsit Italia din cauza ideilor sale democrat'ce, în timpul ascensiunii dictatoriale a lui Mussolini. S'a stabilit în Elveția, în acest „carrefour de la liberté“, se pare singurul inviolabil sanctuar al zeiței libertății. Dela 1930 e profesor de istoria modernă la Universitatea din Geneva.

opus. Altă dată, ea rătăcește dincolo de rațiune și de realitate, fascinată de un miracol himeric“. Și încheie că „această dezordine a voinței este răul de care epoca noastră moare“*). Iar în epilogul aceleiași cărți adaugă: „toată această aspirație nelimitată trebuie să sfârșească în anarhia doctrinelor și rătăcirea voințelor“.

Creдем că nu greșim, dacă admitem printre cauzele determinante ale acestei crize și simptomul maladiei voinței despre care vorbește Ferrero. Dar intenția noastră nu este de-a urmări această problemă a crizei în aspectul ei general, ci coborînd mai adînc, s'o analizăm în unul din aspectele sale de manifestare. Și anume într'un domeniu de activitate care posedă aspectul cel mai social, domeniul, pe care ce-i drept nu l-am accentuat prea mult pînă acum, rezervându-ne intenționat privilegiul de-a ne ocupa de el amănunțit de aici înainte. E vorba de domeniul vieții politice, pentru care principiul autorității este o condiție vitală. Vom analiza deci cum se manifestă această criză în autoritatea politică și mai ales în suveranitate și care au momentele când această criză a fost decisivă pentru cursul istoriei. Deci mai precis, nu ne vom ocupa de partea pozitivă a ideii de autoritate și suveranitate, ci oarecum de partea negativă. Așa încît, dacă ar fi să întrebuițăm termenul favorit al ultimului deceniu, expunerea s'ar fi putut întitula și „Declinul autorității și suveranitatea“.

Punctul de plecare al lui Ferrero este o simplă observație. Privind situația politică a statelor postbelice, a constatat mai întîiu o profundă schimbare. Toată configurația politică a Europei a fost profund răsturnată. În „Cuvîntările sale către surzi“, scrie următoarele: „Sistemul politic, spune el, privind peisajul european postbelic, a fost total răsturnat. Cele mai puternice dinastii ale Europei s'au prăbușit. Mai există monarhii în Europa, dar nu mai există propriu zis un sistem monarhic“**). Alături de tronurile părăsite, sau neputincioase, stau instituțiile democratice, plătînd și neajutorate și ele. Suveranitatea monarhică este îngropată sub cenușa ultimului cataclism, iar cea nouă, suveranitatea poporului, abia răsărînd. Se poate ca această stare de lucruri să fie durabilă și dacă este, unde va sfârși Europa? Părerea lui Ferrero este că situația actuală este numai un moment de criză. „Această ruină apocaliptică, zice el, ne pare așa de puțin conformă cu legile care guvernează lumea, că noi nu credem să fie durabilă“***). Această criză există numai pentru moment și Europa se va reface în curînd. În calitate de istoric, Ferrero, găsește și alte epoci de criză asemănătoare în viața politică și caută să stabilească analogiile cu epoca noastră. Și anume lupta s'a dat întotdeauna între două principii de guvernare, între suveranitatea monarhică și suveranitatea poporului, firește sub diferite forme de trecere și formule de reconciliere.

Ideile lui Ferrero referitor la această problemă sunt expuse mai ales în opera sa: „La ruine de la civilisation antique“, 1921 și „Discours aux Sourds“, 1924. Dar întîia dată, această problemă apare la Ferrero în cartea sa: „La guerre européenne“, 1916, unde

*) G. Ferrero, Discours aux Sourds, p. 9—10, — **) Idem Op. cit., p. 21, — ***) Idem, p. 25

spune că acest războiu este în primul rând efectul unei crize ce răstoarnă din când în când mersul civilizației în lume^{*)}. Ideea revine apoi și în celelalte opere de mai târziu: „L'Unité du monde”, 1927, în capitolul: *Le peuple souverain et ses deux volontés*, precum și în cartea: „La fin des aventures”, 1931. În operele sale, Ferrero părăsește adesea mentalitatea comodă a istoricului și se încadrează mai de grabă într-un câmp de inducție ideologică. Este un istoric pentru că la el prezentul nu este decât o fărâmă din „eternul trecut”, dar este și un ideolog pentru că trecutul nu-l interesează decât atunci când ar putea să ne călăuzească pașii în viitor. Iar în primul rând este un vizionar.

În cartea sa „Ruina civilizației antice”, Ferrero își pune întrebarea de ce civilizația europeană, începând cu anul o mie, a mers tot crescând și din contră cea antică, viguroasă și creatoare, a fost victima unei teribile catastrofe în veacul al treilea după Cristos, la sfârșitul imperiului roman. Întrebarea este cu atât mai chinătoare cu cât cineva ar putea să adauge: Da, civilizația noastră a mers crescând peste o mie de ani, dar oare va mai merge ea mult înainte, sau în apropiere undeva o pânzăște pericolul unei prăbușiri? Se știe că Oswald Spengler în timpul ce Ferrero își punea această întrebare, a și pronunțat faimoasa sentință a Declinului Occidentului. În urma acestei întrebări s'a căutat să se vadă care sunt cauzele ce au determinat ruina civilizației antice. Părerile au fost variate. Unii autori au acuzat pentru această catastrofă popoarele barbare; alții au aruncat vina pe creștinism, etc. Toate aceste păreri i se par în parte îndreptățite lui Ferrero, însă toate au, după el, o cauză comună, primordială. Și aceasta este marea criză politică, la care a ajuns Imperiul roman, la sfârșitul secolului al treilea după Cristos.

Care era sistemul politic la Romani? După Émile Lasbax^{**}); în istoria Romanilor au existat trei sisteme de guvernare: 1. dela Romulus până la anul 509 avem epoca regilor etrusci; 2. dela 509 până la suirea pe tron a lui August, 27 a. Cr., epoca republicii; 3. dela 27 până la moartea lui Teodosie, 395 d. Cr., avem imperiul. S'ar putea crede, după mentalitatea noastră de astăzi că în epoca întâia suveranitatea o aveau regii, în a doua consuli, în a treia împărații. Aceasta însă ar fi o greșală enormă, greșală în care a căzut și marele istoric Mommsen. Căci în tot cursul istoriei sale, în viața politică a poporului roman, rolul principal nu l-a jucat nici unul din acești trei factori amintiți, ci un altul: *Senatul*, care în formula Statului era egal, fără a se confunda însă, cu însuși poporul roman: „*Senatus Populusque Romanus*”. Deci, acesta a fost adevăratul suveran în toată istoria poporului roman. Atât regii, consuli, cât și împărații, erau aleși de Senat și tot el le controla faptele și viața politică. Până la Nero stăpânea spiritul exclusiv al Romei, așa încât foarte puține din familiile din provincie puteau să pătrundă prin porțile Senatului. Această aristocrație din ce în ce mai restrânsă și mai îmbătrânită, roasă de păcatele sale, ar fi dus Imperiul la

*) G. Ferrero, *La guerre européenne*, p. VIII.

**) E. Lasbax, *La France ira-t-elle a un troisième Empire?* Paris, 1936.

pierzare, dacă în provincie nu s'ar fi pus bază unei noi aristocrații grefată pe vechiul trunchiu, care trebuia să dea Senatului o vigoare nouă. Dându-și seama de această situație, Vespasian a făcut însemnata reformă, aducând mii de familii din cele mai însemnate din provincii, și înscriindu-le în ordinul senatorial și equestru. Această aristocrație, dacă avea mai multă vigoare decât cea veche, era în schimb mai barbară, mai netrădionalistă. Totuși această aristocrație de barbari a putut să dea pe un Tacit, pe cei doi Plinii, Traian și Adrian. În timp cât a guvernat ea a fost respectată atât autoritatea împăratului cât și a senatului, „Statul era o adevărată republică guvernată de Împărat și Senat, al doilea respectând drepturile primului și primul respectând autoritatea celui de-al doilea, ca cel mai strălucit și mai puternic reprezentant al său“*). Împăratul roman nu se aseamăna însă cu monarhul ultimului veac, cum mulți istorici continuă să-l vadă. E adevărat că pe de o parte împăratul roman avea puncte comune cu acești monarhi, fie în aceea că puterea sa era pe tot timpul vieții, fie că, dacă această putere nu era propriu zis absolută, era destul de mare diferența sa cu o putere absolută să nu apară imediat spiritelor obișnuite cu formele și principiile statului modern. Cu toate acestea Imperiul roman se diferențiază de adevărata monarhie, veche sau modernă, pentru că el n'a cunoscut niciodată până la Septimiu Sever, principiul dinastic sau ereditar ca baza organizației sale. Împăratul nu-și câștiga puterile sale decât datorită unei alegeri a Senatului ca magistrației republicii. Originea și nașterea n'au fost niciodată considerate ca titluri legale ale autorității sale. Deci până la Septimiu Sever, imperiul n'a fost o monarhie absolută, după cum nu se putea numi nici republică, ci a fost mai degrabă un regim intermediar între un principiu și celălalt. Secolul al XIX-lea, zice Ferrero, a făcut prea multe revoluții și el s'a prea obișnuit să confunde *autoritatea* cu *forța* pentru ca să poată aprecia just, o instituție cum e Senatul roman, al cărui rol era de a imprima autorității imperiale caracterul indistructibil al legitimității.

La sfârșitul secolului al doilea d. Cr. s'a întâmplat însă o mare greșală în politica Imperiului. Marc Aureliu, împăratul filosof, în loc să ia asociat la imperiu pe Claudiu Pompeianu, persoana indicată de Senat, el asociază la 177 pe fiul său Commodus. Ei bine, consecințele acestei erori au fost teribile. La moartea lui Marc Aureliu, în anul 180, s'a produs între Senat și șeful Imperiului un conflict care se termină cu masacrul lui Commodus. După un crâncen războiu civil urmează absolutismul militar al lui Septimiu Sever, ridicat pe ruinele autorității Senatului. Guvernarea lui Septimiu Sever a fost destul de fericită, dar răul s'a ivit abia după moartea sa. După el urmează o serie întreagă de războaie militare între legiunile Imperiului. Aceste legiuni erau formate din populația barbară a Imperiului pentru care Senatul era o autoritate vagă, îndepărtată, care nu era respectată decât din cauza puterii sale. Când Senatul a fost deposedat de autoritatea sa nu se mai găsea în Imperiu o

*) G. Ferrero, *La ruine de la civilisation antique*, p. 9.

altă putere „capabilă să aleagă sau să legitimizeze pe împărat“¹ Pentru prima dată în istoria omenirii, zice Ferrero, în secolul al treilea, un imens imperiu se găsea fără nici un principiu pentru a distinge autoritatea legitimă de uzurpațiunea violentă, fără nici o instituție politică, destul de puternică pentru a impune principiul său. Legiunile alegeau pe împărați și favoarea lor era unica sursă a autorității supreme.

De obicei când anarhia într-o țară ajunge la maximum încât e în situația să periclitizeze viața altor popoare, se găsește mai întotdeauna cineva din afară care să restabilească cu forța ordinea, pe care nu și-o poate impune el singur. Dar fiindcă Imperiul roman se găsea în mijlocul lumii barbare, el fu părăsit sieși și obligat să rezolve singur această teribilă problemă, ce consistă în găsirea unui nou principiu de autoritate și legitimitate, prin forțele sale proprii. De aici formidabila explozie de violență, care a distrus încetul cu încetul, cea mai mare și cea mai strălucită parte a civilizației antice.

Un principiu de legitimitate are întotdeauna nevoie de forță pentru ca să fie respectat. Dar dacă acest principiu intră în conflict cu forța, întotdeauna trebuie în mod fatal să cadă. În schimb revoltându-se contra principiului de autoritate al cărui instrument ea trebuie să fie, forța adeseori slăbește, fărămițându-se întru sine. Există o limită, zice Ferrero, dincolo de care, forța se nimicește pe ea însăși. Legiunile au anihilat autoritatea Senatului, au început însă să se lupte între ele, căci fiecare voia să-și aleagă pe împăratul său. Pentru a remedia acest rău, toate încercările de aici înainte ale împăraților mai însemnați n'au fost decât căutarea zadarnică a unui principiu de autoritate. Astfel Vespasian, prin reforma sa, voia să întărească Senatul, prin refacerea aristocrației. Cei mai mulți însă au încercat să întărească suveranitatea monarhică. Așa Valerian a întrebuințat o metodă mai mult de geometrie politică recurgând la împărțirea imperiului. Alții, ca Aurelian și Dioclețian, au încercat să facă o reformă mai profundă. Primul a adoptat ca religie oficială cultul mitraismului oriental și cel al lui Sol Invictus. Această religie, ca toate cele asiatice, era absolutistă și monarhică, învățând că monarhia guvernează poporul din grație divină și primesc ca și Mitra, atributele divinității, care devin consubstanțiale cu el. După Ferrero, această adoptare a Mitraismului, drept cult oficial, era un act de profundă politică: „era un efort pentru a găsi în absolutismul mistic un principiu de legitimitate, care să înlocuiască vechea putere a Senatului, acum ineficace, și care putea să sustragă autoritatea imperială dela capriciile legiunilor revoltate fără încetare“^{*)}

Totuși acest cult asiatic, al Suveranului-Zeu, era un principiu prea nou și prea mic pentru a putea să dea viață imensului imperiu. „Imperiul rămânea ca un corp uriaș, cu un suflet mic și slab, ce-și căuta un alt suflet potrivit pentru el“. Ordinea stabilită de Aurelian și Dioclețian era o ordine goală. De aceea cel din urmă se gândi și la alte artificii de calcul politic. Astfel el recurge din nou la împărțirea imperiului ca Valerian, instituind „diocezele“, ținând

¹) G. Ferrero, Op. cit. p. 84.

totuși să păstreze unitatea imperiului. Un al treilea principiu la care a recurs Dioclețian a fost cel al „cooptării”. După acest principiu, fiul monarhului nu era de drept succesorul tatălui său, dar succesorul ales devenia prin adoptare fiul predecesorului. Sistemul acesta, însă, era prea complicat pentru pasiunile violente și pentru cultura redusă a elementelor semi-barbare, în puterea cărora a rămas imperiul. În același timp se ivia și un alt dușman al Imperiului: Creștinismul. În fața lui, monarhia absolută de drept divin nu mai avea nici o justificare. Și atunci Constantin cel Mare schimbă tactica imperiului. În timp ce Aurelian și Dioclețian se bazau pe culturile orientale, Constantin se bazează pe creștinism, care pentru prima dată în istorie joacă rolul unui instrument politic, de unificare a imperiului. Constantin reuși astfel să întemeieze Imperiul de Răsărit, care a avut rolul de a evita pentru moment catastrofa, prelungind agonia. Occidentul căzând în mâinile barbarilor, se separă de Orient. Cultura și civilizația antică se retrag în acest colț din fostul imperiu, pentru a scăpa de barbarizare și pentru a produce mai târziu Renașterea.

În rezumat situația politică în Imperiul roman, după cele expuse, este următoarea: Imperiul roman a încercat să concilieze două principii de autoritate diferite: principiul monarhic, dezvoltat în Orient și mai ales în Egipt cu principiul republican, dezvoltat în Europa, mai ales în Grecia și Italia. Concilierea aceasta, al cărui simbol era împăratul sau principele, a fost însă totdeauna defectuoasă. Ea nu a reușit să definească principiul constituțional, din care trebuia să emane autoritatea supremă a acestei monarhii republicane. Acest principiu nu era nici ereditatea, ca în monarhii, nici alegerea regulată. Atât timp cât Senatul a putut păstra vechiul său prestigiu, și imensa sa autoritate, el a fost recunoscut ca sursa legitimității pentru autoritatea imperială. Odată ce, Senatul a pierdut acest prestigiu, cele două principii politice opuse, pe care el a reușit să le concilieze, luându-se la luptă, sfârșiră prin a se distruge reciproc. Și această criză de autoritate este cauza întregii decăderi a civilizației antice.

Istoria se repetă, ar zice Ferrero, și azi ne găsim din nou în aceeași situație. Dar înainte de-a trece la epoca noastră să cercetăm puțin fenomenul în istoria Franței, așa cum l-a studiat Émile Lasbax în cartea amintită.

După Lasbax, Franța este moștenitoarea statului roman în forma sa caracteristică, de „Imperiu”, adică de sinteză între dreptul divin al monarhiei și cel popular al republicii. Cuvântul francez „*empire*”, zice Lasbax, este o copie a celui roman, *imperium*, pentru că indică la fel punctul final al unei evoluții, care are ca rezultat, de o parte și de alta, reconstituirea statului. Dar această fericită sinteză nu s'a putut realiza în istoria Franței decât de două ori și și atunci abia în decursul întemeietorilor, Napoleon Bonaparte și Napoleon al III-lea. Lasbax se întrebă de ce imperiul francez n'a putut să depășească această limită, pe când cel roman a durat până în secolul al treilea după Cristos? Părerea lui este că Franța

n'a găsit formula fericită, sau mai bine zis, formula n'a fost durabilă. Analizând ca și Ferrero situația imperiului roman, el găsește că formula salvatoare a acestui imperiu, a fost sinteza dintre ereditate ca principiu monarhic și alegere ca principiu republican. Sinteza s'ar fi realizat, după Lasbax, în compromisul amintit de „cooptare“. După cum vedem, lui îi scapă din vedere rolul capital pe care l-a jucat Senatul roman, fără autoritatea căruia cooptarea n'ar fi putut exista. În Franța însă n'au existat decât două autorități: suveranitatea monarhică de drept divin și suveranitatea republicană a poporului. Aceasta a făcut ca istoria Franței să fie o alternare de monarhii și republici, iar de două ori sinteza dintre ele: Imperiul. Cazul Franței nu este însă un caz izolat în istoria Europei. Aceeași evoluție s'a întâmplat și în alte state din epoca modernă și contemporană. Și aceeași luptă între aceleași principii de suveranitate s'a dat pe întreaga continentul în ultimele două veacuri.

Punctul de plecare în criza suveranității europene, a fost revoluția franceză, care este totodată punctul final al unui proces început în primele veacuri după Cristos. La sfârșitul imperiului roman, creștinismul era prea slab pentru a putea să înăbușe ridicarea principiului monarhic de drept divin din Orient. Chiar prin intermediul bisericii, valorile creștinismului substituindu-se celor păgâne, trecând prin misticismul evului mediu, s'a ajuns ca monarhii Europei să se considere atotputernici din grația Dumnezeuului creștin, deși această religie învăța din primele veacuri doctrina egalității. Dar încetul cu încetul, omenirea își deschide ochii împăinjenți de întunecul evului mediu și alături de principiul dinastic divin, se ridică dreptul poporului, profesat de doctrinarii raționalismului din secolul a XVII-lea și XVIII-lea. Revoluția franceză este punctul unde se întretaie aceste două curente opuse și formează un imens vârtej, care într-un secol și jumătate a cuprins lumea întreagă. Criza de autoritate politică a început din nou. Autoritatea monarhică era criticată, iar suveranitatea poporului, doctrina raționalismului, nu avea posibilitatea să înlăture definitiv tradiția. Totuși procesul, deși lent, se săvârșia. Pe măsură ce credința în dreptul divin al regilor slăbia, suveranitatea poporului devenia o realitate, acționând cu mai multă forță. Referitor la acest proces de substituire a autorității suverane, trebuie să precizăm că el nu s'a săvârșit în toată Europa în aceleași condiții. „S'a născut deci la toate națiunile Europei o dezordine internă, penibilă și constantă, dar variind dela una la alta pentru că tradiția și autoritatea n'au cedat în toată Europa la fel“*). Fiecare popor își are istoria sa, caracterul său tradiționalist sau revoluționar, precum și un mod specific de acțiune și reacțiune, integrându-se mai devreme, sau mai târziu, în ritmul mare al istoriei universale. Spiritul unui popor se schimbă încet cu generațiile. Secolul al XIX-lea, mai mult decât oricare altul, a fost secolul sacrificat al istoriei, câmpul de luptă al celor două suveranități. La începutul secolului al XIX-lea, cele mai multe succese le avea vechea suveranitate, pentru ca la 1848 să cedeze o parte celui alt principiu. La sfârșitul secolului

*) G. Ferrero, *La guerre européenne*, p. 91.

însă forțele erau într-o tensiune enormă, care a adus cataclismul european, în care suveranitatea divină a fost înmormântată, dar și suveranitatea poporului a scăpat abia cu aripele arse. „Tronurile care mai supraviețuiesc în Europa postbelică sunt ca niște stânci în urma popurului“*). „Astfel lumea a devenit un imens cimitir de dinastii“**).

Dar iată că lumea se găsește, deodată în fața unei dificultăți, care n'a fost niciodată bănuită : cum se poate exercita suveranitatea poporului ? O clipă s'a crezut în votul universal, dar deziluzia lui a fost amară. Și în antichitatea greco-romană exista principiul suveranității poporului. Dar poporul suveran al antichității era o elită restrânsă, o adevărată aristocrație. Astăzi din contră, votul universal, este triumful masei, al numărului, al cantității. „Acest suveran colectiv este un fel de monstru, a cărui inteligență este limitată la aceea a unui copil“***). Votul universal pare mai mult un haos mereu amenințător pentru liniștea Europei.

Ferrero își pune întrebarea, întrebare pe care și-o pun atâția : Care este cea mai bună formă de guvernământ, cea care uzează de suveranitatea monarhică absolută, sau cea care uzează de suveranitatea poporului, adică republicile sau monarhiile parlamentare. Și de ce cele dinlăun au dăinuit până în secolul al XX-lea. Părerea lui este, că fără îndoială republica sau monarhia parlamentară este superioară monarhiei absolute prin faptul „că poate să asigure statului o serie neîntreruptă de capacități apreciabile și aceasta o bună conducere, atât de bună cât comportă perfecțiunea naturii omenești“****). Dar, continuă el, dacă republica sau monarhia parlamentară sunt conducere superioare, ele cer popoarelor eforturi, pe care nu le cer monarhiile absolute sau semi-absolute. Unui astfel de stat îi trebuie partide politice cu șefi bine pregătiți, alegeri periodice, programe, discuții continue. Li trebuie un spirit public organizat, vigilent, în continuă activitate; apoi o majoritate de cetățeni, care veghează și se ocupă nu numai de afacerile proprii ci și de cele publice, fie ca deputați sau miniștri, fie ca alegători, membrii ai partidelor, sau ca spectatori și judecători, contribuind la formarea opiniei publice.

Nimic din toate acestea în monarhia absolută, sau semi-absolute. Majoritatea poporului nu are nimic, sau foarte puțin cu treburile statului, toate puterile esențiale fiind monopolul unei familii și unui mic grup de persoane, ca e înconjoară familia domnitoare. Și dacă poporul nu are nici un control, sau un control foarte limitat, el se poate ocupa în voie de afacerile personale, lăsând în seama altora pe cele publice. Alături de acest avantaj, monarhia absolută mai are și un altul care l-a ajutat foarte mult în epocile de barbarie: ea poate să reziste chiar și în mijlocul celei mai mari anarhii.

Republica sau monarhia constituțională se bazează pe delegațiunea poporului. Guvernul are dreptul să conducă pentru că poporul i-a dat puterea. Dar pentru ca poporul să dea învestirea unei puteri legitime, trebuie ca el s'o poată da liber, adică toate partidele

*) G. Ferrero, *La ruine de la civilisation antique*, p. 244. — **) Idem, *La fin des aventures*, p. 219.
) Idem, *L'Unité du monde*, p. 66. — *) Idem, *La fin des aventures*, p. 225.

să aibă același drept de-a se organiza, de a discuta, de a face propagandă, fără ca să-i fie permis vreunui să înșele recurgând la forță sau corupție electorală. Trebuie deci, să existe o dreptă egalitate, bine stabilită și apărată, care să asigure tuturor o dreaptă libertate. Dacă această legalitate nu există, găzui înarmate, grupări de interes terorizează și corup corpul electoral, creind cu violența sau corupția o opinie sau majoritate artificială. Dar puterea astfel câștigată nu mai este legitimă și acestea sunt cele mai rele guvernări care se impun prin forță sau bani. Din acest motiv trecerea dela monarhia absolută la cea parlamentară sau la republică nu este ușoară pentru că condițiile necesare lipsesc aproape peste tot. De unde criza ia în fiecare țară forme speciale, dar care are aceeași cauză peste tot: trecerea dela monarhia absolută la cea constituțională sau la republică. Teribilul moment de vid în care prima nu mai există, iar pentru a doua nu s'au creat condițiile necesare.

Deci pentru felul cum pune Ferrero problema crizei de suveranitate, important este, nu atât care din ele guvernează, ci principalul este să dețină una din ele puterea în mod legitim, pentru a nu se ajunge la anarhie sau dictatură. Dar mai ales popoarele să fie prudente când vor să schimbe aceste principii. Exemplul cel mai clasic este Rusia, iar astăzi Spania. În aceste țări neexistând condițiile necesare pentru ca poporul să-și poată exercita dreptul, un partid oarecare a pus mâna pe putere, cu ajutorul forței, ajungând la dictatură sau chiar tiranie. Astfel spune Ferrero, în Cuvântări către surzi: „între monarhiile distruse sau slăbite și atâtea democrații nepregătite pentru succesiune, apare din nou un personaj, pe care l-am întâlnit în antichitate: Dictatorul*”). Dar caracterul dictaturii la Romani era de a restabili prin forță autoritatea, pentru a o reda celui în drept, adică suveranității. Dictatorul modern nu mai restituie însă puterea, ci o păstrează pentru sine, devenind un tiran. Astfel citează Ferrero pe Lenin, Horty, Mussolini și acum putem cita și pe Hitler. Deci, acum nu mai guvernează legalitatea ci forța. Dar, zice Ferrero, dacă forța poate să ajungă pentru un anumit timp să impună puterea, nu ajunge pentru a o justifica și nici o putere nu poate să trăiască fără o justificare legală. Pentru aceasta toate puterile bazate pe forță, neavând justificarea constituțională și juridică a unui principiu de legitimitate universal recunoscut, caută în afară justificarea politică și morală: sub pretextul că săvârșesc o datorie față de națiune sau omenire. Astfel bolșevicii pentru a-și justifica puterea au spus că vreau să realizeze principiul creștinismului exprimat de Karl Marx; Mussolini a pretextat salvarea Italiei; Hitler ridicarea poporului german, etc.

Astăzi dacă țările Europei se tem de misterul Kremlinului, cu siguranță că n'o fac aceasta din grija cea mare ce-o poartă poporul rus, ci de teama că tragedia lui este numai un act din marea tragedie în care vor trebui să joace și ele. „Ar fi și inutil, spune Ferrero, să ne facem iluzii din acest punct de vedere; căci toată civilizația este amenințată în momentul splendorii sale, de

*) G. Ferrero, Discours aux Sourds, p. 22.

acest vid înspăimântător, care se deschide între cele două principii de autoritate și în care atâtea popoare se prăbușesc ca într'un abis fără fund^{*)}). Este evident că toate țările care, plasate între monarhie și republică, nu mai știu cum să se guverneze, nu vor putea scăpa de această dilemă: sau vor reuși să organizeze monarhii constituționale și republici democratice asemănătoare celor care există, sau ele vor fi silită să se angajeze din ce în ce mai mult în aventuri, căutând misterioasele formule ale legitimității noi, pe care atâți profesori o anunță, dar pe care nimeni nu știe să o definească.

În privința aceasta, Ferrero crede că țările care au ajuns deja la realizarea principiului suveranității poporului: Franța, Anglia și Statele Unite, ar putea fi un exemplu de urmat pentru restul Europei. Este o chestiune vitală pentru universul întreg, ca partea de omenire astăzi nenorocită pentru că nu știe să se guverneze, în loc de a se lăsa pradă aventurilor și de a căuta noi principii de legitimitate, să adopte și să desvolte instituțiile bazate pe principiul suveranității poporului, care funcționează deja într-o parte a lumii. Aceste instituții, cu toate defectele lor, sunt încă cele mai bune pe care le-a creat omul până în prezent. Se pot critica comparându-le cu noi idealuri de perfecțiune; nu pot fi decât admirate dacă se ia ca etalon de măsură trecutul. Ele pot să fie perfecționate, dar cu condiția de a nu le distruge pentru a găsi altele mai bune^{**}). Ferrero acuză chiar popoarele democratice de a fi rămas în egoismul lor pasiv, fără să se gândească la celelalte. „Câtă lume n'ar fi astăzi mai fericită și mai liniștită dacă dela 1919, aceste popoare n'ar fi încetat să repete celor tineri care nu știau să se conducă: „Voi sunteți nenorocite, pentru că ora marilor încercări a sunat și pentru voi cu un veac mai târziu decât la noi. Nu vă descurajați, urmați cu înțelepciune exemplul nostru. Libertatea de care noi ne bucurăm, nu este un lucru perfect, noi vom face tot posibilul să-l ameliorăm, dar nu ne vom permite să ne atingem de principiul său. Ea este o moștenire sacră, o flacără inviolabilă a civilizației noastre, esența însăși a marelui opere pe care a săvârșit-o Occidentul de trei veacuri. Nu vă lăsați seduși de ideea că se poate ajunge la mai bine descoperind undeva insulele fabuloase ale fericirii... Nu vă descurajați, luptați pentru a înainta și voi pe calea deschisă de noi și bazați-vă pe noi, că vă vom ajuta. „Așa ar fi trebuit să vorbească, dar New-York-ul, Londra și Parisul au tăcut^{***}).

Și astfel fiecare stat a fost lăsat sieși să se sbată în chinurile unei noi nașteri, cum a rămas părăsit în secolul al treilea după Cristos Imperiul roman în mijlocul popoarelor barbare. Izolat de celelalte, fiecare popor trebuie să-și trăiască tragedia. Dar elunci unde va sfârși civilizația noastră. Iată care sunt ideile lui Ferrero în capitolul final din Cuvântări către Surzi: Către unitatea lumii: „Viitorul va decide. Gerațiile înaintează în tenebre. Ele lucrează fără ca vreodată să înțeleagă ce fac. Dar oricare ar fi soarta care ne așteaptă să nu uităm că ea depinde de voința noastră.*) Ordi-

^{*)} G. Ferrero, *La fin des aventures*, p. 239. — ^{**}) *Idem*, p. 241—242. — ^{***}) *Idem*, p. 348.
^{*)} G. Ferrero, *Discours aux Sourds*, p. 76.

nea se va reîntoarce în lume, nu când va fi un dictator înarmat cu o spadă în fiecare capitală, ci când vom ști să răspundem cu precizie și fără să ne contrazicem la întrebarea: Ce vom: Pacea sau Războiul? Puterea sau Perfecțiunea? Forța sau Dreptul? Bogăția sau Libertatea?*) Noi nu suntem nici materialişti nici sceptici cum suntem acuzați adesea, noi suntem în felul nostru, asemenea cu epoca mistică a evului mediu. Dar noi suntem neliniștiți pentru că mergem în nelimitat fără a vedea înainte un țel. Noi, zice Ferrero, nu vom găsi salvarea decât trăind un nou ev mediu, produs prin deslănșuirea forței monstruoase pe care noi am creat-o și pe care nu mai știm s'o conducem; un nou ev mediu -- vai -- cu nitroglicerina, fără Giotto, fără Dante și fără Crist^{***}).

Istoria are calitatea de-a ne oferi în fiecare moment posibilitatea unei surprize. Ziua de astăzi poate fi ajunul unei mari catastrofe sau al unei mari biruinți. Ființa omenescă se frământă să cunoască viitorul popoarelor. În cochilia minții omenesti, trecutul se oglindește prin prisma prezentului. Fiecare teorie a istoriei este în mod fatal și istorică. Căci ea nu se naște și nu trăiește decât într'o epocă cu o anumită ideologie și cu un anumit substrat metafizic. Într'o epocă de teribile tensiuni, se nasc teoriile catastrofelor, precum în cele de liniște teoriile progresului crescând. Astfel se explică apariția ideilor lui G. Spengler și Ferrero în epoca războiului mondial.

Fiind așezați pe panta unui declin al istoriei, cei mai mulți, datorită unei inerții comode, determinați poate și de oboseala veacului, continuă să toarcă pe plan ideologic, pe aceeași pantă, firul istoriei. (Spengler). Alții protestează cu un gest de revoltă contra acestui destin spunând că omul este un creator de istorie, că totul depinde de inima și voința sa (Ferrero). Dar peste ideologiile amândurora plutește același necunoscut: Viitorul.

Tot ceea ce știm astăzi e că ne lipsește autoritatea unei suveranități puternice și astfel suntem neînclinuși expuși la nesiguranță și neliniște. De două veacuri generațiile își varsă sângele pentru ideea, mare pentru că era confuză, a libertății, pentru întronarea suveranității poporului. Dar fiindcă această libertate n'a adus liniștea dorită, omenirea de astăzi, sau o parte din omenire, se mulțumește să depună această libertate la picioarele dictatorilor și tiranilor, pentru a le asigura liniștea și posibilitatea de a se îmbogăți. Autoritatea este îngenuchiată de forță, care n'are dreptul să fie decât instrumentul material al celei dintâiu. Forța, adică fierul și aurul, guvernează astăzi lumea.

Da, dar cu astfel de mijloace se guvernează numai o omenire materialistă și îndobitocită de o catastrofă a istoriei, căci adevărata omenire nu poate fi condusă decât de autoritatea legitimă și care posedă atributele: inteligenții, înțelepciunii și justiției. Când o nouă generație se va naște, mai tânără și mai dornică de libertate, care n'a suferit și n'a fost înfrântă, din nou liniștea, siguranța și pacea popoarelor vor părăsi pământul.

GH. PAVELESCU

*) G. Ferrero, *Ibid.* p. 139.

**) G. Ferrero, *La fin des aventures.* p. 142.

COMENTAR LA POEZIA LUI TEODOR MURĂȘANU

— II. LILIOARĂ*) (1938) —

Pentru cetitorii care ar dori să se intereseze de elementele prelucrate de poet în volumul acesta, suntem datori să denunțăm propria credință a autorului care le socotește a fi trei și anume: „colinda, bocetul și melodia cântărilor noastre bisericesti, în ce au ele specific ardelenesc“. Prețuind modalitatea realizării poetice, înaintea oricărui izvor sau motiv de inspirație, vom lăsa în seama istoricului literar această confesiune de credință a autorului volumului de poeme *Lilioară*. Cu atât mai mult că specificul local, chiar dacă, în starea actuală de cunoaștere a însușirilor noastre etnice, ar putea fi determinat, nu ar constitui pentru aprecierea operii literare, în nici un caz, criteriul suficient și mai ales necesar judecății estetice.

În schimb, este foarte util istoriei literare ce va trebui să fixeze condițiile creației să știe acest amănunt biografic și această confesiune „de atelier“, pe care o va pune la contribuție, arătând împrejurările în care s'a înfăptuit volumul pe care-l discutăm noi acum.

Am putea spune cred, că toate poemele din primul ciclu al cărții (care poartă numele întregului volum de versuri „Lilioară“) este un imn închinat naturii, un *colind* pentru natură. Insuși numirea e luată de altfel dintr'o colindă transilvăneană. Poezia lui Teodor Murășanu găsește, dealtfel totdeauna în slăvirea naturii, în simțirea și în meditarea misterelor și frumuseților naturii un statornic imbold de inspirație. Adăugăm deci că această însușire depășește cuprinsul primului ciclu de poeme a volumului de față. Aceasta e una din cauzele pentru care nu vom face noi aici operația de clasificare de mai sus. Dar mai sunt și alte pricini care ne împiedecă anume cântarea aceasta de colindă închinată naturii se regăsește și'n celelalte cicluri. Așa că poeziile nu pot de fapt fi grupate în trei coloane după cele trei motive predestinate în inspirația autorului lor. Cântarea poetului nostru, vom spune, este mai degrabă o contopire polefonică a acestor trei note, dozate în ritmuri diferite, în cel mai capricios chip posibil. Privită în totul poezia din acest volum își află originalitatea într'o sinteză nouă a tendințelor de înnoire deschise de către capii de serie ai liricei noastre actuale, sinteză realizată pe baza unui tradiționalism cuminț și plin de sevă și cefluit în muzica nouă a unui vers de multeori liber, adesea instrunat sau finzând chiar spre factura versului clasic. Din încântarea și duioșia ce te îmbie citind volumul *Lilioară*, din mijlocul naivității senine și a grațiosului, des împleti-

*) Ed. M. Neagu, Sighișoara.

te în aceste poeme, cu prospețimea expresivă a limbajului și cu mireasma tare și reavănă de brad sau de vegetație bogată, cu tinglingul clopoțelilor de colindă și cu murmurul isonurilor din jurul stranelor bisericești, ori cu suspinul bocetelor folclorului nostru, — răsare palpăirea unui suflet simțitor. a unei minți ce meditează și care vrea să-ți spună ceea ce-l frământă, în cântecul său.

Teodor Murășanu se înfățișează în volumul *Lilioară* ca un poet liric, mai ales, a cărui simțire s'a adâncit și s'a rafinat, a cărui limbaj s'a priment și s'a împodobit, a cărui inspirație s'a diferențiat în mare măsură. Dar ceea ce s'a schimbat în poezia sa, cu desăvârșire este *felul* în care poetul nostru își cântă simțirile. Expresia artistică a acestei poezii este alta în *Lilioară* decât în volumele anterioare. Avem aici o formă mai capricioasă și mai variată, deși rezonanța unei teme folclorice pare a se desprinde ca un leit-motiv melodic, dar răsunând în surdină peste întreaga cromatică sonoră a poemelor, uneori ca o psalmodire diafană, care răsbate *dincolo* de sensuri și peste ele, învăluindu-le. În această ciudată însușire muzicală, pe care nu știu dacă am reușit s'o surprind îndeajuns în cuvintele de mai sus, — găsim una din frumusețile cele mai de preț ale acestei poezii și o însușire autentic românească, nu în materialul, nu în fondul ei, ci în configurația ei melodică cu totul personal exprimată. Iată de pildă poezia următoare:

Mă 'ntreb ce ești?

Ai ochii mari, scuturători de vești,
Amestec de iluzii și povești,
Nălucă de mirezme câmpenești!...

Mă 'ntreb ce ești?

Indemn la plâns, indemn la ioc,
Ești apă, ești pământ, ești foc,
Ești prevestire de noroc sau nenoroc!...

Nu te-am gândit,
Nu te-am simțit,
Nu te-am derit —
Și 'n sufletu-mi tu totuși,
În sufletu-mi ai ars și-ai vălvorit!

Nu te-am căutat,
Nu te-am chemat,
Nu te-am gustat —
În sufletu-mi tu totuși
Ca 'ntr'un vârtej de rău te ai aruncat!... (Mic imn vieții)

Urmărești fraza melodică a cântecului și rețineți, la urmă, atmosfera de sugestivă ce respiră din întregul melodiei ca murmurul unei cântări de colindă al cărui ecou stăruie 'n sufletul nostru și după ce cântecul a încetat. Rezonanța aceasta discretă și grațioasă, care în alte poezii, are și variante de execuție, — e ceea ce vreau să subliniez în poeziile din volumul *Lilioară*. Ea traduce o muzicalitate interioară în forme de comunicare ce învăluie semnificația poeziei ca un giulgiu străveziu. Din *Mic Imn Vieții* răsare însă, gravă neliniștea metafizică în fața rosturilor vieții, exprimată așa de accentuat în repetițiile parțiale din versurile respective, repetiții ce între-

gesc neliniștea sufletului cu diversele încolțiri ale trăirii misterului:

Nu te-am **gândit**,
Nu te-am **simțit**,
Nu te-am **dorit** —
Și 'n sufletu-mi tu totuși,
În sufletu-mi ai ars și ai vălvorit!

Nu te-am **căutat**,
Nu te-am **chemat**,
Nu te-am **gustat** —
În sufletu-mi tu totuși
Ca 'ntr'un vârtej de râu te-ai aruncat!

Ar fi de ajuns să analizăm*) această singură poezie pentru a vedea cât de mult și de variat au evoluat preocupările de artă ale autorului nostru, în comparație cu volumele anterioare. Îmbogățirea formală a versurilor din *Lilioară* constituie, după părerea noastră, prețul acestei poezii. Și mai ales depășirea prin această ecuație personală, a expresiei poetice din diversele influențe, vizibile ca *fond*, arareori, chiar ca formă: însă topite într'un cântec cu totul nou. Din cântecul acesta subiectivismul și exhibiția supărătoare a eului sunt însă eliminate, pentru a da loc unei melodii ce află adânc răsunet în sufletele noastre, îmbiindu-ni-le într'o cromatică sonoră ce ne-o însușim încântați. Dacă cititorii nu vor urmări această cale de orientare în poemele din *Lilioară* și se vor ține pe cărările vechii interpretări, obișnuite în dările de seamă despre versurile poezilor noștri, vor neglija și vor prețui greșit o realizare așa de frumoasă, după cum se înțeleg și se apreciază greșit atâtea realizări poetice de azi, căutându-se teme și conținuturi felurite, străine de adevărata artă poetică.

Compoziția poemelor lui Teodor Murășanu dovedește că avem a face în volumul *Lilioară* cu un poet talentat și pentru că ea clădește în forme arhitectonice remarcabile o atitudine proprie ce se desprinde din întrebările, din dorințele și din renunțările pe care poetul le culege din experiența vieții transfigurând-o.

*

Să urmărim puțin în amănunte realizarea aceasta**). Din cele câteva poezii în formă de colindă ale acestui volum, putem desprinde atât transfigurarea pe care autorul o dă, în arhitectonica versului său, motivului de cântec poporan, cât și muzicalitatea sărbătorească ce caracterizează primitivismul acestor cântări. Într'adevăr în *Hoi Ler...* și în *Florile dalbe... de ger!*, găsim acea emoție izbucnitoare, dar gravă în accentul și atmosfera-i sărbătorească, luând forma odei populare, comună uneori colindelor ce slăvesc nașterea Domnului. E ceva din melodia cantabilă a bucuriei *natale*, cu o ușoară reminiscență melancolică, asociată de misterul evenimentului religios, adânc înfipt în esența vieții, — stări așa de bine

*) Urmăriți, de exemplu, ritmul (variat) și metrica. Analizați tonul și colorarea sunetelor cel puțin în versurile 9—18.

**) *Trebue însă, mai întâi, să însemnăm că nu vom lua decât puține exemple, caracteristice, pentru realizările formale din acest volum, cu regretul de a trebui să renunțăm la multe altele. Și așa analizele noastre au darul de a trita pe anii specialiști „înțelegători” ai poeziei contemporane... prin „prolizia” lor. Noi însă considerăm realizările poetice ca obiecte de artă ce pot fi tălmăcite analitic și nu ca niște prilejuri de cadrilări retorice ale unui impresionism de cronică diletantă.*

exprimate începând cu misterioasele cântări ale tuturor popoarelor creștine ce slăvesc acest eveniment și până la horbota sonoră a muzicii veacului al XVIII, inspirată dintr'insul. În aceste colinde însă, spre deosebire de ale altor poeți de azi, care au încercat genul, aflăm o contopire ceva mai sgomotoasă de sonorități, oarecare „stridentă” de fanfară sătească ori de fluier din naiu, așa de potrivită cu atmosfera rustic-câmpenească, asociată de imaginația noastră în cântecul tainic al colindelor.

Iată, în peisajul iernatic al sărbătoririi Nașterii evocarea chipului Maicii Domnului:

Hoi Ler, Hoi Ler.

Floarea Lerului

Floarea Gerului —

Peste lume, peste brazi

Mândru chip s'arată azi,

Sus în poarta cerului.

Dar nu-i chip din chipurile

Ce le-aduc nisipurile —

Hoi Ler, Hoi Ler,

Nici nălucă de ninsoare și de ger...

Că-i icoana unei tinere Fecioare...

Hoi Ler, Hoi Ler,

Mii de ingeri îi țin scara

Pe pământ să se coboare...

Hoi Ler, Hoi Ler.

...Peste fruntea rumenă și bună

Mândrul soare i-a împletit cunună

Raiul poartă 'n loc de cingătoare.

Luna îi adoarme la picioare...

Hoi Ler, Hoi Ler,

Flori dalbe de ger!... (Hoi Ler, Hoi Ler...)

Dacă citim în gând, cu luare aminte, aceste versuri, lăsând semnificația lor — de altfel foarte redusă — pe un plan secundar al atenției, și ne concentrăm auzul numai la sonoritatea vorbirii ce însoțește imaginile și la scripirea icoanelor vizuale, — va trebui să adăugim cromaticei melodice o simfonie de nuanțe colorate plină de gradări delicatese, toate brodate pe o ritmică foarte interesantă. Stăruieți, în această privință, în deosebi la strofa a doua:

Dar nu-i chip din chipurile

Ce le-aduc nisipurile —

Hoi Ler, Hoi Ler,

Nici nălucă de ninsoare și de ger...

Să nu uităm și felul în care refrenul sgomotos ca un sunet de zurgălăi al colindei se continuă în ecoul sonor al rimei. Urmăriți, deasemeni conturarea dinamică, crescândă a profilului imaginii Sfintei Fecioare, imagine care se extinde în final până la feeria peisajului cosmic al iernei:

...Peste fruntea rumenă și bună

Mândrul soare i-a împletit cunună,

Raiul-l poartă 'n loc de cingătoare,

Luna-i adoarme la picioare...

Hoi Ler, Hoi Ler,

Flori dalbe de ger!...

În această surprindere înflorită de chenar imagist, de duioșie religioasă, de mister creștin, mai mult: — general omenesc, împlântat în decorul cosmic ce încadrează marea taină a vieții, găsim forța poeziei eterne. Ea ne revelează substanța neînțeleasă a vieții prin înfățișarea imaginii sfinte a Născătoarei Dumnezeului-Om. Și frumusețea acestor versuri se completează prin acea armonioasă contopire a semnificației mitului tălmăcit de cuvinte cu muzica cromatică a poeziei.

Un alt exemplu al aceluiași motiv popular și sărbătoresc, totodată, îl încadrează în atmosfera gerului iernii, versurile următoare:

Luna cu mărgelele...

Hoi Ler, Hoi Ler,
Cine stânge stelele,
Cine-aprinde stelele! ?
Hoi Ler, Hoi Ler!

Da 'n grădina Cerului
Hoi Ler, Hoi Ler,
Umbă Maica Gerului,
Purtând taina Lerului,
Hoi Ler, Hoi Ler!

Ea le-aprinde, ea le stânge,
Hoi Ler, Hoi Ler,

Când le stânge
Lumea plânge,
Când le-aprinde
Răd colinde,

Hoi Ler, Hoi Ler,

Flori dalbe de ger!... (Flori dalbe de ger)

Aceasta a doua colindă este împânzită cu mai mult mister cosmic — de aici și forma interogativă la început, a expresiei verbale — și, deîndatăce forma devine afirmativă, taina sărbătorească a gătelii cosmice cedând, emoția se accentuează în contrastul final și e încadrată brusc într'un acord decorativ cu „flori albe de ger”, în care clinchetul colindei își vătuește sunetele, — așa de nimerit și și de sugestiv.

Teodor Murășanu dovedește în aceste două mici giuvaere ale lirice sale pitorescul lui meșteșug evocator și descriptiv precum și muzica plină de nuanțe ce o stăpânește imaginația lui constructivă. Există în această artă cu fond poporan românesc aceeași minunată stilizare a nuanțelor delicate din ceea ce are mai frumos arta noastră poporană, plus delicatețea, duioșia și grațiosul unei arte cărturărești ce n'a pierdut contactul cu izvorul autentic al creațiilor poporului. În această transfigurare personală a motivului poporan poetul nostru aduce o originalitate care trebuie subliniată, mai ales în vremea noastră de import al „articolelor exotice de tehnică poetică”. De altfel în toată poezia sa Teodor Murășanu văd ște o stăruință aproape încăpăținată de încetățenire și de asimilare a poeziei moderne. Prin aceasta mi se pare a fi reușit, alături de Ion Pillat, cel mai bine, să redea poeziei lirice actuale, poeziei noastre celei nouă un aer curat românesc.

Să se observe că nu e vorba aici de acea utilizare ieftină a „conținutului” notelor autohne a materialului așa zis „specific românesc”, despre care s'a vorbit atâta în ultimul timp la noi, ci de transpunerea în *stil poetic românesc*, a unei simțiri moderne și a unei atitudini lirice moderne. *Tehnica* acestei poeziei aduce o nou-tate așadar. Ea mlădiază tezaurul verbal al limbii și strălucirea imaginilor cu mijloace nouă — cu artă nouă, întemeiată pe *motive formale*, pe forme poetice românești. Iar când realitățile peisagiului românesc și ale existenței noastre se îmbracă în formele hainei nou-croite în versurile acestei poezii, ne aflăm pe terenul cel mai fericit al creației poetice, de unde scriitorii cei mai plăpânzi ai timpului au evadat în nepriceperea lor.

Poezia *Năluca* ne dă sub forma unei personificări chipul iernei noastre, lipsită de convenționalismul romantic al pastelurilor lui Alecsandri, ba încadrată într'o subtilă notă de umor și într'una mai intensă de teamă, care culminează, în finalul ce cuprinde pe poetul însuși în pastel, într'o nuanță de bucurie neliniștită: Poezia e plină de colorit pitoresc și de mișcare. Cromatica sunetelor, a nuanțelor auditive care plasticizează, așa de sugestiv, chipul nălucitor al *Domniței Iarna* se orânduiesc în versurile cu ritmul frânt ca sgomotele vântului, la malul fiecărui sfârșit de vers, închipuind parcă respirația plină de salturi, ce convine minunat gradației ritmice svâcnitoare a emoției și semnificației de surprindere ce o dau imaginile cuvintelor poeziei.

În această tonalitate ușor minoră a sentimentului ce contrastează aparent cu forma bogată a versului descriptiv se învâluie simțirea personală a poetului în fața aceleiași apariții de basm a *Nălucii*. Poetul, în contrast cu spaima firii — și aici revine nota de umor, abia înseilată la început — urmărește cu dragoste neliniștită chipul iubit al Iernii:

Dar eu prin omăt până 'n șolduri, spre bunget^{*)}, cu nările goarnă,
Adulmec pe urma fecioarei, îi dibui prin negură drumul,
Ochii-mi să-i încante năluca, sufletu mi să-i soarbă parfumul...

Rezonanța generală a emoției cuprinde toate fapăturile cu prilejul venirii iernii, mai ales când ea cade pe nesimțite, surprinzând ritmul obișnuit al vieții este bine redată în această poezie. Și încadrarea trăirii personale a poetului, care se alinează în ritmul trăirii generale a evenimentului subliniază, prin contrast emotiv, starea dispozițională generală a acestei piese lirice, armonizându-se în totul total al ei. — Iată, acum, întreaga poezie:

Domnița Iarnă, fecioara nălucă, de pe undeva 'n lume,
A apărut pe neguri, nebună de tinerete și glume:
Își rupe cămașa de abur, svârlind-o în mari rotogoale,
Ca ciutele, fuge desculță, cu brațele goale...

Spaima ei albă asmuță sălbătăciunile 'n noapte să urle,
Scutură plâns de cioaie prin somnul de clopote 'n turle...

Ciobanii 'nțeleg și-și coboară mioarele mereu mai la vale,
Pun câinii să latre, fac lărmă, cu focuri dau lumii semnale.

^{*)} bunget: codru secular, des și întinecos (cuvânt vechiu românesc).

Să-i poarte vestea nălu-ci, sunându-și zur-zur zurgălăii,
Sbughiră iscoade cu sănii pe toată linia văii...

Și lumea se retrage cuminte la vetre cu miros de coarnă...

**Dar eu prin omăt până 'n șolduri, spre bunget, cu nările goarnă,
Adulmec pe urma fecioarei, îi dibui prin negură drumul,
Ochii-mi să-i încante năluca-i, sufletu-mi să-i soarbă parfumul...**

Chiar atunci când visarea poetului e transcrisă în imagini alambicate cu distilări aproape expresioniste — ceea ce înstrăinează tehnica poeziei sale de mijloacele proprii subliniate mai sus, simțirea înfiorată pentru natură svâcnește scurt peste maldărul convențional al formei, în toată puterea fermecătoare a gestului său original. Și așa se adeverește o admirabilă observație a unui critic german de azi că „poezia spune mai mult și altfel decât ceea ce exprimă”:

Galben*) bătut pe-a cerului albastră năframă,
Farfurie de aur din care cinează Dumnezeu,
Vatră de jar aprinsă 'n imens heleșteu,
La porțile cerului albă vamă
Lumină lină, lumină a paradisiului
Ce legeni murmure pe tăurile visului,
Dă-mi aburul razei, seninul în cutreer,
Să-ți tremur pe harfă un văpaelnic cântec de geer. (Lună)

Poezia, se vede ușor, e clădită dintr'o fragilă schelărie de comparații, care înșiruite într'o mișcare scurtă dă impresia de retorică puțin asemeni vulgarității cazone. Totuși, această impresie superficială, ține cât durează citirea ei. Apoi ea e înundată brusc, de lumina clară, admirativ-exultantă a cântecului, a imnului, ce străbate îndată ce cortina convențională a scenei a căzut și seninul muzicii interioare se înfiripează.

Aproape același procedeu, cu accentuarea mai vie a retoricei interogative și a repetiției îl găsim în *Cântec pentru florile grâului***), care spre final salvează veracitatea simțirii și printr'un motiv ornamental poporan. Și iarăși, o învioreare a simțirii naturiste spre final, în *Printre frații Pomii*. În lirica aceasta e un ciudat accent de mirare în fața naturii. Ceea ce dovedește că simțirea e învăluită de transcendența misterului care înfiorează sufletul poetului, dar mai dovedește că plutim în apele unui lirism pur, nealterat. Aceeași mirare și dragoste în *Amintirea Câmpului*, unde ființa iubită în ne-pătrunsu-i farmec îi amintește mireasma câmpiei:

Târziu, când te-ai întors târziu spe casă,
Iți erau ochii mai albaștri și mai buni
Și mirosind a câmp, cu toată gura, trecătorilor,
Le-ai ciripit c'ai petrecut prinde minuni.

De-atuncia mie tu-mi miroși întregă
A câmp cutremurat abia de șoapte,
A sânziene, a româniște, a cimbru
Și a colb împrăștiat de cănepi coapte...

Observați cum se afirmă aici nuanța olfactivă a imaginilor!
Iată acum un pastel admirabil și nou în toată făptura lui imagistă, în calmul ritmicei, cu nuanța de neliniște emotivă ce duce

*) Galben: moneda numită astfel. — **) în care „eleganța de paiu” sună totuși... calp!

spre cântec ori ușoară meditație, așa cum numai poeziile regretatului poet german *Georg Trakl* au putut înfăptui, și pe care T. Murașanu n'a avut de unde-l cunoaște. Imaginile, în genere dinamice răsar dintr'o ritmică cu valuri profunde în mișcarea versurilor și valoarea lor expresivă e plină de sugestii dispoziționale a căror emotivitate într'o gradajie ușor crescândă primesc o clipă modalitatea unei neliniști de întrebare ce izbucnește

(Cine a lovit cu barda frumoasă bolții hartă?)

spre a declina apoi în regretul final:

Îngălbenește plopul... prin negura tehue
Răzbatе vas fantomă aprinsa lui statue,
Sporesc fuior de bocet imagineare iazuri
Pe sus își mână norii cireada de talazuri
Sonore trestii ritmic neliniștele și vaită
Duc mii de lănci prin aer chelălări de haită
Prin mazăricea ploii de acé și de plesne
Aud chemând ființe zidite pân' la gl'sne.
Cine-a lovit cu barda frumoasa bolții hartă?
Nu-i mai găsec oglinda, lumiaa-i mereu spartă
Cutremur cu ecouri îmi sguđue privirea
Un ostrov de odihnă nu aflu 'n toată firea,
Tălăzuit pe dealuri foșnește cucuruzul
Cu mii de voci dogite îmi urmărește auzul!... (Îngălbenește Plopul).

Regularitatea metricei versurilor traduce parcă ritmul veșnic reversibil al timpului, de care atărnă toată încolonarea imaginilor în ton minor, dar a căror cromatică e când descriptivă, când sugestivă și evocatoare, culminând în frumoasa iconă din cele două versuri finale ce încheie ritmul dinamic.

Este o poezie care surprinde în formele ei de artă neliniștea existenței noastre efemere și peisajul cântat aici de poet ia proporții simbolice.

Acest *naturism*, în care ușoara nuanță de *umorism* e picurată ca la întâmplare, nefiind o notă esențială în arhitectonica poeziei lirice, ca la Topirceanu de exemplu, întrunește amândouă aceste atribute într'o sinteză echilibrată la una din cele mai frumoase poezii ale ciclului și chiar ale volumului

Poetul își cântă fluerul său de soc! Dar ne arată cum și când și l-a întocmit și cum l-a folosit, conștient de simpla lui făptură câmpenească, primitivă, dar și de cântarea lui dragă ce i-o prilejuește. Poezia capătă astfel înțelesul unei embleme a cântecului, a poeziei autorului. Și simplitatea naiv de sinceră a înfățișării obiectului ei este admirabilă:

Voi radeți de fluierul meu de soc,
De neisprăvitu-mi fluier de soc!..

L-am tăiat dintr'o tufă sălbatecă
Crescută 'n marginea drumului de țară
Și l-am c'oplit într'o zi de primăvară,
Îi simt încă 'n gură seva amară...

Se roteau berze deasupra satului,
In aer jucau minuni sclipitoare,
Rădeau ochii boilor de dragul suhatului,

Pe luncile calde fecioare,
 Miei cruzi se jucau cu fluturi pe deal
 Copii se 'ntorceau cu flori de potbeal...
 Și eu mi-am făcut fluierul atunci, cum se poate
 Ii cunosc, stângăciile toate —
 Cu lemnu-i încă verde nelucrat.
 Pe buze când l-am pus și-am cântat,
 Mi-a părut și mie o unealtă de soc
 De care să vă puteți bate joc...
 Dar așa cum e, mirositor a pământ,
 A câmp, a sat, a cojoc, a oaie,
 A iarbă de clopot, a cioaie, —
 Mi-e drag totuș, și-atât mi-e de sfânt
 Ca ziua cea de primăvară,
 Când îl ciopleam în marginea drumului de țară
 Purtător de noroc sau nenoroc,
 Primitivul meu fluier de soc. (Fluierul meu)

Umorismul se înfiripează tocmai în tâlcul invers ce rezultă din obiectul și situația înfățișate, modest, nepretențios, cu realitatea lor primitivă, aproape copilăresc-primitivă, față de dragostea neclintită ce le-o arată poetul. E o poezie minunată și ca simțire și ca realizare!

Ciclul acesta de cântare religioasă și „amoroasă” a naturii se închide cu un fel de program poetic:

Melodiile mele-s fluere 'n vânt
 Cu rădăcini de pământ.
 Culoșii mi le-adun din văpăile luncilor,
 Ale soarelui, ale lunii.
 Stigățul mi l învăț din fanfara furtanii.
 Prăpăstiile, jocul de iezi și de miei
 Sunt dascălii mei.
 Răsufletul, cerul,
 Mi-e iarna cu gerul,
 Primăvara cu suspinul,
 Vara, toamna cu seninul!..
 Apa vie, neîncepută a izvorului,
 Sufletul mohorât al poporului:
 Pe aceste cu inima-mi neconținut le caut
 Pe strune primitive de ceteră-flaut!.. (Ceteră-Flaut)

Precum bucuria pentru frumusețile naturii își găsea în versurile poetului nostru o expresie de cele mai multe ori bine înche-gată, durerea este exprimată și ea în această poezie, alături de dor, zădărnicia și vremelnicia vieții, credința, și neliniștile metafizice. Vom cita și din acest al doilea ciclu (Pânza Penelopei) câteva piese mai reprezentative. Titlul ciclului este simbolic, mai ales pentru în-trebarea nesfârșită a rosturilor existenței și sbuciumului nostru.

Aceste câteva versuri lămuresc — programatic — atitudinea poetului, aici:

La marginea minunii luncătoare
 Semn de 'ntrebare, flacăra taină,
 Stau ca o pată supărătoare
 Pe dumnezeiasca câmpului haină...

Această fixare de atitudine și de perspectivă în clipa prezentă aduce

în amintirea poetului icoana iubită a unei ființe pierdute :

Și nu știu cum curgerea neastâmpărată
Mi-a adus aminte de tîce atunci,
Nuia de salcie reîmprospătată,
Răs din macii înfloriți pe lunci.

Și 'n sufletu-mi : taină umbră amară
În care deapururi mai mult (!) răsul tău n'o să 'ncapă.
Icoana ta, hohot de primăvară
S'a aprins de odată, ca soarele 'n apă!.. (Soarele 'n apă)

Încadrarea acestui sentiment minor în ritmul cosmic, cu ajutorul imaginilor contemplative și comparațiilor așa de fragede fac prețul acestor versuri.

Dar durerea ia câteodată forma unei vibrații duioase sau nervoase, desnădăjduite a sufletului care oglindește cu freamătul său spațiile cosmice, depășind empiricul, căutând în transcendent alina-rea unei singurătați deprimante, a unei părăsiri iremediabile. Iată cum se înfiripează această tragică tânguire a firavei noastre existențe în admirabilul *Bocet*, în care emoția svâcnește grav în coloritul imaginii ca și în ritmica „detașată” a melodiceii versului nervos, pentru a se potoli în speranța finalului în care viziunea unei realizări a irealizabilului plutește în undele unei ritmice mai jucăușe.

Neindemânatica mână de liră mi-ating
Cu-metalic tingling,
Gura de flaut...
În țipetul lor să te caut.
Brațele-mi, uneori, năpraznice jorđe,
Pipăie imaginare coarde,
În foșnetul lîa de mătase al ierbii,
Din vopseana florilor împletite în ierbii,
Din sucuri, din apă, din nisip
De-aș mai putea să-ți încleui imprăștiatul chip,
O fărâmă din viul tău trup,
De-aș putea să culeg, să te rup
Din ploaie, din vânt —
Să te 'nviu din pământ...
Să pot să-ți refac
Fața, delicată răsura,
Gura, o floare de mac!..

De flacăra mi-aș crește tânguitoarea strună,
Mi-aș întînge degetele 'n zare de lună,
Din constelații mi-aș smulge metalul măsurilor
Și cântecul din Ţuierul pe care plînge Muma Pădurilor... (Bocet)

Bocet este una din cele mai frumoase realizări din lirica poetului nostru. Sinceritatea furtunoasă a simțirii împrumută intensității ei neliniștea sufletului îndurerat care se exprimă, prin sprijinul unei fantazii credincioase acestei stări emotive, cu ajutorul unor icoane admirabile, de un dinamism așa de nuanțat, de sugestiv și de plastic.

Același sentiment, nuanțat mai intens pe laturea regretului, și exprimat în forme populare, transfigurat, din poveste și colindă, contopite cu imagini din cele mai rafinate folosite în lirica cultă cea mai „modernă” — ni-l înfățișează o altă poezie frumoasă din acest ciclu :

Tingling, tingling
Te sărut cu gura 'ntreagă, buzele nu ți le ating
În înalțuri ori abisuri, ca un uliu, mă alung,
Lumii tale de lumină nicio rază nu-i ajung...

Uneori te aud în vânt
Cald răsuflăt de miresme
Lung din cer până 'n pământ...

În lumină selenară, sufletul meu, alteori
Te surprinde printre nori
Purtând luna subsuori...

Cu potcoavele-mi de fier
Străpung liniștea și somnul
Mă cutund prin flori de ger
Să te prind din Lerui Ler...

... Că te simt mereu în gând
Sunet, vis,
Cântec care plânge 'nchis
Libelul străluminând
Raiu ori mit
Mână care a 'ntins o rază
Curcubeu în infinit...

Și-mi rămâi mereu nadir.
Gând ce nu pot să-l respir,
Foc ce arde pe-o comoară...

... Că ești colb de lilioară
Umbră 'ntoarsă din tingling,
Vecinic să te am în sete,
Niciodată să te-ating... (Lilioară)

Deși forma ia uneori expresia poeziei dificile, sugestivitatea poeziei crește adâncind vibrația durerii, în aceste versuri admirabile:

*Și-mi rămâi mereu nadir
Gând ce nu pot să-l respir,
Foc ce arde pe-o comoară...*

... *Că ești colb de lilioară
Umbră 'ntoarsă din tingling,
Vecinic să te am în sete,
Niciodată să te-ating...*

Înțelegeți disperarea resemnată a acestei dureri ce nu poate fi alinată? Elemente cosmice, elemente de mit și dătină poporană, reminiscente de colindă risipită în praful amintirii („Că ești colb de lilioară”), și 'n halucinația sunetelor sărbătorești, trecute („Umbră 'ntoarsă din tingling”); toate exprimă dorul însetat după chipul drag dispărut în infinitul neființei, în căutarea căreia sufletul poetului nu obosește îndreptându-se în toate unghiurile spațiului cosmic.

Și aici lirica se dovedește ca o dimensiune a existenței noastre, ca o îngănare a tragicului existenței omenești efemere. În expresia ei dureroasă cu dimensiuni de cosmic poezia aceasta nouă îmbracă în formele ei sbuciumul vieții în tiparele timpului și ale spațiului ce prelungesc în infinit taina firii eului nostru. Aceste trăiri se tălmăcesc în sunete și colori ce mlădiază în haina lor trupul unei simțiri înviforate de neliniștea condiției noastre umane. Icoanele și comparațiile, melodia și ritmica, fonalitatea dispoziției și stilizarea,

veracitatea simțirii și configurarea într'o expresie poetic corespunzătoare, toate aceste mijloace ale exprimării își găsesc în limbajul poetic variat din lirica poetului nostru un sprijin din cele mai potrivite.

Neliniștea aceasta își capătă graiu ales și 'n alte poezii din ciclul de față: *Când, gură de peșteră...*, *Ecou de Vânt...*, *Somnorea* (în al cărei final înfățișează viziunea morții), *Auzi cum sună codrul!* (exprimă neliniștea în fața tainei Infinitului, cu o putere de viziune dantescă în final, mai cu seamă); *Elegie Pascală* (taina vieții în legătură cu jertfa lui Isus) și, în sfârșit, *Adumbrire*, pe care, la fel cu cele citate acum, n'o putem analiza întregă, cum s'ar cădea.

Desprindem totuși două fragmente. Unul exprimă, inimitabil, tensiunea disolantă a liniștii pe care poetul o transcrie dintr'o trăire în cadrul fastuos și feeric al unui colț de natură:

Acum (gorunii) stau drepti, înmărmuriți —
Prin ramurile ciunge
Lumina curcubeilor străpunge
Peste covoarele de frunze galbene
Și de tăceri
Un freamăt scurt
Ca printr'un geam,
A lunecat o foaie
S'a aplecat un ram...

Și, în continuare, cellalt fragment ne dă portretul minunat al Toamnei:

Intruchipare aciană,
Descultă,
Cu părul galben, evantai pe umeri
Printre copacii muți, Fecioara Toamnă,
N'a fost mai svelta antica Diană —
Vopsea de lună plină,
Fulger de sănii, sunet de aramă
Peste covoarele morții
Atingerea pașilor ei mici
Joc înflorit de licurici...

Din creangă 'n creangă
Sub așternut de coajă
O văd purtându-și mânilor cu vrajă
Să caute culcușul mugurilor...
În somn pădurea o auz cum își bocește
Frumusețea de ieri...

La aceste notații ce culminează către o tehnică aproape impresionistă se adaugă ecoul meditației, restaurat într'un singur vers ce le continuă:

(Și or reveni iar primăveri!)

Dar această contemplare a primenirii liniștite din natură trezește în sufletul poetului viziunea morții!

Străpungă paradisiac tiling talang
Urechia-mi n'o să mai înregistreze-un bang,
Din mările azure
Revină-ți iar comorile, pădure.
În ape, în flori,
În ceteri, în viori,
Din mii de melodii și mirodenii
Imbie-se pe-aici minuni și genii...

Eu vou dormi milenii de milenii!... (Adumbrire)

Ciclul se încheie cu versuri care cântă biserica :

Dar te vreau bisericuța
Satului valah ce-și suie
Neîntrerupt spre cer tămăia
Și mireasma de gutuie...

Meșterul țaran din vracuri
I-a 'mplântat pe-o dălmă lemnul.
Inima și-a pus-o 'n ziduri . .
Și-a rămas în lume semnul. (din *Intrepare*)

Ciclul cel din urmă cuprinde câteva poezii, în genere inferioare ca realizare și după cât știu cele mai vechi dintre poeziile acestui volum, împreună cu poezia „Boii” și *Liturghia câmpului* din ciclul *Lilioară*. (În cea dintâi influența manierei cotrușiene e aproape supărătoare. Cea de-a doua de o sugestivă imagine a ploii).

Românii e lipsită de originalitate expresivă și, ca fond, e la fel, *Meditație de anul nou*, stingherește prin retorism ocazional și prin finalul...?

Păpușa mea dulce e dulceagă și... cotrușiană în expresie, *Al cui e Ardealul?*.. e originală ca realizare verbală, dar... demonstrativă. *Descântec Dac* e slabă, artificială.

Doar *Pădurea* aduce un pic de atmosferă lirică precum ne obișnuisem a o afla în versurile lui Iosif. Se cuvine o însemnare a vocabularului, adeseori plin de sevă populară, din aceasta poezie, uneori cu mlădieri de forme inventate de poet sau stilizate după expresii din colindă sau din graiul poporului ori luate din el (steauă, neauă, *Zumz de stup, se surup, bang de vânt* etc).

S'ar putea deasemeni stărui asupra icoanelor poetice. Dar și acestea și vocabularul își pierd considerate singuratic prospețimea ce o au în structura arhitectonică a poeziilor cărora le dă expresivitate.

Poeztl nostru este un priceput mînuitor al graiului, un bun cunoscător al limbii poporului dela țară, din bogăția căreia-și culege fructul copt al limbajului său poetic, un destoinic mînuitor al limbii literare poetice, cu rare, prea puține, defecțiuni locale.

Chiar dacă în volumul *Lilioară* se găsesc destule poezii neînchegate ca formă, neexpresive ca realizare, deși găsim în versurile acestea material de prisos, totuși poezia lui Teodor Murășanu se susține prin suficiente creațiuni de talent printre care câteva sunt piese desăvârșite. Acestea ne aduc o *cîntare* nouă a unui suflet bogat, cu o remarcabilă putere imaginativă de creație a formelor poetice, cu un adânc simț al proporțiilor și al măsurii, cu o sensibilitate rafinată pentru melodia și armonia sonoră, pentru nuanțele cromatice și luminoase; cu o fină nuanțare a expresiei auditive; cu neliniști metafizice și bucurii domolite, cu avânturi furtunoase dar subtile către destăinuirea misterelor existenței și ale vieții, cu căldură, duioșie, sinceritate, naivitate, grație, prospețime în limba-jul său adesea împodobit și afănat de miresmele naturii.

În două poezii — *Prolog* și *Epilog* poetul, conștient de toată configurația poeziilor sale din acest volum (*Lilioară*) s'a caracterizat singur,

Citez pe cea din urmă :

*Mireasmă tare de brădet virgin,
Las cânturile mele
Să-și bată ritmul rustic peste ani
In mustul crud și verde de nuele...*

*Las frământările lor mute, aspre
Să le poarte 'n amintire gânjii.
Neliniștea, neastâmpărul lor cald,
Să li-l sburdeze primăvara mânjii...*

*Las năzuința lor la margina câmpiei -
S'o povestească plopii, înalții
Și culmea după care-am însetat
Să-i urce colțuroasa muche alții...*

Cu toată modestia versului final, poetul se autocaracterizează destul de bine. Acestor versuri trebuie să li se alătore acele din *Prolog*.

*

Am fost acuzați că nu șade bine să ne înfățișăm creațiile colaboratorilor acestei reviste. Și am fost acuzați, pe lângă lipsă de modestie, de monopolizarea talentelor...

È ciudat cum ni se pretinde să înregistrăm numai volumele autorilor străini de revista noastră, tocmai când am prezentat volumele lui M. Beniuc și T. Murășanu! Acuzatorii, — liberi să acuzé vinovățiile ce și le pot închipui în cărcă noastră — nu știu că totdeauna, chiar la noi în țară s'a procedat la fel. Iar în străinătate revistele literare publică și autoreferate...

Dar acuzația ce ni-s'a adus însinuă lipsa de talent a poeților noștri, poate?

La această acuzație n'avem nicio replică de dat decât analizele noastre obiective și apreciate apărute în alte reviste de bună credință.

Noi credem însă sincer și o putem, de aceea, spune neted: *Paginile Literare* numără printre poeții săi pe acești doi poeți ai Ardealului care și-au publicat acum volumele în colecția „Abecedar”, — alături de cellalt poet ardelean Emil Giurgiuca — și aceștia trei sunt printre poeții fruntași de astăzi ai literaturii noastre din Ardeal, fiecare cu individualitatea lui. Toți acești trei poeți au colaborat la micul *Abecedar* care a însemnat renașterea literilor ardeleni și un început de cale nouă pentru literatura noastră de aici.

Am crezut, în dorința noastră de a informa cititorii, că putem înfățișa creațiile valoroase ale colaboratorilor acestei reviste în spiritul de nepărtinire și fără concesi, dar în formă civilizată, în care am discutat și producția literară actuală a necolaboratorilor. Rămânem la această credință și vom continua.

MAMA POETULUI

Soarele arde. De o parte și de alta
A drumului, stau privitori în vesminte ușoare.
Se-aude sgomot prelung de paradă,
Sunet de alămuri, — câte-un ecou întârziat ;
Aerul vibrează de voci tinerești.
O, iată-i cu 'naltele coifuri, călări,
Strălucind în multicolore uniforme !
Lumea voioasă nu se uită la comandantul dârz
Cât la micii toboșari ce sunt meșteri
Să'nvârtească bețele lucioase ale tobițelor.

Dar o bătrână se desprinde, deodată,
Și, privind fără'nțelegere, vrea să taie drumul,
O bătrână în negru, cu capul ca de copil,
Cu mersul ca de copil,
Cu gesturi ca de copil.

Chiote izbucnesc ! Hei, nebuno ! Cotoroașo !
Dă-i drumul la pas !
Pas de voie ! la cadența !
Două brațe vânjoase o târăsc, brutale,
Zvârlind-o 'ntre oamenii care râd sărbătorește.

Fanfara-i aproape. Mulțimea aplaudă :
Și, între ghionturile păcătoșilor mari și micilor bestii,
Mama poetului, o mamă visătoare,
O bătrână mamă ca a voastră,
Caută drumul spre casă.

C A R T E A

Cartea aduce cu ea
Noaptea lumii eterne
Peste care se cerne
Pulbere fină de stea.

Nu imploră, nu știe
.Temeri de ploaie, de furi ;
Șoarecii rod evii suri
Strânși mototol pe hârtie.

Pulbere fină de stea
Neîncetat se așterne ;
Cartea duce cu ea
Noaptea lumii eterne.

PRIETENULUI POET

— *Incet, să n'audă
Moartea-de-pândă!
Viața-i osândă;
Proștii-o aplaudă.*

*Nu-mi spune: scrisul
Nostru e totul!
Omul, netotul,
Spulberă visul.*

*Proștii aplaudă
Viața: osândă,
Moartea-i la pândă.*

— *Incet, să n'audă!*

N O A P T E

*Stelele nalte sclipesc
Lângă fereastra mea.
Munții în cețuri descresc,
Line noianuri de nea.*

*Imi amintesc înadins
Dese tristeți de ieri.
Vremea, pe rând, a stins
Scumpi prieteni stingheri.*

*Line noianuri de nea,
Munții în cețuri descresc.
Lângă fereastra mea,
Stelele nalte sclipesc.*

AUREL MARIN

CÂNTECUL DE INTUNEREC AL LUI LUCIFER

Mă copleșea strălucirea deplină și-am părăsit-o cu ură:
Mi-am jefuit cerul de aștri de-a rămas negru-o șgură.
Insfârșit noaptele! Cu ropot de neguri m'am prăbușit în adâncime.
Ce măreție să te scufunzi în întunecime!
M'am dăruit de-a-pururi cu ne mai întâlnită voluptate
Unui ocean de umbre'nvălmășite, de blocuri de pustietate.
Plutesc acum prin nimic, prin eternă ceață virgină,
Prin ținuturi nesăgetate cândva de-o pală de lumină.
Sunt singur și-i besnă adâncă. Sunt singur! O boare
Ce tremură'n goluri a prins să'nfioare
Trudita mea ființă ruptă setos de pe un vechi firmament
Spre-a nu întâlni vreodată un sol lucitor dar dement,
Vreo chemare vicleană a unui rătăcitor strop de azur,
Imnul de slavă pustie-al unui dușman trubadur.
E pace! Culcușul de smoală mângăie-atât de matern!
Ce dulce-i să stai la pândă'n neștiutul infern!
Să simți cum totul se mișcă în juru-ți, dar parcă ar sta veșnic în loc.
De ce-ai zăbovit atâta în goluri, posomorâte noroc?
Căci încă mai simt o sete dușmană, străină,
Ce-atâta m'a ars ne'ntelesă, cândva, în lumină.
Tu, pace opacă, dăinuiește de-acuma fântână adâncă
In care-or sfârși amintirile ce mă urmăresc încă.
Iar catapeteazma din care desprins-am sufletul greu,
Să se topească, neștiută de mine, tot mai șters curcubeu.

C. ANGELESCU

CRĂCIUN, CUFUNDATĂ VIOARĂ

Crăciun, Crăciun, sfântă datină veche ...
Buratu-ți umblet fața-mi atinge,
Clopoșelele-ți îmi murmură 'n ureche,
Caldu-ți răsuflet geana mi-o ninge.

Cum să te reaprind în trupu-mi,
In ochi-mi ce-ți jiinduesc fantasma,
Din inimă sfâșiu-mi, rupe-mi
Strigătul care să-ți respire mireasma.

Pe fluier românesc de fag
Cautu-ți urma în a câmpiei tăcere,
In neadormitul stelelor șirag,
In singurătatea înaltelor sfere ...

Din somnul greu al iernii, al vântului
Sorbu-ți neapropiata arătare,
In odihna de piatră a pământului
Ascunsa mirare ...

Pe care țărâm să-ți mai adulmec aroma.
Pod de raze ce mereu mi te rupi,
Printre neguri bălăie fantomă
Lătrată de lupi ...!?

Din arcul brațelor tot mai departe mi te smulgi
Lilioară, lilioară ...
In cutropitoarele furtuni de fulgi
Cufundată vioară.

TEODOR MURĂȘANU

C R O N I C I

IDEI, OAMENI, FAPTE

Cum am cunoscut pe Octavian Goga

„Cum l-am cunoscut pe *Octavian Goga*?”, Vă invit să binevoiiți a Vă transpune suflatește în Ardealul de-acum 36 de ani, când puținii cărturari de-atunci formam o mare și solidară, dar „passivă”, familie românească.

Era pe la sfârșitul lui Aprilie 1902.

Aranjaseam toate preparativele administrative-tehnice, în vederea editării la „Tipografia Poporului Român” din str. Vörösmarty 60-a a unei reviste studențești și stabilisem cu prietenul meu *Ion Montani*, cam cine să fie amicii pe care să-i grupez în Comitetul de Redacție. Cum unii din ei îmi erau nescunoscuți personal, ne-am înțeles să-i cheme *Montani* la „Societatea Petru Maior”, unde să mă prezinte.

Ziua sosi incurând; era caldă și plină de soare. Când am intrat în sala de lectură a Societății, vreo cinci-șase studenți citeau în jurul mesei încărcate de ziare și reviste.

Cum mă văzu, *Montani* se ridică radios:

— „Fraților, vă prezint pe amicul *Bănuț*, sosit de curând la Pesta... ăsta-i prietenul venit să întemeieze revista noastră studențească...”

— Frate *Bănuț*, iată-i, aceștia-s brașovenii despre ți-am vorbit de-atâtea ori: *Di Ion Lăpedatu*; fratele *Ioan Lupăș*; *Petru Groza*, el nu-i brașovean, dar ține cu noi; pe *Sebastian Stanca*-l cunoști; pe *Dionisie Stoica* așisderea...”

Indepărtându-și cărlionțul de păr rebel ce-i căzuse peste frunte, din colțul mesei dela fereastră, se ridică sprinten, un tânăr mărunțel, întinzându-mi mâna zâmbitor:

— *Octavian Goga*! — și ochii lui albaștri mă fixară binevoitori.

Avui o tresărire... imagina ce mi-o făurisem în închipuirea mea despre poet, era cu totul alta: îl credeam înalt, palid, tăcut, dus pe gânduri; în realitate era un tânăr mărunț, blond, cu ochii de cicoare, pletele în fața grăului pârghuit, — să-l privesc însă, mai de-aproape, îmi zisei în gând.

— Șezi la noi, domnule *Bănuț*! mă pofti tânărul student în litere, îndreptându-și lavaliera.

Glasul lui avea accentul sătenilor noștri din munții Sibiului, cu timbru de tenor liric, îndulcit oarecum de-o imperceptibilă rezonanță nazală. V vorba lui cu tâlc, cădea domoală, era plină de culoare cu inflexiuni de cântec. Zâmbetul îi revenea mereu, însoțit uneori de-o ușoară umbră de ironie, iar când vorbea, mâna dreaptă schița gesturi scurte, energice, încât ziarele se răslețeau uneori de atingerea lor, iar el, le împingea nervos înspre interiorul mesei.

Conversația se încinsese binișor, primviolinistul sextetului era însă *Goga*. *Ion Lăpedatu*, cu vreo cinci ani mai vârstnic decât noi,

îl asculta prudent, aruncându-și din când în când ochii cercetători asupra mea.

Cumpănit și serios, *Lupaș* își aproba prietenul din copilărie, iar după câte-un apropo spiritual al lui „Tavi“, răsul voalat, dar contagios, însenina fața selișteanului brachicefal.

Savurând cu mult deliciu spusele poetului, *Montani* mă spiona în acelaș timp cu ochi de Argus, pândind efectul ce-l va face asupra mea *Goga*, despre care îmi vorbise în ajun ca despre poetul viitorului, lădat, când era în clasa VIII-a, la Brașov, de însuși profesorul de limba română, *Virgil Onițiu*, directorul ponderat și destul de sgârcit în laude.

Nalt și voinic, *Petre Groza* se condă și el pe *Goga*, cu aprobări sonore, (se pusese pe tapet chestia bătrânilor *ramoliți* și-a tinerilor *talentați*). Incrunțându-și câte-odată sprâncenele negre și late, gata să se repeadă parcă asupra unui dușman imaginar, voinicul clătina masa cu o smâncitură puternică, încât toate gazetele se mutau dela loc, speriate.

Ce n'om fi discutat și câte probleme n'om fi desbătut într'un ceas de vreme, la vârsta întraurită de 20 de ani, câți aveam atunci cei mai mulți dintre noi! — Pela vreo 11 dimineața, îmi aduc aminte ca azi, am ieșit dela „Petru Maior“, cu gândul să sfințim cunoștința noastră, cu un pahar de bere la München.

În drum, *Goga* mă apucase de braț și mă ținea strâns. Uneori se oprea, și izbînd cu ghiuleaua vreunui adjectiv ascuțit, drept în capul „pasiviștilor“, concomitent mă zgâlțâia strajnic, încât făceam eforturi să-mi păstrez echilibrul.

Aprins la față, el îmi documenta, destul de „elocvent“, că trebuie să curmăm cu lăncedul pasivism al „frunțașilor“ noștri politici. Glasul lui urca mereu, lirismul de-adineaori se prefăcuse în stridentă, argumentele tăioase cădeau peste capetele vinovate ale politicienilor, ca niște aspre lovituri de ciocan. Tonul lui devenise acum poruncitor, contraargumentul mălăieț, invocat de careva dintre noi în sprijinul frunțașilor, acuzați de el, îl spulbera cu o frază tăioasă ca briciul. Duiosa imagine ce și-o făcuse închipuirea mea despre poetul „înalt, tăcut și palid“, se topise ca cerea în fața focului cel iradia impetuosul suflet al acestui tânăr bătaios, pornit să dărâme „baraca putrezită“ pe urma îndelungatului pasivism al bătrânilor „șefi“ ai nației române din Ardeal și Banat.

Aveam impresia proaspătă, dar absolut certă, că mă găsesc în fața unui tânăr extrem de rar, merit să devie în curând un *cineva*, care o să joace un rol covârșitor în viața noastră publică. Omul acesta *mic*, întrunea *mari* calități: o inteligență ascuțită, ce nu suferea contradicția; o frază muntenească limpede, plină de imagini proăspete, absolut originale, nemai întălnite de mine în vorba altuia. În omulețul blond, ce-l credeam liric, se ascundea, după cum băgam de seamă, o ambiție nemăsurată, definitiv răsvrătită împotriva celor prinși în rugina învechitei pasivități.

El cerea imediată luptă și-o nouă rânduială politică; cerea înlesnirea accesului tinerilor la conducerea trebilor publice; iar cei-ce

vor să conducă și să stăpânească, poftească și învețe corect românește, ca să poată cuvânta la adunări, fără poticneli; însușească-și dumnealor limba strămoșească, ca să știe scrie frumos la gazetă, fără compromițătoarele greșeli de gramatică și sintaxă.

Aveam convingerea ciudată, că stau în fața unui om-nălucă, ce va pleca în curând, cu traistă plină de daruri, pe mai multe drumuri, de-odată: ăsta are să scrie poezii; o să lovească pe dușmani, dela gazetă; o să ție cuvântări zdrobitoare, în fața poporului mirat... nu știu încă sigur, cum are să fie și ce va face, dar deodată văd, că se bat talentele într'nsul, ca peștii 'n apă.

*

Teoretic, revista noastră literară începea să se infiripe

Fixaserăm o întrunire a băieților la mine acasă, în str. Țălbii 21.

În cele trei-patru zile, cât nu l-am mai văzut, sufletul meu era plin de *Octavian Goga*: îl vedeam mereu mișcându-se și gesticulând în fața mea; îl auzeam vorbind, plin de înflăcărare; îl simțeam în tot eul meu, — da, eram lămurit: omul mic cu ochii mari și neastâmpărat ca argintul viu, va fi șeful netăgăduit al grupării noastre literare. Goga se desena, în mintea mea obsedată de ființa lui, ca omul viitorului.

*

Trecuseră ședințele noastre agitate, pline de acuze și scuze, de pro și de contra. În sfârșit, la 11 Mai 1902, s'au pus bazele „Luceafărului“, botezat așa de eminescian, de blândul și duiosul moș *Alexandru Ciura*, pe care-l aleseserăm șef redactor al revistei.

Se făcuse miezul lui Iunie. Într'o zi, mă pomenesc cu Goga, la mine acasă.

— Ce mai faci tu, măi Bănuțule?

— O mai duc!

— Și când zici că iese revista aia?

— Precis la 1 Iulie.

— Ți-am adus o poezie pentru numărul 'ntâi. Mie, proză să nu-mi cerești... poezii vă dau, câte vă trebuie. Să ți-o citească... ce!

— Firește, dragă Goga!

S'a așezat lângă mine, pe vechea sofa și 'ncepu să citească lin, cu intonațiile lui caracteristice: „*Rapsodie — fără rimă*“ (apărută în pagina 2-a a întâiului număr al „Luceafărului“, iscălită cu pseudonimul *Othmar*):

...Iar gândul ăst păgân îmi paște mintea,
Ascultă-l tu cu degetul pe buză:

.....
Când ochii tăi stau așintți asupra-mi

Și-și tremură ispita lor albastră

Cu dor prelung, cu dulcea lor sfială,

Frumoaso! —

Pe buza ta păcatul când zâmbește,

Ucigător al minții înțelepte,

Stăpân tiran al vrerilor păgâne,

Femei! —

Și brațul tău molatec când cuprinde

O undă doar din râul tău de aur,

Atunci, — —
Să 'ncremenești în marmură cioplită.

De pe îngustul lumitor tărâm,
Călătorire-ar peștrițe popoare
De pedestalul chipului de piatră
În nopți de Mai să-și razime genunchii,
Ar pribegi pe negrele-i corăbii
Apusu 'ntreg și 'ntreaga Miază-noapte,
Și-ar preamări în templul sfânt de fildeș
Minciuna
Cea mai frumoasă-a vremii călătoare,
Înmărmurită 'n marmură de Paros.

Un împărat cu pletele cărunte
Înebuind cântare-ar pe gitară:
„Un serafim cu ochii mari și limpezi
Robit de clipa dulcelui păcat
Din tronul sfânt al Domnului din ceruri,
În miez de noapte-un bulgăr a furat
Și te-a 'ntrupat cu daltă de argint
Pe tine! ..”

L'ar asculta pe gânduri dus norodul,
L'ar săruta pe tâmpla lui cărunță.

* * *

Învăluit în ceața nopții sure
M'aș furișa în templul tuturora,
Și sărutându-ți ochii reci de marmur
Și brațul tău și buza ta și fruntea,
Te-aș sfărâma cu pumnul încețat
Și-aș râde — — —
Prelung — —
Văzând zdrobit odorul tuturora!

În zori de zi ar omori norodul
Un biet nebun, ce blastămă și plânge
Și-apoi răsând își istovește brațul...
Din bulgării nătângi ai pietrei moarte
Zdrobitul chip ar vrea să-l reinvie!...
Nebunul...

Copilul pal al lumilor albatre,
Când și-a închis pe-o vecinicie ochii
Zâmbea...

*

Am rămas cevârșit de emoție!

El mă privea rnelancolic... buzele întredeschise i se arcuiră
într'un trist accent circumflex.

— Ce crezi? mă întrebă într'un târziu cu un glas stâns, ve-
nind parcă din altă lume.

— Că ești un mare poet, dragă Goga! și-i strânsei mâna în
tăcere...

Ochii lui mari sclipeau într'o lumină stranie:

— Hm!... să vedem!

S'a ridicat brusc, de lângă mine. S'a dus la geam. Se uita 'n gol.

Pe semne l'o fi turburat lectura poeziei? — mă gândeam.
L-am privit o vreme, fără să scot o vorbă . . . îmi părea foarte trist!

*

În fiecare număr al revistei, Goga publica o nouă poezie: „Acasă“, „Iar când vei dormi (după Heine)“, „Dorință“, „Toamnă“, „Bătrânii“, urmară una după alta, atrăgând atenția lumii românești asupra surprinzătorului talent poetic, ce se afirma tot mai puternic.

*

În numărul cinci din 1 Sept. 1902 își începe colaborarea la „Luceafărul“ tânărul secretar al Consulatului Român din Pesta (venit de-odată cu mine în Capitala ungurească), absolvent al Facultății de litere din București. — cu articolașul „Literatură populară; gânduri bune, răsărite din îndemnul propriului său suflet, sau poate un ecou al sfaturilor ce ni-le dase, încă în primul număr al revistei, Profesorul Nicolae Iorga, — n'aș putea preciza. Ceeace știu însă, este că intrarea între noi a lui *Octavian Tăslăuanu*, însemna marele eveniment național-cultural și chiar politic. Per fas et nefas, el a asigurat existența „Luceafărului“; cu râvnă neînfrântă, l-a răspândit în tot cuprinsul Românismlui; nivelul său literar și artistic era, dela număr la număr, în vădită ascensiune. Grupând în jurul său pe cei mai de seamă scriitori din Ardeal și din Vechiul Regat, în doi-trei ani „Luceafărul“ ajunsese cea mai bună, mai frumoasă și mai bine scrisă dintre toate revistele literare, de-atunci, ale Românilor. Ea nu era, numai literară-artistică și culturală, în sens pan-român, ci cultiva în același timp o atitudine străvezie de unificare politică, periclitând cariera și chiar existența șefredactorului Tăslăuanu — Român inimos, curajos, dacă nu chiar temerar... adevărat precursor, prin toată activitatea lui, al reîntregirii noastre naționale.

Dacă splendida și imortală lumină, i-a venit „Luceafărului“ din fulgerele minții sclipitoare ale nemuritorului cântăreț al Ardealului; dacă Luceafărul a fost peste-un deceniu, strălucita tribună de pe care geniul tânărului student Goga a trâmbițat întregului cuprins românesc „Cântarea patimirii noastre“, pregătind sufletul și voința neamului pentru celebrul act al „Unirii“, — să recunoaștem cu onestitate pentru noi și cu toată admirațiunea pentru marele cărturar ardelean Oct. Tăslăuanu, rolul important al acestui om în susținerea eroică, răspândirea cu hărnicie de albină și înălțarea până la cele mai înalte culmi a acestei reviste, ce-a făcut epocă în beletristica românească, contribuind, mai mult decât toate discursurile oamenilor politici ardeleni, la olaltă, la cimentarea conștiinței noastre naționale și la reîntregirea între granițele firești a Românilor din toate unghiurile zării.

Dacă bunul Dumnezeu ni l-a trimis, pe cel dăruit cu toate darurile, pe marele crainic și vestitor Goga, vajnicul Tirteu al neamului românesc, — *Tăslăuanu* a fost prietenul devotat, sfătuitorul înțelept, îndrumătorul spre cele cerute de nevoia vremii și stimulatorul de fie-ce zi, al tânărului student în litere *Octavian Goga*, până când i-a bătut ceasul cel sfânt și tainic, să-și poată destinde, din propriul îndemn lăuntric, aripile lui de vultur gigantic, plutind în

sbor majestos peste cele mai înalte piscuri ale gândirii și simțirii românești de pretutindeni.

Marele nedreptățit al Ardealului și-al Țării Românești, Oct. Tăslăuauu, este după O. Goga, cel mai de seamă din generația noastră: minte limpede, multilaterală și profundă, inițiată în tainele filologiei, literaturii, estetitei, criticei, economiei politice, a sociologiei și chiar filosofiei; Român verde dela munte, al cărui strămoș va fi trecut din Moldova, pe valea Taslăului, înspre munții Ciucului, undă s'o fi așezat în satul *Bilbor*, în care a văzut lumina zilei *Octavian Codrul zis Tăslăuanu*, — om de munte de-o dârză voință (care nu odată s'a ciocnit violent cu cellalt om de munte, celebrul ambițios dela Rășinari); lucrător neostenit, de o formidabilă putere de muncă; precis și sistematic organizator, în orice domeniu l-ai fi pus să muncească; fin și duios literat, în dedublarea fizică a căruia, egoismul și încăpăținarea munteanului se pare c'au fost totdeauna îmblânzite și supuse de sufletul înțelegător și iertător al firii de moldovean de pe valea Taslăului, — numele „Luceafărului“ este indisolubil legat de scriitorul și omul de cultură O. C. Tăslăuanu, a cărui variată, bogată și rodnică activitate este împletită nu numai cu a acestei reviste și cu începuturile literare ale nemuritorului său prieten, ci și cu a „Astrei“ din Sibiu, în anatele căreia are pagini de glorios concurs, cu a Războiului nostru de întregire a neamului, în specie a Comandantului Corpului IV de Armată cu sediul în Onești-Moldovei; cu Liga și Partidul Popoului, în care a avut un rol de prim ordin; cu instituția Ministerului de Industrie și Comerț, în care s'a evidențiat ca un viguros Șef și mai ales mare economist ce-a tipărit trei vaste opere, sintetizând întreagă politica economică a Țării: „Politica financiară, agrară și industrială a României“, înfârșit, valorosul și nerăsplătitul om de partid și-a cuprins o parte din însemnările sale în lucrarea tipărită: „Valuri politice“.

Ca atâția alți oameni de cinste și de ispravă, scos și el pentru o vreme din viața politică militantă, de către îngustimea de suflet și sectarismul câtorva corifei de partid, geloși de înălțimea lui, Tăslăuanu s'a retransat în cetățuia sufletului său bogat, începând să scrie o serie de cărți, dintre care cele mai multe (nefiind romane obscene, nu găsesc editori) zac teanc, între prăfuitele cartoane — între ele găsimu-se și studiul „Octavian Goga“, a cărui apariție e așteptată cu o legitimă nerăbdare, date fiind continuele și multiplele legături ce-au încopciat pe acești doi oameni de litere și de acțiune, din prima lor tinerețe și până ieri-alaltăieri, în pragul bătrânețelor.

S'a încheiat o jumătate de an de când a închis ochii omul de geniu, ajuns la culmea onorurilor pământești, acoperit de gloria literară și urmat la groapă de lacrimile și recunoștința unui neam întreg.

Ca niciun alt poet român, el a avut parte, încă în viața sa, de cele mai înalte distincții, urcând pe culmile măririlor cetățenești. Acum a plecat să se înșire alături de Alecsandri, Eminescu, Coșbuc, titani, cărora prin anumite fațete ale complexului său suflet,

---

Goga le este chiar superior.

Se cuvine deci să scriem și să publicăm tot ceea ce știm despre ilustrul poet, publicist, gazetar și om politic.

În rândul întâi vin prietenii și bunii lui cunoscuți din copilărie. Apoi colegii dela liceul din Sibiu, în frunte cu Augustin Caliani, directorul general din Ministerul Educației Naționale, și cei dela liceul brașovean: Lupas, Tulbure, Montani, și-atâția alții.

Colegii dela Facultatea de litere din Pesta și mai ales membrii fostelor comitete de conducere ale Soc. de lectură „Petru Maior“, unde Goga să fi fost unul dintre cei mai activi și războinici studenți din anii 1900—1905.

Ziaristi dela „Tribuna“, „Tara Noastră“ și celelalte cotidiene, unde marele gazetar a semănat scrisul său unic.

Cei care mai trăiesc din vechea gardă a „Luceafărului“: Iosif Schiopul, Ion Lăpedatu, Ion Montani, Ion Agârbiceanu, Oct. Prie, Seb. Stanca... și ceilalți.

Mai mult decât toți este rugat să scrie însă acela, a cărui viață se împletește strâns cu a marelui mort: O. C. Tăslăuanu, care-l va cuprinde în cea mai dreaptă, mai sinceră și mai vie lumină, căci a trăit o viață de om alături de el și în bine și în rău: l-a văzut în tinerețele sale sărace, în truda ascensiunii, în culmea gloriei, i-a fost o vreme tovarăș politic, și l-a urmărit dela distanță, când valurile politice cârmuite cu meșteșug și tenacitate, l-au saltat în jilțul de ~~Prim-Sfetic~~ Regelui României. Cluj

A. P. BĂNUT

CĂRȚI

Oct. Șuluțiu, Pe margini de cărți; Septimiu Popa, Caravanele Ardealului

Pe Margini de cărți* (seria I) este o culegere de articole critice despre Eminescu, Regina Maria, N. Iorga, T. Arghezi, Lucian Blaga și Gib I. Mihăescu, pe care autorul le prezintă, în prefața volumului, drept niște „creionări și sugestii pe marginea câtorva cărți, sugestii constituind un simplu material pentru eventuale studii“. Modestia autorului nu ne împiedecă să spunem că aceste articole de „critică imediată“, apărute în diferite reviste, înfățișează, cu un ochiu isteț, aspectele esențiale din producția autorilor studiați.

Nu vom insista asupra micului studiu de... dialectică, care deschide volumul, „Între Cronică și Critică Literară“, întâi, fiindcă discuția ideilor de acolo ar cere prea mult loc, al doilea, pentru că interesează — aici — mai puțin o privire critică asupra concepției despre temeuriile Criticei distinsului nostru confrate, din acel articol. Mai degrabă ne mărginim să rezumăm, încât mai puține cuvinte, teza sa. Pentru Octav Șuluțiu „Critica literară e într-adevăr altceva

---

* Editura Miron Neagu, Sighișoara.

decât cronică literară, deși amândouă sunt fețele unei aceleiași activități spirituale“. Ambele pot coexista nesupunându-se una pe alta, deși cronică literară nu e, — cum se crede greșit, uneori — o etapă de trecere către critica literară, ci o activitate independentă, cu cauzele și rosturile ei determinate, putând numai să devină, în timp, o ajutoare a criticii literare (l. cit. p. 15). Totuși, autorul crede că „Dacă între cronică și critică literară este un divorț funcțional, între cronicarul și criticul literar există strânse apropieri“ (p. 25). Cronicarul informează despre ultimele noutăți apărute, cu aceeași bunăcredință însă ca și criticul literar, cu oarecare atenție mai încordată chiar în privința simțului moral, deoarece el „lucrează în domeniul mai periculos al activității“.

Cronicarul trebuie să fie de o perfectă obiectivitate, nelăsându-și convingerile diformate de vreo prietenie ori vreo dușmănie — ca și criticul, cu aceeași pasiune strictă a adevărului.

Gustul, grație căruia și criticul și cronicarul pot întui just opera de valoare, e o altă cerință capitală a activității lor.

O cultură vastă în mai multe domenii — cunoașterea câtorva literaturi străine, a istoriei și filosofiei (nu și a unei arte?..) Această condiție i se impune cronicarului într'o măsură mai redusă.

Frecventarea îndelungată a fenomenului literar, familiarizarea cu problemele estetice, experiența îndelungată a scrisului critic, pentru o mai îndemânică deprindere a analizei și sintezei; iată principalele condiții ce se cer atât criticului cât și cronicarului. „Ele îi apropie din punctul de vedere subiectiv, după cum îi mai apropie obiectul de cercetare, care este același și anume opera literară“.

Pentru a cerceta acest obiect criticul are nevoie de o anumită perspectivă prin îndepărtarea în timp, pe când cronicarul literar e un atent și migălos registrator al actualității, care trebuie să treacă întregă sub ochii lui.

Activitatea cronicarului literar se mărginește însă la informare, la analiza operei și a caracterului ei specific, a esenței acesteia. Rostul criticului este însă mai adânc: el revizuește după o trecere de timp „într'o lumină nouă“ și „în complexul unei întregi activități literare, acea operă“. Critica nu începe însă dela operă, ci dela autor și dela compararea lui cu alți autori contemporani — operație sintetică, de localizare și ierarhizare, de valorificare a operilor și importanței lor. După Oct. Șuluțiu, cronicarului nu i se poate cere așa ceva; el n'o poate nici face, mărginindu-se doar la analiza operei literare.

E foarte natural ca un cronicar să ajungă cu timpul critic literar, ambilor cerându-li-se aceleași condiții sufletești și intelectuale*). Ei se deosebesc însă prin instrumentul ce-l mănuesc. Și cronicarul va putea deveni critic, cu o condiție: să fie capabil de sinteză (pp. 25-26).

Mi se pare că această grijă a delimitării cronice de critica literară este excesivă, deși poate fi explicabilă. Mi se pare că la temelia acestei hotărniciri minuțioase se poate găsi întâiu o modestă

*) „Totuși, cronică literară nu e, cum greșit se crede uneori, o etapă de trecere către critica literară, ci o activitate independentă“ (p. 15).

autosituare „strategică” a autorului nostru între cele două metode ale cercetării creației literare și, în al doilea loc, o... stratagemă introdusă în discuția principială a temeiurilor acestei cercetări, în ce privește fixarea limitelor dintre critica și istoria literară. Lucrul comportă, firește, o discuție mai vastă, pe care autorul n'a urmărit-o în micul său studiu.

Ca o continuare a acestei discuții rezezi de principii critice trebuie socotit un alt mic studiu despre *Autentic și Estetic*, publicat odinioară în cunoscuta revistă bucureșteană „Azi”.

Oct. Șuluțiu pune în discuție problema autenticității în literatură, sub care el găsește camuflarea luptei dintre fond și formă „luptă care se simte și în opera de artă, inconștient, și care se debate mai grav încă în conștiința artistului”. Observația aceasta, care merită să fie ceva mai mult adâncită din punctul de vedere al teoriei artei literare, este o remarcă subtilă. Ea a fost pusă de curând, foarte asiduu, în discuțiile filosofiei și criticii de artă fenomenologice, în legătură cu problema existenței. Oct. Șuluțiu neagă *autenticității* dreptul de criteriu în aprecierea estetică, de etalon în cântărirea valorii, înțelegând prin autenticitate vieața, trăirea, exprimată pur, nud: „adică opera de artă e autentică atunci când exprimă fidel și excesiv — fără nici o clasificare! — vieața. Esența artei e însă alta decât autenticitatea, iar revolta „autenticilor” este revolta vieții împotriva artei, ea apare în epocile de academizare a artei. Oct. Șuluțiu își ilustrează afirmația prin dearta dintre Romantism și Clasicism precum și prin polemica dintre „vechi și moderni”. Dar toate curentele din artă au ținut, în numele vieții, autenticitatea, ne-realizând-o deplin nici unul, deoarece omul nu poate vrea ce vrea. Acest faliment este argumentul cel mai puternic împotriva autenticului luat ca temei al valorificării literare.

Mai bogată în rod însă decât această configurare a noțiunii autenticului și a funcțiunii lui, false, axiologice, mi se pare în rândurile lui Oct. Șuluțiu următoarea confuzie autentic-estetic*) în consecințele ei pentru teoria artelor. Este foarte sugestivă — în această privință — constatarea că e „imposibil a impune un anumit criteriu de apreciere pentru literatură și altul pentru celelalte arte”. Aplicarea autenticului în domeniul altor arte, le anulează pe acestea, pentru că „ele nu se pretează nici măcar la o aluzie de autenticitate”... atunci sculptura, pictura și muzica n'au nici o valoare. O sculptură nu poate fi autentică, pentru că totul neagă în ea vieața. „De aceea și este sculptură: pentru că neagă vieața. Scopul sculpturii nu este de a reproduce vieața, ci de a o transigura”. Și, raționamentul lui Oct. Șuluțiu, îndrăzneți în ascuțimea lui paradoxală urmează astfel: Realismul sculptural academic nu e decât un producător de monstruoziități. Pentru că între *realism* și sculptură e contradicție de esență. Sculptura neagă mișcarea**) Ar fi fost nevoie în aceste constatări ale criticului nostru de o disociere mai vastă

) Se pare că la O. Șuluțiu „esteticul” și artistul au sferă echipolente.

**) și totuși, poate sugera mai mult chiar decât o redă copia cinematografică a vieții: g upul *Marsol-laisei* ori *Falharz* din Orléans (Dubois).

a noțiunii de *transfigurare* și de *negare a vieții* în opera de artă. Prea marea accentuare, aforistică, a judecății poate produce, aici, confuzie... Muzica, urmează O. Șuluțiu, e cu atât mai puțin autentică, deoarece ea nu reprezintă nimic din vieță... muzica nu e deloc inteligibilă în sens natural, rațional. N'are puncte de tangență cu realitățile concrete și realismul muzical, care caută să transpună în muzică realitatea plastică (?) sau sgomotele naturale, e o simplă experiență mai mult sau mai puțin pitorească sau efemeră, iar ceea ce realizează această experiență mai bun e tot numai *armonie*, adică muzică pură. Adevărata esență a muzicii e în desfășurarea normală a mișcării pasiunilor. Și aceasta nu se poate realiza decât prin armonie.

Cine va tăgădui grava importanță a acestor generalități din filosofia artei, pentru a nega criticului literar trebuința familiarizării cu celelalte arte, diferite de a lui?... Mi se pare că Oct. Șuluțiu e și muzicant, ceea ce îmi impune și mai mult în această subtilă discuție. Aș fost însă curios să văd în ce raport consideră criticul nostru muzica lui *Bach* — mai ales cea instrumentală — a lui *Beethoven* ori a lui *Mussorgsky*, *Debussy* sau *Ravel**), cu vieța. Deosemeni ar fi fost interesant de fixat legătura dintre *geneza* „artei” și vieță; căci magica ritmice muzicale, de pildă, în care se află, nediferențiată suficient, arta, de muncă și de vieță, — ne-ar fi dat, pentru adâncimea problemei noastre, perspective uluitoare.

Insemnările noastre de aici nu înălătură nici o clipă justețea principiului stabilit de critic la începutul acestei discuții. Dimpotrivă: îl subliniem cu entuziasm. Dar am fi fost curioși să-l vedem susținut, dacă s'ar fi putut, cu o bogăție de exemplificări mai darnică, din care să reiasă că autenticul, așa cum îl susțin partizanii autenticității, ne duce la vechea concepție „mimetică” a artei făcând să decadă transfigurarea naturii și vieții în materie, în nepoezie, în lipsă de expresie; ceea ce spune Șuluțiu, astfel: ... „literatura e o transformare, o răsturnare a realității și o recreare a ei. Arta ca și literatura. Le baza lor nu poate sta decât *artificiul*”), adică exprimarea unui fapt prin mijloace opuse lui. Dar un artificiu atât de perfect încât să dea *iluzia**) vieții. Autenticitatea e imposibilă, dar e posibilă *iluzia**)).

Evident criticul are dreptate. Dar limbajul său nu este destul de ajustat ideii pe care o exprimă: el trece prea grăbit peste sensul ei just pe care îl răsfoește numai. *Artificiul și iluzie* sunt idei ce trebuiesc luate în acest pasaj — „cum grano salis”, dacă vrem să înțelegem că arta transpune în valori spirituale atributele realității, că arta *transfigurează* în limbajul ei ficționar coordonatele realității, *simbolizând-o*; că arta se desface de asperitățile peisajului real și din geografia și topografia ei amănunțită, dând, cu ajutorul fantaziei creatoare de raporturi nouă, invenția unei realități și a unei vieți echivalente; că *realitatea* ei *spirituală* este, față de imaginea realității brute, o simplă amintire... poetică: în *sensul*

*) Toți aceștia la-ar fi confirmat și infirmat în același timp...

*) termenul nu e prea fericit ales...: sublinierile sunt ale mele. R. D.

acesta arta e expresie și artistul pune în expresia sa o semnificație personală în care autenticul n'are ce căuta. Dar *asta nu înseamnă că arta este o creație iluzionistă!* Iluzia este o interpretare falsă a realității, o greșeală a spiritului când nu poate prinde just impresiile simțului. Pe când arta este o *interpretare* simbolic transfigurată, adesea voit, dar sincer, astfel exprimată, a raporturilor obișnuite. În această recontopire, după o formulă nouă, a raporturilor reale, spiritul nostru strecoară o semnificație ce sugerează just — deși nu fotografiază, realul. În iluzie însă spiritul nostru nu reușește niciodată să calapodeze conținutul experienței simțurilor în timparele sale interpretative, deoarece ele nu-s impuse de funcțiunea sintetică a fantaziei creatoare, ci sunt degradate de ponderea înșelătoare a conținuturilor simțurilor, asupra formelor intuiției și ale inteligenței, cărora nu li se poate ajusta armonic, lăsând un minus de cunoaștere în restul înțelegerii și o neliniște în dispoziția generală a eului nostru. *Lucrul acesta nu are loc în transformarea artistică.* Acolo expresia, rezultat al procesului de transfigurare al creației, constă într-o perfectă și absolută armonie — vorbind „la ideal”, — între fond și formă, ce nu se pot disocia fără a desechilibra sensul și valoarea expresiei artistice. Această interpretare a *expresiei* nu contrazice deloc cele spuse de Croce în teoria expresiei. Dar... Croce n'a ajuns la determinarea *condițiilor* expresiei artistice și aici este nesuficiența teoriei sale. De aceea, *postcrocenii* actuali, dela Borgese și până la Aldo Capasso, pleacă dela Croce, depășindu-l. (Vorbesc de critica artei și estetica italiană de azi!) Octav Șuluțiu, punând degetul precis pe raportul dintre autentic și estetic, a poposit la problema cea mai „sensibilă” din Estetica noastră contemporană. El dă câteva formulări — aforistice, impresionist de scurte, dar foarte fericite a problemii. De pildă:

„O operă e autentică întrucât expresia ei acoperă un conținut de viață, întrucât expresia ei s'a apropiat cât mai exact de acel conținut sufletesc labil”. Deși bine familiarizat în filosofie, criticul nostru oficiază, poate din dorința de a fi mai puțin... didactic el oficiază zic în ritualul criticii impresioniste cu care nu-i găsec de fapt aderențe congenitale, mai de loc. Uneori gândirea, totdeauna miezoasă a criticului nostru, prea sburdă fără de grijă, luată de goana asocierilor; iar disciplinarea acestor idei gonace e, adeseori, prea puțin înfrânată de gândirea sistematică, chiar atunci când găsim într'nsa ordinea și simetria pe care gustul scriitoricesc izbutesc s'o dea frazelor sale.

Dacă ne amintim aici acea discuție teoretică asupra moralității în artă și asupra solului educativ al artei pe care criticul Octav Șuluțiu o dădea, așa de sugestiv, în *Postfața* romanului *Ambigen* volum cu care a debutat așa de îndrăzneț și de... „autentic” în literatura noastră de azi, o facem cu plăcerea de a regăsi, în paginile lui critice din volumul de față, același spirit vioiu, aceeași minte doritoare de înțelegere justă, același suflet sensibil la frumusețile artei literare.

În capitolul intitulat „Noutate și Originalitate” criticul revine

asupra ideii „conjugării fondului cu forma“ în opera de artă, arătând cum artistul creiază în opera originală o sinteză nouă de elemente și dă acestei sinteze un fond personal adecvat. Personalitatea unui scriitor sudează fondul și forma și cu atât e mai puternică cu cât e mai perfectă sudarea și cu atât mai originală, deci cu atât mai valabilă opera (p. 51).

În preschimbarea pur formală a unor complexe de realități cu ignorarea existenței unui fond în opera de artă, constă nouitatea. În schimb originalitatea e manifestarea viguroasă a unei personalități care fecundează fondul prin formă.

În felul acesta, considerațiile principiale despre artă îl apropie pe criticul nostru de cele mai nouă idei ale teoriei artei contemporane. Aceste considerații teoretice sunt însu doar schițate, aruncate mai mult aforistic în cele câteva eseuri ce deschid volumul *Pe margini de cărți*.

În restul cărții, avem grupate însemnările despre opera autorilor pomeniți la începutul rândurilor noastre. Ni se face astfel o prezentare a operei memorialiste a Reginei Maria — „Povestea Vieții Mele“ în funcțiune de personalitatea psihologică a scriitoarei, pe care autorul caută s'o degajeze din acea operă, iar când trece la discuția operei propriu zise insistă asupra portretisticii Reginei, pe care o apropie de portretistica lui Saint Simon. Unele portrete trec prin valoarea lor în istorie, și prin aceasta se arată interesul documentar al memoriilor Reginei Maria. În cea mai mare parte acest interes porcede din sinceritatea augustei Scriitoare și din obiectivitatea cu care se judecă pe sine însuși și evenimentele la care a participat strâns legată de destinele țării noastre.

Cercetând memorialistica prof. N. Iorga (*O Vieță de om, Oameni cari au fost*), criticul stăruie aspra temperamentului acestui mare scriitor al nostru, temperament pe care îl găsește întreg la temeiul scrierilor sale memoristice, socotind că el explică psihologicește înfățișarea evenimentelor. Este plină de interes caracterizarea ce o face criticul personalității d-lui Iorga, bazat pe opera sa memorialistică. Ceea ce prinde însă bine din arta, scrisului d-lui Iorga este acel nemaipomenit dor de evocare și de retrăire a istoriei, pe care ar fi putut să-l găsească și mai obiectiv realizat în unele portrete devenite de mult celebre din lucrările marelui istoric. Amintesc, întâmplător, acel minunat portret evocator al lui Antim Ivireanu la Snagov așa de plin de viață față de searbăda înseinare a lui Odobescu de pildă.

Oct. Șuluțiu știe să aleagă însușirile admirabile de moralist ale profesorului Iorga, desprinzând unele pasaje de amară ironie. Iată unul minunat: „Dau din umeri statuile? Nu se pomeneste nici un caz. Dar desigur că trebuie să aibă un mijloc de a-și arăta indignarea sau măcar plictiseala când te năpădesc muștele care totuși te apreciază, găsidu-te dulce, sau când te îndeasă ploile mărunte și reci, care însă corespund unui rost al naturii. Trebuie să aibă deci, și ele, statuile, un mijloc pentru a spune ceea ce noi, oamenii, spunem prin ridicarea din umeri — suprem și scurt argument. —

Căci altfel s'ar dezagrega de desperare, ar cădea jos în pulbere desnădăjduită. Și să știți că așa a făcut Lascar Catargiu, cum este astăzi în statuie”.

Oct. Șuluțiu caracterizează nimerit și fraza incendiară a d-lui N. Iorga: „În fraza lui... se sbat parcă puterile cosmice deslănțuite. E în verbul său o putere izvorând din energia pasiunii sale nestăpânite care aprinde fraza, o transformă în flacără”.

Critica lui Octav Șuluțiu este plină de procedee tactice care îi ajută mai totdeauna, să rămână obiectiv spunându-și părerea întreagă despre operele și autorii lor. Astfel, analizând scrierile lui Tudor Arghezi spune despre satira lui că e ca ferestrăul tocit, cu care călăul s'ar încăpățina și s'ar strădui să reteze capul victimei, bucurându-se de svârcolirile ei neputincioase. Aceste comparații servesc pentru a ilustra esența satirei lui Arghezi, a pamfletului său: sadismul. El mai arată cum Arghezi utilizează *deformarea*, făcând dintr'un portret o sinistă caricatură și insistând cu predilecție, cu încântare, asupra părților abjecte al realității*). Monștrii ce rezultă din aceste diformări criticul le explică prin fantazia bogată a autorului. Dacă ar fi spus „fantazia bolnavă”, ceea ce este o deficiență de fapt a fantaziei, am fi fost de acord. Părerea noastră e că variațiile clișeelelor lui Arghezi sunt ruinate de retorism, tocmai din lipsa unei fantazii adevărat creatoare. În creațiile lui T. Arghezi lipsește acea armonie expresivă de care vorbeam mai sus. De aceea ele cad fie în pornografie, fie în ridicul, de cele mai multe ori; și la temeiul lor se vede sterilitatea efortului de „fecundare a fondului prin formă”.

Dacă criticul are multă dreptate când neagă cărții d-lui Arghezi, „Ochii Maicii Domnului”, orice valoare de roman, obiecțiile ce i le aduce sunt îmbrăcate într'un ton ce-ar fi putut pierde în oarecare măsură agresivitatea pe care o manifestă în apreciere. Mi se pare însă că pasajul următor merită să fie reținut:

„La irealitatea personajilor (nu „personajelor”?) se mai adauă faptul că toate sunt niște mic Tudor Arghezi**). Toți vorbesc cu vorbele, cu stilul caracteristic autorului! Când citești ce spune Sabina, te miri ce mare poet arghezian este această fată; dar te miri că și Horst vorbește la fel și Vintilă și Doamna Șileriu și până și Cățe-lul Mocășun pare că dă din coadă tot arghezian...”

Desigur, aici e dovada că Arghezi are fantazie creatoare! Octav Șuluțiu acuză personajele argheziene că nu vorbesc *adevărat* dar că vorbesc frumos. „Nu e viață în gura lor. E poezie. E poezie adică falsificarea vieții...” Nu suntem de acord! E poezie lirică, da! Dar nu falsificarea vieții fiindcă e poezie... Defectul lui Arghezi — care rămâne în toată opera sa prea personal și de aceea nu poate scrie decât *lirism*, — este incapacitatea sa de a se despersonaliza în operele narative, de a crea personaje vii și obiective. Personajele lui Arghezi sunt de fapt fantoșe de carton. Oct. Șuluțiu mai găsește, cu dreptate, artificial și patologic în „Ochii Maicii Domnu-

*) Vezi mai jos pasajul despre „Ce ai cu mine Vântule”.

**) așa de mare e T. A. în ochii criticului nostru?...

lui". Arată apoi că însăși construcția cărții e defectuoasă. În finalul cercetării acestui „roman” arghezian Oct. Șuluțiu coincide cu părerile noastre pe care le-am scris, independent de aceste constatări, cu același prilej, despre „mărunțișurile frumoase” ale stilului arghezian.

Cu totul altă părere are criticul despre versurile lui Arghezi, când comentează volumul „Cărticică de Seară” sau când scrie despre ediția definitivă a „Poeziilor” acestui autor. — Dânsul este de părere că T. Arghezi „a dovedit posibilități surprinzătoare de înnoire lirică”; iar în „Cărticică de Seară” aduce pe lângă înnoirea formală, un ton general de grațiozitate, de pudoare, de gesticulații reprimite. „E generalizarea atitudinii din *Cântec pentru adormit Mișura*. Peste tot locul poetul a căutat sensul nepătrunsului, misterul, ceea ce-l apropie de Lucian Blaga, a cărui poezie e tot o expresie a misterului existenței; numai că la Arghezi misterul se exprimă material. Sensul material și aburit al vieții e ținta poetului în „Cărticică de Seară”. Vorbind despre poeziile care formează un „ciclu al minții” criticul e de părere că T. Arghezi a găsit accente noi (= nouă) și unice pentru a exprima iubirea. Deasemeni găsește în această poezie „simplitatea expresiei, bogăția vocabularului” și... măreția imaginației. Ar fi fost preferabil să ni se dovedească aceste din urmă calități ale poeziei argheziene, pe care mulți le afirmă numai, ceea ce nu e convingător. Concluzia: „Mai clasic în formă ca năicând Arghezi a scris în *Cărticică de Seară* câteva poezii în care nu s'a depășit, dar s'a realizat definitiv în ceea ce are mai caracteristic și mai artistic”.

Comentând editarea definitivă a poeziilor lui T. Arghezi ca pe un fapt cultural de mare importanță, Oct. Șuluțiu afirmă că „poezia lui Arghezi reprezintă o culme a sensibilității și a capacității de expresie românești”. „... nu vor fi prea multe studii asupra acestei poezii care a mutat din loc limba și sensibilitatea românească, descoperindu-le noi (!) posibilități și forme și deschizându-le noi (!) drumuri. Valoarea revoluționară a poeziei argheziene, importanța ei intrinsecă, precum și influența ei în ultimii ani*), cer studii atente și îndelung lucrate. Un asemenea studiu îl promit, așa cum cred că și-l promite în sine fiecare critic de azi care se respectă” (p. 173).

Vedeți? Criticul nostru se adaugă, modest, corului „vocalor bărbătești” ale criticii contemporane și, în ultima frază, citată de noi mai sus, mărturisește — după ce luase chezașie pentru același lucru, pe „subtilul critic care este Șerban Cioculescu”, — că are nevoie de... susținere! Apoi, imediat, filează la comparația ediției definitive cu edițiile, parțiale, anterioare ale poeziilor argheziene, pe care le cercetează doar în privința conținutului. Nu tăgăduim utilitatea acestei operații, dimpotrivă, o recomandăm cititorilor care doresc să afle deosebirea de conținut a celor două ediții. Mi se pare însă ciudată atitudinea lui Oct. Șuluțiu față de versurile argheziene în comparație cu cea pe care o avusese când comenta „proza” acestui scriitor și unde constatările erau mai puțin evazive și lipsite de orice menajament ori rezervă. În schimb, când e vorba de

*) care nu garantează, firește și valoarea ei estetică și artistică (pare a spune rezerva mentală a criticului...)

volumul poemelor în proză din „Ce ai cu mine vântule?“, criticul nostru se indignează împotriva tinerilor care „înjură“ pe Arghezi „pentru a putea intra în voia și a fi pe placul lui N. Iorga“. Iată cum socotește criticul această situație într'adevăr... gravă a literilor române: „Mi se pare că lașitatea acestor tineri e farte tristă, pentru că N. Iorga e destul de mare și-i poți fi pe plac în alte moduri (...), mult mai cinstește, decât depreciind pe Tudor Arghezi, care pe alt plan e tot atât de mare ca și N. Iorga. (Evident că afirmația aceasta nu-i va plăcea marelui nostru istoric, dar obiectivitatea ne obligă adesea să-i supărăm pe aceea la care ținem!) —“ etc.

Imi pare rău că Oct. Șuluțiu a trebuit să scrie aceste rânduri nenorocite. Sau — dacă le-a folosit ca o stratagemă pentru a-și explica o atitudine, de care nici dânsul nu e pe deantregul convins, îmi pare rău cu atât mai mult!

Greșeala provine din lipsa de coerență logică a argumentării, care ia înfățișarea unei șmecherii avocățești, ceea ce nu-i deloc în felul de a fi și de a gândi al lui Șuluțiu. Într'adevăr, întâiu e vorba de acei ce înjură pe Arghezi și care ceva mai la vale devin cei care îl *depreciază*. Mi se pare că avem aici două lucruri deosebite... În al doilea rând, nu va crede nimeni că a fi pe placul sau pe neplacul profesorului Iorga înseamnă a avea dreptate în aprecierea unei opere literare. Și, pentru că este absolut sigur, spre cinstea culturii noastre, că nici profesorul Iorga nu poate pretinde acest lucru, te întrebi ce rost mai are paranteza aceea „servită din coada citatului de mai sus! Ea aduce un al treilea cusur a acestei „demonstrații“ critice, infirmând, prin apelul la plăcerea „marelui nostru istoric“, obiectivitatea care obligă...

Hotărît, Oct. Șuluțiu n'a fost fericit inspirat când a scris rândurile acelea; și am dori să le vedem dispărute într'o nouă ediție a volumului de față. Vom obiecta criticei lui Oct. Șuluțiu din acest capitol afirmații dogmatice, riscante, ca următoarele: Arghezi are cel mai puternic temperament liric din poezia românească de azi. Lirismul lui Arghezi e ajutat de o bogată imaginație și amândouă (lirismul și imaginația...) concură la un nou aspect al operii sale care este caricaturalul. Afirmații foarte discutabile. Cea de-a doua are și defectul de a vorbi despre *imaginație*, noțiune confuză care trebuie precizată: imaginație creatoare, fantazie. În cazul acesta însă, dacă înțelegem cum se cade rostul acestor două funcțiuni organice, constructive în arta literară — va trebui să constatăm că, dimpotrivă, mai ales în „Ce ai cu mine vântule?“, forța creatoare lipsește; iar caricaturalul și deformarea realității se explică tocmai prin această lipsă*). Când criticul acuză pe detractorii lui T. Arghezi că au scos în evidență numai părțile abjecte din opera poetului și afirmă că această operă are purități care nu echilibrează (observați finețea!) dar compensează viziunile sale abjecte, îi vom obiecta, alături de dogmatismul afirmației, slăbiciunea de metodă a acestui fel de judecată literară. Dar ea ajunge imediat deplorabilă. Citez: „... viziuni... care nu sunt date drept legi morale (te cred!...), ci pur și

*) Vezi comentariile noastre în Pagini Literare IV, pp. 534--540.

simpliciter drept realități abjecte, ceea ce sunt, pe care autorul n'are pretenția de a le pune în locul tratatelor de etică! (Atâta ar trebui R. D.). Viziunea pe care o are T. Arghezi, fiind în ordinea însăși a vieții, sfâșiată între diabolic și serafic, între mocirlă și azur, este o viziune teologală (?). Nici un creștin nu poate îndrăzni să nege că aceasta e însăși realitatea vieții, lupta aceasta între material și ideal, între pur și impur", (p. 188).

Este aici avocătură sau nu este? Oricum, precedeul judecării e avocățesc. Criticul se face a uita, sau uită deabinelea, că nu e vorba aici de a judeca „viziunea teologală” argheziană, nici de a arăta că materialul operei sale este abjectul sau seraficul... lupta între pur și impur și altele?... Am fi așteptat, dimpotrivă, să ni se arate în ce măsură aceste lucruri capătă valoare de artă și, mărturisesc, tare aș fi fost vesel să văd cum în arta sa Arghezi e... pe alt plan tot atât de mare ca și N. Iorga"... Și spun pentru ce: începusem a mă convinge, din afirmațiile altor critici, că acest poet dacă nu e mai mare, apoi a ajuns pe Eminescu. Trebuie însă adăugat, în grabă: nu ni s'a arătat pe 'ndelete de nimeni cât de mare e Arghezi spre a-l compara cu Iorga sau Eminescu. Deocamdată, precum se vede, el trebuie să fie mai mare decât sine însuși...

*

Cu hărnicia ce-l caracterizează Octav Șuluțiu s'a ostenit să citească întreaga operă a lui Lucian Blaga. Articolele sale critice reunite sub titlul de capitol — Lucian Blaga sunt rodul cules la un loc al acestor lecturi. Pot spune că cititorii vor găsi în aceste mici studii una din cele mai fidele ogindiri a operii bogate a poetului nostru. Și dacă în ceea ce privește interpretarea operei cu caracter filosofic a scriitorului nostru Octav Șuluțiu este uneori prea generos, alteleori prea sgârcit (de ex. prea generos când suprapunește teoria cunoștinței în opera aceasta și noutatea ideilor — noutate e mai multă în construcție — sau când admiră definiția metafizice (definiția nu poate, nu trebuie să fie poetică) putem spune că, în genere, expune clar și convingător acest sistem de cugetare.

Voiu nota că la p. 248 discuția despre inconștient se bazează pe o neînțelegere, asupra căreia de altfel criticul încearcă să revie (p. 251). Deasemeni voiu însemna că și în acest studiu Oct. Șuluțiu calcă peste pragul prudenței filosofice din pricina admirației ce o are pentru opera analizată. Exemplu: — „... Lucian Blaga spune aici lucruri atât de indiscutabile, atât, de exacte, încât ele nu pot fi decât aplicate, dar nicidecum amendate, sau modificate. Am mai constatat că filosofia lui Blaga nu cere într'atâta o discuție, cât o acceptare sau o respingere în bloc. O primești sau nu, și asta datorită unei afinități sufletesti. Nu decurge de aici subiectivismul acestei filosofii în mod deosebit. Filosofia e în definitiv subiectivă când o face Bacon, Kant sau Descartes, iar aceea a lui Blaga nu e mai mult decât celelalte”. (Despre „Spațiul Mioritic”, pp. 253—4).

Nu este numai lipsă de prudență în aceste șiruri, ci oarecare diletantism în expresii. Nu se poate susține serios în filosofie că cineva

spune lucruri indiscutabile, deoarece filosofia e tocmai punerea în discuție, pentru a le găsi temeiul, a tuturor ideilor, cel puțin dela Socrate încoace. De altă parte însuși criticul admite discutabilitatea — pe baza de... subiectivism a filosofiei lui Bacon, Kant sau Descartes ș. a., câteva rânduri mai jos. În al treilea loc afirmarea indiscutabilității filosofiei lui Blaga este slăbită prin afirmarea că această filosofie cere o acceptare sau o respingere în bloc pe bază de... afinitate sufletească. Va să zică pe bază de „simpatie“... nefilosofică. În sfârșit chestia cu *subiectivismul* e o confuzie pe care au mai făcut-o și alții, când au căutat, din nesocotirea legilor gândirii logice (există în această privință și în filosofie un... modernism și un impresionism!), să fie originali și să nege bruma de cunoștințe sigure ale bietului cuget omenesc. Acest lucru nu m'așteptam să-l găsesc la Octav Șuluțiu despre a cărui formație filosofică am avut totdeauna păreri bune. Iată pentru ce nici discuția în legătură cu „specificul“ românesc, din Spațiul Mioritic a lui Blaga, nu o putem socoti decât ca o atitudine impresionistă, care e socotită să scadă nu numai entuziasmul a filosofic al afirmațiilor criticului dar și siguranța concluziilor sale. De exemplu acea care privește admirația sa pentru „eseul de tipologie, de o unică și definitivă valoare“ (v. pp. 258—9), sau acea cu privire la rezultatele influenței franceze și germane în literatura noastră (pp. 260—261), din care rezultă că se consideră greșit, influența, ca un factor *constitutiv* al operei și nu *condițional*, pe când opera e produsul forțelor spirituale creatoare ale autorului ei. Eu voi fi însă categoric împotriva ultimei afirmații din acest capitol al criticii lui Șuluțiu care sună așa: „Ca încheiere trebuie să fac constatarea că de aici înainte o estetică românească nu e posibilă fără a ținea seamă și de Spațiul Mioritic“.

Nu se poate admite această afirmație în primul rând pentru că ea e mai puțin categorică decât ar vrea să pară și prin urmare putea lipsi, iar în al doilea loc pentru că nu există o *estetică românească* și nu va exista nici atunci când, prin grația lui D-zeu, — care trebuie să regretăm că întârzie prea mult — vom avea cercetări estetice sistematice, de valoare, care să justifice catedrele și publicațiile cu acest nume în chip real. Știința nu are în primul loc stare civilă. Apoi știința nu se constituie din *materialul* „specific“ unui popor sau unui loc: ea constă din sistemul logic funcțional format din legile gândirii, care stabilesc, cercetând realitatea, adevăruri, în legătură cu dânsa. Când, o spune și Blaga și Șuluțiu după dânsul, specificul românesc „se prezintă mai mult sub formă de potențial, de virtualitate“ (p. 257), — cum ne putem îngădui să vorbim despre o „Estetică românească“ în acest senz! Te pomenești că-i vine cuiva pofta într'o zi să vorbească de o *logică* românească, de o *Etică* (nu de o *Morală!*) românească, de o *Matematică* românească, — de o *tablă a înmulțirii* românești!... Socot că aici e un naționalism fals și greșit înțeles. E, deocamdată, suficient și îmbucurător că putem vorbi de o „filosofare“ românească în gândirea lui Lucian Blaga, care, precum văd, nu are norocul de a-și găsi încă un

comentator mai puțin generos dar mai drept. Nu putem fi, din această pricină, de acord cu *interpretarea* ce se dă gândirii lui Blaga; și, să fim sinceri, o credem *prematură*. Deasemeni, fără o deprecia poezia lui Blaga, socotim că și aici ne găsim într-o împletitură de groaznice nelămuriri și exagerări. Se afirmă afinitatea poetului nostru — atât în poeziile sale cât și în gândirea sa — cu cultura germană. Dar nimeni n'a cercetat această afinitate și, ceea ce-i mai grav, nimeni nu cunoaște până unde merge ea, cât e de însemnată. În privința aceasta studiul operei lui Blaga rămâne cu desăvârșire deschis. Este în interesul operei lui Blaga ca acest studiu serios să fie făcut. El este însă foarte greu și din trebuința unei familiarizări cu literatura germană din ultimele decenii, asimilată de poetul nostru, și din necesitatea de a găsi criteriile juste de apreciere a unei opere literare și filosofice, ceea ce n'a făcut-o nimeni pentru Blaga*). Să sperăm că creațiile gânditorilor noștri vor găsi un sprijin real și un control serios, ce nu le poate decât folosi, deacum înainte. Numai în felul acesta o cultură dovedește maturitate. Dar apucăturile de *retorism* ale civilizației noastre ne îmboldesc în cazuri de acestea la *discursuri* admirative —: Românul găsește în orice prilej izvorul beției de cuvinte — care dovedește lipsa noastră de seriozitate și de gândire adevărată. E timpul să părăsim aceste obiceiuri rele.

Octav Șuluțiu nu s'a putut sustrage definitiv atmosferei de care vorbim atunci când și-a lăsat admirația s'o ia înaintea reflecției terministe!

„Critica literară caută să dea tocmai această motivare a gustului care stă la baza valorii”, scrie Octav Șuluțiu (*Pe margini de cărți*, p. 16).

Critica filosofică — nu e nevoie să precizez că au spus-o mulți și că e o regulă general-valabilă — trebuie să dea o motivare logică a aprecierilor; gustul, „afinitatea” n'au ce căuta aici.

*

Făcând abstracție de aceste obiecții, care sporesc și mai mult interesul cărții ce o discutăm, trebuie să spunem că ceea ce a scris Oct. Șuluțiu despre opera lui Blaga poate servi ca un foarte bun imbold de cercetare a acestei opere. Și, în definitiv, acesta e rostul criticii: să provoace interes pentru studiu și discuție. Pentrucă, ceea ce prețuește, mai presus de orice, într'o carte de critică nu se găsește în soluțiile ce ea le oferă, ci în problemele pe care ea le pune, în *felul* punerii acestor probleme. Iată pentruce cred că părerile despre Blaga, la fel cu cele din restul cărții, pentru bogăția sugestiilor pe care le trezesc ele în sufletul cititorului atent, inteligent, capătă o valoare considerabilă. Chiar dacă perspectiva viziunii criticului este, pe alocuri, prea îngustă — ori prea sgârcit limitată — e netăgăduit că ea deschide o fereastră luminoasă de unde poți vedea mai comod obiectivele pe care dânsul, însoțindu-te reflectând, te ajută să le vezi. Sunt impresionante și juste paginile pe care Oct. Șuluțiu le scrie despre Ghib Mihăiescu și care încheie

*) S'a ivit în ultimul timp, o încercare strălucită a tânărului D. Isac. Acesta publică un studiu plin de nădejdi în nr. 1 din rev. „Symposion”.

volumul. Seria întâi a comentariilor începute de criticul nostru în volumul *Pe margini de cărți* se înfățișează așa dar ca un prilej de rodnice constatări, care vor trezi bogate și utile discuții. Este o contribuție de merit a criticii noastre românești, pe care o dorim, în continuare să se amplifice, să se precizeze și să dea roade tot mai bogate.

Caravanele Ardealului se întitulează volumașul publicat de colegul nostru, d. Septimiu Popa în editura tipografiei „Diecezane” unite din Cluj. Coperta cărții o ilustrează gravura profesorului pictor Emil Cornea, înfățișând un moment din „Caravana” școlărilor blăjeni.

Autorul acestui volum a publicat anul trecut acele impresiionante „Insemnări ale unui popă românesc”, cu titlul *Temnițele Clujului*, în care Amintirile, fiind scrise cu ardoarea literatului încântat de evocarea trecutului, se ridică uneori la formula schiței literare, deși avem aface cu relatarea de fapte petrecute aeeva. D. Septimiu Popa este gazetar de profesie. Dar d-sa face parte din acea categorie de jurnaliști despre care, de curând, romancierul Cezar Petrescu spunea că scrie cu aceeași sfințenie pentru slovă ca și scriitorii, literați... Prin urmare d. Septimiu Popa este un gazetar literat. Dacă ar putea careva să obiecteze că forma, — limbaj, stilizare, — din scrisul său sunt alinse de graba gazetărească, ceea ce este perfect adevărat — i-am opune, din aceste două volume, câteva bucăți, în care graba aceasta e depășită de sinceritatea, simplitatea și emoția povestirii, însușiri care învălesc patosul gazetăresc, trecând ogorul literaturii. Așa: *Chibriturile*, *Rudeniile*, *Popa dela Șelimbăr*, *Popă cu două confesiuni*, din „*Temnițele Clujului*”, *Caravanele Ardealului*, *Plopii fără soț*, *Mores quod attinet...* sau *Adămuț cel micuț*, din „*Caravanele Ardealului*”.

Proza părintele Septimiu Popa este duioasă, de o duioșie tinerescă, ciudată la vârsta dsale; dar ea este sinceră în sentimentalismul ei, care caracterizează adesea scrisul ardelenesc dinaintea războiului. Ea este uneori documentară, pornește din experiența unei vieți și impresionează, ca atare, prin realitatea ei trăită ce o înfățișează. Multe din schițele și articolele acestor două volumeașe vor servi generației mai tinere, și acelora ce n'au cunoscut svârcolirile și suferințele generației anterioare de intelectuali ardeleni, să ia cunoștință despre viața și idealurile lor, despre felurile în care luptele și suferințele acelei generații de oameni, conștienți de un ideal mare, se dădeau adeseori cu sacrificiul vieții lor și al familiei lor. „*Caravanele Ardealului*” aduc o serie de documente vii din care răsar toate visurile, toate străduințele, toate renunțările, toate înfrigeratele pregătiri ale Blajului antebelic, din începuturile lui încă, pentru afirmarea iubirii de neam și de cultură națională. Alături de volumul regretatului Alex. Lupeanu Melin, „*Ecouri din viața Blajului*”, proza sentimentală a părintelui Septimiu Popa ne dă un nou document despre acest Blaj în care a bătut atâta vreme tictacul inimii românești, neîntrerupt și viguros. Ca încheiere,

---

subliniez o atitudine pe care d. Septimiu Popa o manifestează, ca și părintele Agârbiceanu: *supraconfesionalismul naționalist*. Socot că în vremurile noastre, când toți tindeau spre o consolidare a Românismlui în toate domeniile vieții noastre naționale, această atitudine pregătește *unirea desăvârșită a sufletelor* — ideal suprem al generației și timpului nostru, care-și așteaptă eroii. Și ei nu vor lipsi: Atât Blajul cât și alte centre de spiritualitate românească încep să întrevadă zorii acelei închegări definitive într'o credință unică, pentru care datori suntem a lupta fățiș și cu încrederea izbânzii ce va să vie ...

Cluj, 22 Nov. 1938.

ROMULUS DEMETRESCU

ÎNSEMNĂRI

Un cronicar (semnează: I. B.), asumându-și meseria de recensent, se ocupă în „Viața Romînească”, din Octomvrie 1938, de câteva volume de poezie, între care și de „Cântece de Pierzanie” al lui Mihai Beniuc. Modul în care d-sa pricepe poezia și mai ales atitudinea care o ia față de poezia lui Mihai Beniuc, precum și felul în care își înțelege meseria de recensent ne par din cale afară de curioase. După ce-l aruncă, fără milă, pe Zaharia Stancu, când în țara uscată a poeziei lui Mallarmé și Valery, când în lirica mustoasă a lui Esenin, (incât nu știi, dacă vajnicul recensent are în cap bine lămurite aceste două extreme ale poeziei actuale, sau nu), trece la M Beniuc. Prima frază denotă o gândire care, cu toată silința, nu ne-o putem închipui altfel, decât ca o apă fără canal de scurgere; e o împrăștiere care alungă orice firavă puțință de strânsă înțelegere. Spre documentare, iată fraza: „Un temperament poetic înrudit cu dl. Zaharia Stancu și recunoscând în linii mari aceeași undă depărtată a liricei eseniene ca ferment revelator al propriilor orizonturi de suflet; un plebeu elementar frust, neconformist, înzestrat cu o vigoare primitivă, dar pe alocuri exaltată, cu o nuanță whitmaniană; adversar a tot ceace îndiguesște vitalitatea explosivă a sensibilității, cântăreț optimist al fecundității și vieții, deopotrivă adâncit în sine și ancorat în colțul de lume în care a apărut printr'un, egotism excesiv și prin o conștiință exaltată a legăturii cu pământul; plin de elanuri, doritor de a ieși din sine și a se manifesta înafară, el cumpănește totuși îndelung frământând, problema ființei și a destinului, deși fără neli-niști și fior; cutreerat de năzuinți ce-l depășesc, se acomodează ritmului cotidian, care-l conduce la oboseala meditativă și la evocarea repetată a morții: d-l Mihai Beniuc și-a fixat singur zona sensibilității între poli extremi, reprezentați prin Vieață și Moarte, cărora le închină de altminteri ciclurile care deschid și sfârșesc volumul, între care se sbate elementar și diluat în cabotinaj adolescent, freamățul erotic”. Desigur că poți da gata pe un poet printr'o singură frază care să-i fie un portret substanțial, dar în nici un caz

prin o astfel de frază și mai ales prin o astfel de gândire pe care o denotă aici d-l I. B. Căci, după ce autorul spune în aceeași frază, fără să aibă cel puțin pretențiunea de a caracteriza prin contradicție, că poetul este „adâncit în cine și ancorat în colțul de lume în care a apărut printr'un egoism excesiv...” și imediat „doritor de a ieși din sine și a se manifesta în afară”, sau susține, fără să-l usture câtuși de puțin ochii minții, că se sbate ceva „elementar și diluat” lucrul cel mai greu e să se știe dacă gândirea conduce fraza, sau invers. Această deslănare ne obligă să reproșăm d-lui I. B., că nu gândește lucrurile până la capăt. După ce vorbește în termeni teoretici de poezia lui M. Beniuc d-sa ridică două acuze. Prima este exprimată sub forma unei îndoieli și anume că poetul, sub expresia naturală nu er fi tocmai așa de sincer, cum singur pretinde prin versurile sale programatice — sau vorbind paradoxal — naturaleța expresiei este ceva voit. (Pentru d-l recenzent I. B. naturaleța exemplară este a poetului popular „care ajunge la rotunjimea artei fără eforturi reflectate, fără cizelare”. Cine se gândește la perfecțiunea formală și conținutulă a poeziei populare nu poate crede deloc că această artă a fost scutită de „efort”) Să ieșim din paranteză prin două strofe din poezia lui Mihai Beniuc:

Inima și gândul meu se tem
Când apar în toamnă crizanteme
Și le duc cei vii la tîntirim.
Inimă și gândule murim.

Sau [BCU Cluj / Central University Library Cluj](#)

Voi intra în apa fără fund,
Apa'n cercuri s'o isbi de maluri,
Lin apoi s'o'ntinde peste valuri
Pace'naltă: semn că nu mai sunt.

Întrebăm — nu argumentăm — se simte naturaleța în aceste versiuni? Ca ele sunt multe altele. A doua acuză este mai gravă, e atât de gravă, încât cu greu îți poți da seama cum recenzentul vorbind de același poet a putut ajunge dela partea întâia a recenziei, la partea a doua. Aici e vorba de poezia de dragoste a lui M. B. „Poetul — susține recenzentul — își diluiază expansiunile, devine minor, filosofant, elegiac chiar”. Apoi în alt loc: „Scrie versuri adolescente și îngână fără variație locuri comune”. E de înțeles, ca dintr'o incompatibilitate temperamentală d-lui I. B. să nu-i placă poezia de dragoste a lui M. Beniuc, însă de aici până la a afirma că „îngână fără variație locuri comune”, e o distanță enormă. Din contră, ca în întreaga poezie a lui M. B., și în poezia dragostei se observă ca fundal *individualismul poetic*. Aceasta înseamnă — în termeni simpli — că poetul nu cântă nici femeia, nici dragostea, ci experiența sa interioară, individuală, în legătură cu femeia și dragostea. Această experiență poate fi și banală — sau, făcând mai multe concesii recenzentului — poate ajunge și la „locuri comune”. Însă o întrebare. În virtutea cărei necesități, poezia pretinde numai o experiență interioară solemnă, sau solemnizată? Dar acuza d-lui recenzent este cu mult mai gravă, încât atribuie poetului „platitudini rușinoase” și o uluitoare lipsă de simț

literar". (Poetul și-a pierdut până și simțul literar dela partea întâia a volumului, la partea a doua. E aici o catastrofă pe care ne ferim s'o atribuim chiar recensentului pentru momentul când a trecut cu cititul dela partea întâiu, la partea a doua). Să facem un exces de curaj și să cităm versuri chiar din poezia dragostei, care numai de platitudini sau locuri comune nu pot fi învinuite:

Anii vor veni mereu și ireaguri
Ca soldații la cazan flămânzi.
Din viața ta de miez și faguri
N'o să aibă moartea nici de prânz.
Poate doar o simplă, tristă cină,
Tristă cină.

Alte versuri:

Când degete de Midas am pus magic
Pe fragedă ființa ta de lut,
Suna în mine murmurul pelagic
Al sfintelor creații de început. (Ultima scrisoare)

Sau o strofă sentimentală chiar:

Văjje trecutul ca o scoică
Il ascult și te revăd în vis,
Te aduce-o năzdrăvană troică,
Te aduce iar la mine
Iar la mine,
Nu te uit, așa mi-i scris (Vino iarăși în)

Exemplele s'ar putea extinde, însă cititorul curios și le va putea singur alege. Nu cităm din alte cicluri, fiindcă poezia dragostei (Indureratul Eros), chiar dacă are mai multe păcate decât celelalte trei cicluri, totuși credem că se poate ține singur în picioare în fața unei critici. Dealtfel d-l recensent își oprește recensia aici la al doilea ciclu, lăsând cu totul nediscutate ultimele două cicluri. Aici e păcatul cel mare al d-sale. Recensia e neonestă, pur și simplu. Recensentul are datoria fundamentală de a gândi o carte până la capăt. Cum poate cineva condamna, sau slăvi pe un poet, neocupându-se decât de jumătate din poezii. Critică nu înseamnă a te ocupa numai de părțile slabe ale unei opere. Ne obicinuisem în „Viața Românească” cu tradiția unor cronici îngrijite și serioase.

ZEVEDEIU BARBU

George Coșbuc obișnuia să spună, când era discuție între prieteni asupra înțelesului unei poezii: „Dacă nu înțeleg o poezie la întâia citire, a doua oară n'o mai citesc. Recitesc o poezie pentru a-i gusta din nou frumusețea, nu pentru a o înțelege”. Pe vremea aceea, prin 1900—1906, începuseră a se publica și în revistele românești, sub înrăurire franceză mai ales, poezii cari urmăreau, cu orice preț, noutatea. Cuvinte exotice, scormonite din lexicoane și enciclopedii, tronau mărețe în versul românesc... Ilarie Chendi le ardea în sfârcul briciului său critic, reducându-le la ridicolul din care s'au ridicat. Era un deliciu pentru oricare iubitor de poezie, să treacă cu privirea și cu duhul printre hecatombele de strofe trăznite, pe cari le recolta satira ascuțită și crudă a lui Ilarie Chendi... Multe condee au înțepenit în călimare de groaza criticii și a sar-

casmului criticului ardelean, un om de orientare sigură în aprecierea operei poetice. Mulți s'au lăsat de scris de răul lui, iar alții continuând doi-trei ani încă, au fost săgetați așa de fără milă, încât fulgii s'au ales de ei. Ce păcat că nu trăiește și în vremile noastre un Ilarie Chendi! Ce câmp vast de activitate nu i s'ar deschide. Zeci de poeți scriu azi cu totul neinteligibil. Obscuritatea e sau din născare sau voită, dar pe-o formă de inutilă pentru poezia românească. Iubitorul de poezie, rămâne uluit în fața cutezantei poeților cari îi aruncă pe hârtia tipărită exerciții de insanitate. Nu poate înțelege nimic; nici simți; nici bănuși măcar, ce vrea să spună poetul. Nu numai majoritatea, dar totalitatea cititorilor, urmează maxima lui Coșbuc: Dacă nu înțelege un vers din întâia citire, nu mai face altă încercare. Te întrebi, cu desnădejde, pentru cine scriu acești „inovatori”? Serioși, sinceri, nu pot fi decât dacă sunt anormali... Nu cred oare atâția critici talentați din generația tânără, că ar fi de datoria lor să înființeze o tovărășie pentru a înregistra și a demasca toate încercările năroade cu cari se batjocorește literatura noastră, versul mai cu seamă? Nu cred că e nevoie de duhul satiric al lui Chendi, pentru a zădărnici, cu o zi mai de vreme, toate asalturile puerile sau scrintite cari se dau Parnasului Român? Mai ales că din generația lor, a celor tineri, s'au ridicat și atâția poeți buni, cari trebuiesc apărați și selecționați din gloata celor fără vocație. Fiecare generație e datoare să se apere în tot ce are mai bun, și să se curețe de accesoriile cari întunecă gândirea și simțirea ei... Dacă ar trăi Ilarie Chendi, ar fi de ajuns el singur.

(Tribuna, Cluj)

SEVASTIAN VOICU

Lerui Ler, Florile Dalbe! Odată pe an se deschide poarta zăvorită a celui fără moarte suflet popular, în toate strălucirile jarului. Noaptea Acesteia i se potrivește să vină cu ninsoare, cu întrezăriri de stele, cu țurțuri la streșini și cu bură pe pereți... Ca într-o nepătrunsă de minte erupție de taine descuiate, țara se împânzește de undele melodiilor noastre vechi, cât însuși poporul, dar tinere și fragede, ca sufletul lui. Printre fulgii de nea, ca într'o nordică, dar luminoasă mitologie, ele ard cu flăcări de nestemate, răbufnind de pe scumpe și nevăzute comori Cuvintele delicate, abrupte, brodate pe acea monofonă gamă, naivă, dar dulce, ca sunetele naturale, ca miresmele vegetațiilor tinere, — miraculos tunel se deschide într'o singură noapte pe an, cu intrare în milenara criptă a alchimiei de închipuiri și sentimente ale poporului... Fericim pe câți li s'a dat să intre în această grotă...! Senine și proaspete, textele-melodii, purtătoare adese a șarade lexice, uneori se încumetă să se apropie de marginea feeric iluminată, dar uruitoare de mașini, a orașului. Inșă repede se retrag în întunec și tăcere de câmp ori munte. Ființe paradisiace ale căror năluci le surprinzi pe zăpadă. Reflectoarele cu tensiuni a mii de wolți, câteodată le urmăresc, din te miri ce curiozitate, apoi se reîntorc de grabă să-și continue învârtiturile de mecanisme... Iar colindul românesc, de jur împrejur, ca înainte cu milenii, își urmează anualul și minuna-

tul lui ritual. În mușenia nopții de iarnă, în mijlocul cutropitoarei amorțiri în bură și frig, tu să cânti de „floare dalbă” și de „crengi delicat întinerite”, e dovada unei mari îndrăseli. E semnul unei robuste și nepătrunse sănătăți sufletești... Fericită lume unde încolțesc și cresc astfel de muguri. Eu mă închin ei, cu Lerui Ler, și cu Florile Dalbe...

Încusitul condeiu al lui Petre Bârsanu, care semnează zilnic la ziarul „Timpul”, sulevează în articolușul „În casa unui Ardelean”, o serioasă, o arzătoare problemă a vieții sociale românești. Aceea a cărții, a bibliotecii românești în clasa îmbogățită, de după întregire. În chipul unei alegorii, care ar putea fi generalizată pe întreagă țara, cu onoarea excepțiilor, Petre Bârsanu ne povestește cum întâmplarea a făcut să zăbovească câteva ceasuri în casa unui intelectual ardelean, așezat cu toate rosturile sale la București, proprietar al unei frumoase case cu etaj, luxoasă, confortabilă, odihnitoare. A fost purtat peste tot, în birou, în sufragere, în saloane, în baie. Cuibul arbora o suficiență vibrantă, uimea cu strigătoarea-i bogăție. Dar, în vreme ce gazda, fericită și admirată se retrase să ordone serviciul unei sticle de vin ales, oaspetele, rămas singur pe-o clipă, se ridică să admire mai pe îndelete mobila bibliotecii luxoase. Mare-i fu uimirea. Rafturile leneveau goale de cuprins. Numai un singur raft suporta o serie de volume legate în albastru. Contrariat de această neprevăzută distonanță în casa unui om cu atâta îmbelșugare, a privit atent cărțile. Ochiul său bulbucă de necrezare: era colecția jubiliară a povestirilor unui scriitor ungar... Și articolușul care mustește a fălc, se încheie cu următoarea reflecție: „Vinul gazdei mele a fost foarte bun. L-am băut și m'am pătruns de toată voluptatea neîntrecutului suc al pământului românesc. „Intellectualul” mi-a rămas însă în gât, cu cărțile, cu biroul, cu sufrageria și cu toate ale lui. Imi este cu neputință să-l înghit”.

În plină glorie, la vârsta patriarhală de 70 de ani, în această toamnă s'a săvârșit din viață poetul francez Francis Jammes, Excerpte alese din opera poetului fuseseră prezentate în traducere îngrijită și publicului românesc de către Ion Pillat. Influența acestor tălmăciri asupra unei părți din tânăra noastră lirică este evidentă. A fost unul din marii și originalii reprezentanți ai poeziei franceze, și în aceeași vreme, unul dintre poeții de faimă universală care a infuzat liricii europene un suflu de întinerire. Poetul a adus în creațiunile sale o viziune a lumii și a vieții în care se amestecă paradisiac cerul și pământul, plantele și animalele, vorbind despre ele în poezie cu atâta iubire și pietate cum o mai făcuse numai Sfântul Francisc de Assisi. În cadrul rustic al lumii mărunte a cântat pe plugari și pe păstori, pe dragii lui țărani din Bearn și Tara Bască, continuând în această privință, însă în formă modernă, pe anticul autor al Georgicelor și al Bucolicelor. În poeziile lui Francis Jammes a fost admirată și gustată în special acea înfrățire cu tot ce e aproape de simplitatea și bunătatea divină, înfrățirea cu dobitoacele, cu vi-

teii, cu asinii, cu florile simple ale câmpiei, pe care poetul le cunoaște ca un botanist și cărora el le dăruiește toată inima sa. Minunat a știut acest poet să se identifice chiar și cu obiectele mute din jur, împrumutându-le o vrajă și o personalitate tot atât de reală ca cea a semenilor noștri. În această delicată și proaspătă simțire poetică stă farmecul înnoitor al lui Fr. Jammes, de influența binefăcătoare a căruia, cum informează Ion Pillat, se resimte azi o mare și aleasă parte a liricei europene.

Marele scriitor și apolog al umanismului, George Duhamel, la sedința festivă ce i s'a aranjat de către Academia Română, a precizat între altele, următoarele idei care ni se îmbiu spre meditare: „Academia Română și Academia Franceză au numeroase motive ca să colaboreze, de departe, pentru cea mai mare glorie a literelor și a spiritului. Niciodată această colaborare n'a fost mai necesară decât în ceasul de față, în ceasul acesta în care puterile morale ale lumii par a fi într'un mare pericol. Academiiile au deci mari datorii. Academiiile naționale, cum este cea română și cea franceză, au misiunea să veghieze asupra limbii. Recunosc că limba aparține poporului, dar academiile trebuie, printr'o presiune discretă și continuă, să redreseze și să orienteze judecata poporului. Academiiile sunt depozitarele unor anumite tradiții. Într'o lume în care răsturnarea totală este văzută de toate popoarele ca plăcută și salvatoare, academiile trebuie să reprezinte o putere modelatoare, o putere de gândire, de ordine și de stabilitate. Academiiile trebuie să se considere în anumite ocazii tribunale supreme, în fața cărora se pun și se pledează anumite probleme spirituale sau profesionale pe care aceste adunări trebuie să le examineze și să le rezolve. În marea desordine a lumii europene societatea literară și artistică suferă tot atât, poate chiar mai mult, decât celelalte. Valorile spiritului sunt negate sau trădate. Datoria academiilor se confundă aici cu cea a aristocrațiilor: să veghieze asupra literelor și artelor, ajutând și protejând pe literați și pe artiști”.

În generoasa editură a Fundațiilor Regale, cum era anunțată, a apărut de curând cartea de nuvele „Urcan Bătrânul” a neuitatului nostru camarad Pavel Dan. E un volum masiv, cuprinzând în 17 nuvele, pe 336 pagini, tot ce a dat mai ales acest nefericit scriitor în scurta lui activitate. Volumul e prefăcut de d-l Ion Chinezu, care în 25 de pagini zugrăvește luminos și obiectiv nu numai aleasa personalitate de novelist în largă desfășurare a lui Pavel Dan, dar și cadrul, vremea, în sfârșit, „insurecțiunea literară” în Ardeal, din primăvara anului 1933, când s'a afirmat scriitorul. Cititorii dornici de literatură autentic românească sunt invitați să consulte volumul lui Pavel Dan. Vor gusta un scris robust ardelenesc, care se încadrează alături de Slavici, Agârbiceanu și Rebreanu, și vor face cunoștință cu vieța suflească inedită, atât de interesantă a țărnnilor români din Câmpia Ardealului.

TEODOR MURĂȘANU

